

FÊRGÎN MELÎK AYKOÇ

KURDÎZAN

Rûberîna Zaravên Kurdî

KURDÎZAN

(Rûberkirina zaravên Kurdî)

Fêrgîn Melîk Aykoç

**Weşanên
ÎNSTÎTÛTA KURDÎ**

ÎNSTÎTÛTA KURDÎ

Ji bo Lêkolîn û Zanîst

Navê pirtûke: Kurdîzan (Rûberîna Zaravên Kurdî)

Nivîskar: F. Melîk Aykoç

Weşan No: 10

Çapa Yekemîn: Êlûn 1996

Finowstr. 27, HH, 4. Etage

12045 BERLÎN

Tel.: (030) 6821145

Fax: (030) 6810243

© Weşanên Înstîtûta Kurdî

ISBN: 3- 930943- 10- 7

Dağıtım Yeri

Mezopotamien Verlag

und Vertriebs GmbH

Stolberger Str. 200

50933 Köln

NAVEROK

Guhertina ziman	15
1) Pirsgirêka zaravan.....	15
2) Dîtinên zanyaran li ser guhertin û pêşveçûna ziman	16
3) Di dîrokê de zaravên koma Êranî û di nav de cîhê zimanê Kurdî	26
4) Cîh û warên van zaravan	28
5) Zimanê Êranî yên nûjen û di nav wan de cîhê zimanê Kurdî Zaravayên Kurdî têkilî û cûdahiyên wan.....	37
 A- Dengzanist (Phonetîk)	 39
1) Dengzanista Radengî (Fonetîka Artîkulatorî).....	40
2) Tîpên dengdêr	40
3) Tîpên lal [dengdar].....	42
4) Varyantên tîpan (pîtan)	44
5) Têkiliyên tîpan	49
6) Di Kurdî de veguhezstina dengan	50
7) Di Kurdî de ketin yan jî wendabûna dengan	73
 B-Peyvzanist (Morfoloji), çend gotin li ser peyvzanîne, yan jî virastina peyvên Kurdî (di zaravan de)	 77
1) Bi alîkariya pêşgîn û daçekan virastina peyvan	77
2) Bi alîkariya paşgînan virastina peyvan	101
3) Di zaravên din de paşgîna zayendê	106
4) Bi alîkariya lêkeran virastina peyvan.....	135
5) Bi alîkariya rengdêran virastina peyvan	142
6) Bi alîkariya peyv û peyvan virastina peyvan	143
7) Di Kurdî de tewanga navan yan jî, tewanga peyvan	144
 C- Bernavên Kurdî	 153
 D- Daçekên Kurdî	 163

E- Hoker	169
F- Pevgirekên zimanê Kurdî	173
G- Rengdêrên zimanê Kurdî	175
H- Lêkerên zimanê Kurdî û demên wan	179
1) Di Lêkeran de radêr (infinitiv).....	179
2) Beramberkirina çend lêkerên bingehîn û hêsan	185
3) Beramber yan jî, rûberkirina çend lêkerên hevgîn	186
4) Di lêparîna lêkeran de dema niha	195
5) Di lêparîna lêkeran de dema boriya têdayî (perfectus)	209
6) Di lêparîna lêkeran de dema boriya dudar (passe - simple) ...	216
7) Di lêparîna lêkeran de, forma domdariya di nava dema borî de yan jî, çiroka dema niha (imperfectus)	219
8) Di lêparîna lêkeran de dema boriya çirokî (plus - quam perfect)	222
9) Di lêparîna lêkeran de rewa (mode, kîp)	224
10) Di lêparîna lêkeran de dema wêbê (futur)	229
11) Bikaranîna dema pasîv, yan jî forma pasîv	231
12) Dîsa awayek forma pasîv, tiştek dan kirin.....	237
13) Di Kurdî de forma taybetî (ergetive konstruktionen)	239
14) Lêkerên alîkar	241
15) Di Kurdî de Lêkera “hebûn”	246
I- Çend mînak ji hevokên Kurdî (hevok - zanist)	249
J- Encam	255
a) Kurmancî	256
1) Yekîtiya Kurmancî û Kirdkî (zazakî)	256
2) Cudahiyên zaravê Kurmancî û Kirdkî	261
3) Hin têngînen cuda xuya dikin le bi bingehîn ne cudanin	262
4) Yekîtiya Kurmancî û Soranî	267
5) Cudahiyên Kurmancî û Soranî	268
6) Yekîtiya Kurmancî û Goranî	268
7) Cûdahiyên Kurmancî û Goranî	272

8) Yekîtiyên Kurmancî û Feylî (Lorî)	273
9) Cudahiyên Kurmancî û Feylî	275
10) Zaravê Lakî (Kelhûrî) û Kurmancî	275
11) Zaravê Ardelanî û Kurmancî	276
b) Kirdkî (Zazakî)	276
1) Têkiliyên Kirdkî û Kurmancî	276
2) Têkiliyên û yekîtiyên Kirdkî û Soranî	276
3) Cudahiyên Kirdkî û Soranî	279
4) Yekîtiyên Kirdkî û Lorî (Feylî)	280
5) Cudahiyên Kirdkî û Lorî (Feylî)	283
6) Kirdkî û Lakî (Kelhûrî)	283
7) Kirdkî û Ardelanî	283
8) Kirdkî û Goranî û Yekîtiyên wan	284
9) Cudahiyên Kirdkî û Goranî	287
c) Soranî	288
1) Yekîti û Cudahiyên Soranî û Kurmancî	288
2) Soranî û Kirdkî	288
3) Yekîtiyên Soranî û zaravên başûr yên din	288
4) Cudahiyên wan	288
d) Zaravên Başûrên Rojhilat û Goranî	289
1) Yekîtiyên Zaravên Başûrên Rojhilat û Zaravên Bakûr	289
2) Cudahiyên van zaravan	290
e) Gotina dawiyê	290
K- Ferhengok û Têgînên Rêziman	292
L- Çavkaniyên vê xebatê	306

* * *

Pêşgotina Înstîtûta Kurdî

Zanistî, ji hêla perwerde, pêşveçûn û xwebûna civakan pêwîstiyêke bingehîn e. Civakeke bê zanist û zanyar ne di jiyaneke rastewan de ye. Înstîtûta Kurdî ji bo Lêkolîn û Zanist, ji avabûna xwe pê ve her tim tund li ser pêdiviya zanist û karên lêkolînê ji bo her beşên civaka Kurd û Kurdistan radiweste.

Mîna brêz Dr. Îsmail Beşikçi jî, dibêjê, kesên pêwîstiya wan bi zanistî hene, divê di warê zanistî de gelek zêde ked birijînin, iro ji herkesî bêtir divê Kurd di vî warî de bixebitin.

Çand, dîrok, ziman û jiyana netewan çiqas li ser rastebingehêke xurt ava bibe, pêşketin, bi xwe bawerî, evînmirovî, dilovaniya kesên wê netewî jî, ewqas dilberz dibin, li ser rastezeminê mirovahiyê dimînin. Kurd dixwazin bi rastiya xwe bijîn. Di her beşên civakê de avasazî pêk tînin û pêş ve diçin; ji ber vê jî, di avasazî pêşveçûnê de balkêşî, hesasî, durust û objektîfî divê her tim bingeh bin. Di hemû xebatên xwe de, heta ji me bê, em bê jibîrkirina xweşmeziyetên mirovatiyê giranî didin durustiya lêkolîn û zanistî.

Pirtûka birêz Fêrgîn Melik Aykoç, ji bo bibe sedema danûstandina lêkolînê li ser rûberîna zaravên Kurdî, mîna xebateke destpêk dikare bê pejirandin. Di warê lêkolîn û kedrêjê de nirxandina pirtûkê li ser xwendevan û pisporan dimîne. Mîna, her weşanên Înstîtûta Kurdî ji bo Lêkolîn û Zanist, ev pirtûk jî, ji rexne û nirxandinên zanistî re vekiriye û di pêşkêfxweşî û hêviya balkêşiyê de ye.

Pirtûk, li ser gelek zaravên Kurdî ji hemû perçeyên Kurdistanê radiweste, bi rûberîneke xurtepeyv dixwaze zelalî di navbera zaravan de ava bike. Carcaran cîgirtina hin peyvên devokan, bi taybetî devokên herdu zaravên Bakûr wek mînakên alîkar naverokê xurt dikin. Rûberîna ne tenê di warê peyv û hevoksazî de, di warê rêziman û dengzanistî de jî, dihêle ku mirov gelemperîçavekî li ser form û naveroka zaravan bigerîne. Bi vî awayî pirtûk, ne tenê ji bo pispor û zanyaran lê ji bo xwendevanan hemû balkêşiyek tîne pêş.

Ji aliyê ewlekariya zanistî birêz aykoç, xwe bi giranî dide ser informatan ku ev di lêkolîna zanistî de rêyekî baş e, lê hin xetere jî, bi xwe re tîne. Çavkaniyên zaravên Kurdî, bi giranî berhemên Ewropî ne; berhemên zimanê Rojhelata Navîn, bi taybetî jî, Kurdiya Navîn û Başûr (2) tê de kêma cî digirin, ev kêmasiyek e. Ev kêmasî dikare di xebatên pêşerojê de ji holê rabe.

Birêz Aykoç navê pirtûka xwe “Kurdîzan” daniye. Zimanê nivîsandina pirtûkê bi sînora hate guhertin. Di pirtûkê de, bi giranî ji dêvla tîpa “b”, “v” hatiye bikaranîn. Înstîtût guhertina lêkolînên zanistî zêde pêwîst nabîne, giranî dide naverokê. Hêviya me ew e ku ev pirtûk bi gelek pirtûk û lêkolînên din li ser rûberîna zaravan bê teqîbkirin. Weşan û kovarên Înstîtûtê ji hemû zanayan re vekirine. Em dixwazin rê li ber karên zanistî vekin daku armancên spekulatîv bi navê zanistkar pûç derkevin. Li ser zanistîbingeh pêwîstiya firehkirina kar heye. Di vî warî de gelek bar dikeve ser milên rewşenbîr û akademîkarên Kurd. Mîna her civakbeş, xurt û pêşketina zanistbeş jî, pêdiviya pêvajok û pêşerojê ye.

**Înstîtûta Kurdî
ji bo Lêkolîn û Zanist
Pûşper 1996**

1- Berhemên Ewropî, bi giranî yê Almanî ne. Berhemên Ewropî di warê ziman û zaravên Kurdî de bi piranî tijî spekulasyon in. Ewlekariya wan ji aliyê zanistî qels e. Pircaran xwe didin ser yek yan du înfomatîyan ku di warê çand û ziman de ne pîspor in. Di pêşeroja bernameya înstîtûtê de nîrxandina van berheman heye.

2- Zanyarên Başûrê Kurdistan xebatên xwe bi tîpên Erebî dinivîsînin, ev jî, dibe sedem ku kesên bi tîpên Erebî nizanibin, nikarin berjewendî ji wan bigrin.

Pêşgotin

Li gel pirsgirekên rizgariya welat, şoreşa demoqratik û aboriya welat, Bûgîna herî giring pirsgirêka zimanek yekgirtî ye. Heta mirov dikane ji bo yekîtiya gelê Kurdistan zimanekî yekgirtî wek mercê yekemîn binirxîne. Ji bo pêkanîna zimanek wusa, pêwistî bi xebat û lêkolînên bingehînên zanistî heye.

Lêkolîn û hûrkolînên li ser ziman û rêzimanê zaravên Kurdî henin, lê gelek kêr û bi azîneyên ji hev cûda tên birêvebirin. Da Kurdistan hîn mêtîngeh û bindest e, her çi qas di bin perê YRWK de hinek gav hatibin avêtin jî otorîte û sazîyek di warê rêziman de rîstek navendî dilîze û pêşî li hemû nezanî, çewtî û kêmasîyan bigire tune. Jî ber vê egerê ev nexweşî derketine:

1- Her kesê ku zaravek (bi rasti devok di nava zaravekî de) parîkî baş dipeyîve xwe zimanzanek gelek giranbiha dihesibîne û dest bi pisporîya ziman dike. Bi serê xwe hinek qeîdeyan ji rêziman re diafirîne û peyvan çêdike.

2-Yên hinek agahdarê ziman in jî, divêjin hebe nebe Kurdîya bilind li navça me ye. Têvhevên navçe, devok û zaravayên din bîrdikin, tew naxwazin bibîhîsin, yan jî girîng navînin; bi serhişkî dikin rik, tu rexne, dîtî û rastîyên din napejirînin. (Ez divêjim, ev jî nîşanekî me Kurdan ê, em gişt xwe axa dihesibînin û bi ser xwe re tu kesî naxwazin.) Ev jî him xeletî dixê nav ziman û him jî devok û zaravayan ji hev dûr dixê.

3- Pêşnîyaran hûr nakolin û pêş de nabin, hima wisa nîv mirî dipejirînin, yan jî wek tîpên quranê pîrfiraz dipejirînin û nahêlin kêmasî û xeletiyên wan pêşnîyaran jî bê ser rastkirin. Em dikanin pêşnîyarên C. Bedirxan wek mînak bidin.

4- Zimanzanên me yên heta niha derketine piranîya wan ya Kurmancîzan yan jî, Soranîzan in. Yanî zaravên Kurdî yên din yan nizanin yan jî, tew girîng navînin û nagirin. Û gelek kesên fêlxirav û dijminê gelê me jî vê yekê bo berjewendiya xwe, van kêmasiyên me ji xwe re wekî keysek mezin divîne û li ser gelê me dilîze, Minak hinek divêjin Kird (Zaza, Kirmanc) miletek serbixwe ne.

5 - Heta îro bê di çend xalan de beramberkirina zaravan (C. Nebez

Zimanê yekgirtuy Kurd; Qanatê Kurdo Gramera Zimanê Kurdî Kurmancî - Soranî, Konferensa zimanê Kurdî yê bi hêla YRWK ê ve di navbera mêjûyê 6 - 8. 1. 1995 de li Berlînê hat darxistin de û di nav pelên Kovara lêkolîn de Xebatê Lerzan Jandil û Fêrgîn Melîk) Di vî warî de tu xebat nehatine kirin, yanî bi giştî li zimanê Kurdî nehatîye nêrîn.

Ji ber van egeran bi salane ez dixwazim li ser zimanê Kurdî, yanî ne li ser zaravek li ser hemû zaravan xebatek di pêvajoka zimanek yekgirtî de dikane bibe gavek, yan jî, di vî warî de rêya gotûbêjek vedike; pêşkêşê zimanzan û zanyaran bikim. Ez bi zanista dijwarî û çeperên li ber vê xebatê bi rê ketim. Materyalên min bidest xisti çawa kû min dixwast wisa nebûn, xebatên zimanzanên bîyanî yên li ser zaravayên Kurdî gelek kêr û bi transkripsiyonek gelek xirav û nerast hatiye nivisandin. Informantên min bi destxistin jî, tenê devokên gundên xwe û derdorên xwe dizanîn, û di ser de jî, haya xwe ji rêziman yan tinebûn yan jî gelek kêr haya xwe jê hebûn. Hinek informant jî dixwastin bi serê xwe tiştan çêbikin û bi min bidin pejirandin. Ji wê ez di pêwistiya ji gelek informantan li ser yek mijarêkî agahî hildanê de mam.

Ez ne di rîkek "tiştên herî rast van dîtin û nirxandinê min in" de me, bê gûman gelek kêmasîyên, heta dive hinek xeletî û şaşîyên min jî hebin. Ji xwe bê kêmasî jî nabin. Lê eger di pêvajoka zimanekî yekgirtî de rêya gotûbêjê veke, û bibe gavekî, wê çaxê wê armanca min bê cî û ezê gelek bextewar bim. Min di vê xebatê de giranî daye sê zaravan ji ber kû gelek materyalên van zaravan bi destên min ketin, materyalên zaravayên din him kêr û him jî min çawa dixwast wusa nebûn, nîve nîv û gelek kêr bûn. Ez di wê bawariyê de me kû wê zimanzanên me yên van zaravên din baş dizanin wê pêşkêşê me bikin. Min di vê xebatê de heta ji destê min hat yekîti û cûdahîyên zaravan, û cûdahiyên wan ji kû tîn, ew cûdahîyan bi awayek din di zaravên din de dijîn yan wenda bûne, min ev pîrsgirêkan şirove kirin. Min hinek dîtinên din jî bi gelek argumentan rexne kirin, û gelek mînak ji zimanên din jî anîn. Di gelek xalan de jî min nirxandina pîrsgirêkan li ser xwendewanan hîşt. Heta ji min hat min wateyên paşgîn û pêşgînan jî vekir daku dema peyvek tê afirandin, paşgîn yan jî pêşgînen şaş neyên bikaranîn.

Ezê li vir ji mijarê hinek biqetim û li ser afirandina peyvan jî çend gotinan bivêjim. Zimanzanên Ewropî dema ku peyvan çêdikin yan pêk tînin li ser van mercan radiwestin; ji nava ziman girtin û li ziman hatina peyvê, di rêziman de bikaranîna peyvê, di pratîkê de bikaranîneke hêsan, zanistbûna peyvê, lêkolînên di nava devok û zaravên wê zimanî de, zanyariya koma zimanên Îndo - Ewropî û xebatên pêşengan.

Çawa ku min zelal kir armanca vê xebatê di pêvajoka zimanek yekgirtî de gavek bi zanist avêtin û rêya gotûbêjê vekirin e.

Çawa ku tê zanîn sala 1995 an ji ber sêsid salîya nivisandina pirtûka

Mem û Zîn`ê Bi pêşnîyara Serokê netewî Abdullah Öcalan Di “Konferensa çand û hûnera Kurdî de ji hêla 200 rewşenbîrî ve hat pejirandin û îlankirin. Di vê salê de gelek Konferens jî, hatin darxistin. Mîna “konferensa zimanê Kûrdî”, li Berlîn; “ Konferensa wêjeyaKurdî “ li Swêd, “Konferensa Dîroka Kurdî” li Lozanê. Di salek wusa de bo vê bîranînê weşana xebatek wusa, bi dîtina min him girîng û him jî, şerefek mezine.

Dîsa ez di vê bawariyê de me wê gelek kesên zana rexneyên xweyên li ser vê xebatê ji min re birêkin, li hêla din wê hîn gelek zimanzanên me li ser vê pîrsgirêkê berhemên giranbiha pêşkêşê me bikin û di pêvajoka zimanek yekgirtî de gavên mezin bavêjin.

Fergîn Melîk

GUHERTINA ZIMAN PIRSGIRÊKA ZARAVAN

Zarav çî ye? Zanyar jê re çî divêjin? Piranîya zimanzanên cîhanê peyva Grêkî “dialektos” ê bi kar tîne. Ev tê wateya şêwa peyvînê, yan jî bi awayek, zarek din peyvandinê. Di Kurdî de peyva “ZARAVA” dihê bikaranîn, zar di devkiya Mukrî de tê wateya dev, di Kurmancî de jî, tê wateya şikl û şêweyek axaftinê wekî; “Lo zarê min meke.” Icar ev zarava parek ziman çî ye, zanyar çewa zelal dikin, yan jî têdigêhêjin?

Heidrun pelz (1) wusa tîne ziman: “ Zarava şêweyek taybetîya ziman e, di herêmek erdnîgarîyê de tê peyvîn û xwe bi formên taybetî di nav komaleya ziman de wek jubînek (yekaniyek) serbixwe dide xuyan; lê bi tevhevî jî, ji wê komaleya ziman naqete.” Mînak Kurdî komaleyek ziman e. Soranî jî, di nava vê komaleyê de bi hinek formên peyvan û rêzimanî ve (wek: bi forma pasîv, tewînek [Causus] bernav, nenasîna zayendê, hêla tewang, bernavên paşgînkirî ve) wek jubînek serbixwe ye, lê bi tevhevî ji vê komaleyê naqete, ango zaravek komaleya zimanê Kurdî ye. mirov dikane ji bo zarava Kirdkî (Zaza), Kurmancî, Goranî û Sinê jî wusa bivêje, dive guhertin di hinekan de zêde û di hinekan de kêm be, ev rastîyê naguherîne. Dîsa di nava her zaravayê de devok henin. Mînak: Di nava zarava Kurmancî de devokên wek; Bazidî, Bahdinî, Hekarî û Botî hene. Dîsa di nav zarava Kirdkî de devokên wek: Dêrsimî, Sêwergî, Paloyî, Gimgimî hene. Di zimanê zanyariya ziman de ji devokan re “patoîs” tê gotin.

Guchmann pirsgerêkê bi vî awayî vedirêse (2) “Zarava devkîya terîtoryal e. Zimanê nivisandinê (netewî, wêjeyî) û

zaravên navçeyî cûda û guherbar in, her yek ji wan katagoriyek dîrokî ye.

M. D. Stepanova û I.I. çesnişeva (3) cûdatiya di navbera zimanê nivisandinê û zaravên navçeyî (herêmî) wusa şirove dikin:

“a-Zimanê wêjeyî ya netewî li hemberê zaravên navçeyî pêşveçûnek herî berztirînê wê zimanî ye. Zarava navçeyî bi mintiqek ve girêdayiye, lê zimanê wêjeyî ya netewî hemû xaka welat digire ber xwe û rêya hevtêkiliya her aliyê jiyana komaleyî ya wê komala ziman vedike.”

“b-Zarava navçeyî tenê hevtêkiliya komek an jî mintiqek tîne cîh ne ya giştî.” Ev nirxandin pêwistîya zimanek netewî rind zelal dike.

Bê devok û zaravan devokên Komên civakî jî henin Walter Porzig (4) li ser devkiyên koman wusa dinivîse: “ Mirov virastina (avahî, dezgeh) formên taybetî yên di nava komaleya zimanek de bi hêsanî divîne . zaf komên mirovan, ew kesên kû ji ber gelek egeran bi hev re di têkiliyek teng de dijîn, di pêvajoka vê jîyanê de peyvandinek taybetî diafirînin. Egerên wusa dikane devkiyên ziman yên komên civakî û zaravayên taybetî biafirîne. Belê yê kû komên civakî, yên di nav de formên taybetîyên ziman derdikeve, tim têkilîyên nava mirova ne.” Li ser pirsgirêka zaravan hîn gelek nirxandinên din hene, lê nirxandinên herî zelal ev nirxandinên jorîn in.

DÎTINÊN ZANYARAN LI SER GUHERTIN Û PÊŞVEÇÛNA ZIMAN

Gelek sedem û egerên di guhertina ziman de rol dilîzin, bûyare û bûgînên hîkarîyê li ziman dikin hene. Gelek zanyar di vî barî de serê xwe êşandine û berhemên zanistî afirandine. Pirsgirêkên zaravên zimanên xwe ne bi tevhev jî be, di gelek xalan de çareserkirine û di warê guhertina ziman de gelek dîtinên bi bingeş û delîl pêşkêş kirine. Dîtinên zimanzanan li ser guhertina ziman ev in:

1- Hinek zimanzan divêjin ziman jî wek xweza yê li ser qanûnên xwezagorînê diçe, posîdeyê klîmayê, xebata li ser axê lê dibe.

Fîlolog August Schleicher(5) divêje: “ziman jî nola xwezagorînê pêşve diçe û diguhere... ziman wek organîzma xwezayê di rêça qanuna xwe de diçe û mirovan godarî nake.”

Max Müller (6) jî, wusa zelal dike: “ Ziman wekî xwezayê xwe bi xwe diguhere. posîdeyê klîmayê, xebata li ser axê, cîh û war di guhertina ziman de rolê mezin dilîzin”. Em ji zimanê xwe mînakên bidin. Îroj em li zimanê Bêrtiyan û mirovên me yên li çiyên dijîn û pez û dewar xwedî dikin dinêrin di zimanê wan de peyv (gotin) û têgînên(terîm) têkilî û pêdiviyên jiyana wan gelek pêş ve çûne. Yê rênçberan peyvên têkiliya rênçberiyê, yên li keviya deryan dijîn jî bi zêdeyî peyvên têkiliya bi avê re di zimanên wan de pêşve çûne.

2- Hinek zimanzan divêjin guhertin û pêşveçûna ziman bi jîyana polîtîk û civakî ve girêdayiye.

Nîkolaus Marr (7) waha dinivîsîne: “Ziman bi pêşveçûn û rewşa komeleyî ve tê guhertin.” bê vê ev dîtin jî heye: “ Ziman seranser bi çarçova polîtîk civakî ve girêdayiye.”(8) Dema ku em li dîroka xwe dinêrin, zimanê me di dema Mîrîtiyên serbixwe de gelek pêşve çûne, hozanên me yên bi navûdeng di vê demê de derketine, ji ber ku zimanê fermiyên van Mîrîtiyan Kurdî bûn; qanûn, perwerdeyî, dad bi kurtî her tişt bi devkiyek Kurdî bûn.

Dîsa em îroj dinêrin bi pêşveçûn û rapêrîna tekoşîna rizgariya netewî, zimanê me ketîye nava ronensans û pêşveçûnek herî mezin, Institutionên ziman tîn demezrandin, peyvên pêdiviyên, polîtîk, dadî, perwerdeyî, sosyalî bi kurtî her warê jiyana de peyvên pêdiviya mirovan pê hene tîn afirandin, yan jî, ji zaravên din tîn standin. Gelek zelal e ku ev rewş di pêşveçûn û guherandina ziman de gelek rolê mezin dilîze.

3-Di guhertina ziman de zimanên dagirkeran û serdestan rolek mezin dilîze.

D. Whitney (9) Li gel dîtinên xwe yên din, di vî barî de jî van gotinên jêrîn divêje; “Zimanên serdest û dagirkeran hîkarîyê li ziman dike û diguhrîne.” Bê vê dîtinek din jî wisa ye: “Posîdeyê şer, dagirtin û bazirganiyê li ziman dibe.” (10)

Em baş dizanin ji egerê Kurdistan li ser rêya hevirmeşê û bazirganîya sê kontîenta ye, tim bûye warê şer û dagirtinan. Ji Îskîtan bigire hetan Bîzansan gelek dagirker ketine Kurdistanê. Em bixwazin nexwazin posîdeya zimanên wan li zimanên me bûye, gelek peyvên Bîzansî û Kafkasî di zimanê me de hene, dîsa dengên şîdandiyên wek “t, k”* ji zimanên Kafkasî ketîye nav zaravên bakur. Di Rojhelata - Navîn de zimanê serdest berê Somerî, Babîlonî dîv re Aramî û tipên wê wek ziman û nivisandina fermî hat pejirandin. Bi ola Îslamî re Ziman û tipên Erebî wek ziman û nivisandina fermî hat pejirandin. Îroj em li zimanên xwe dinêrin gelek peyv û tîgînên van zimanan di peyvandinê de dihê bikaranîn. Heta Elementên Tirkî jî, cîh bi cîh tê bikaranîn, li zimanê Maraş, Meleyê û Kurdên navenda Anatolê binêrin.

Mînak: 1

Kurmancî,

Di cîhê: “Eger ez bêm.” de “Ez bêm se” tê bikaranîn.

Di cîhê “hizirandin,” de duşunmişbe,

Di cîhê „nivisandin“ de yazmışke . divêjin.

Kirdkî

Di şûna “Heger ama.” de “ama se.”

Di şûna “wenden, werden” de “wendiş, werdiş” tê bikaranîn.

Mînak: 2

Em baş dizanin ku Awesta Zend bi tipên Aramî hatiye nivisandin û ev ABC ya Aramî bi sedan sala li Rojhelata - Navîn hatiye bikaranîn. Di ABC ya Aramî de tenê tipên lal

(Konsonant) hene, tipên bi deng bi alîkarîya zêr û zeberan (wek Erebî) yan jî, bi alîkarîya tipên lalê din dihatin çêkirin. Xwendina wê gelek zor bû. Ev di Erebî de jî wusa ye. ji ber vê

---

* Di zaravên bakûr de varyantên şîdandiyên van tîpan hene, fermo li bêşa varyantên dangan binêre.

egerê îroj di zimanê me de gelek gotin li her navçekî bi awayek din tên peyvîn.

Kurmancî,
mirov, murov, merû, meriv, merî
nan, nîn, non, nên
Kirdkî,
merdek, mêrd, mordem.
maraen, moren, mûren, omaren
Di hemû zaravan de;
e'rd, erd, ard, hord, herd, hard ûwd,

Em mînakek jî, ji ABC ya Aramî, lê bi tipên Latînî bidin.
'm'h 'br yzd'n (Rekonstruktion) ;
xwendina wê : Amaha (emah, ameh, emeh) ber (bar, bîr, bir)
yêzdan (yazdan, yîzdan)

Mirov dikane bi sedan mînanan ji werêça Erebi ya li ser Kurdî bide, em li vir çend mînanan û dengên ketine fonetîka Kurdî bidin bes e;

a,
adar azar
hadir hazir
mirad miraz

b,
dengên ji ABC ya Erebi derbazî Kurdî bûne.
e' h' u' (i')
e'rd h'ecî U'mer
E'lî h'eft i'sk

Ev deng di nav zaravên navîn û Dêrsim de tunene.

hard (herd) hecî nîne
Olî heft wuşk (hişk)

Gelek zimanzanên bîyanî jî, vê rewşî dîtine û hûrkolane. Mîna Walter Porzîk (11) di vî barî de wusa dinivisîne: “Zanîna em dizanin, zimanê herî kevn di bazirganî û dîplomasîyê de bi navnetewî dihat bikaranîn Babîlonî bû; li pey wê zimanê samî Aramî di tevhevê Rojhelata-Navîn de cîhê xwe girt. Hima li dû wê di dema Aleksandrê Mezin de Grêkî cîh girt.”

G. Morgenstierne (12) jî waha dinivisîne; “Tevhevên zaravên biçûk yên li Îranê di bin werêça Farsî de fetisîne. Hîkarîya Farsî li zimanên serbixwe wek Kurdî Belocî û Paştî hetanî li zaravên Pamîrê jî bûye.”

F. Justî (13) li ser zarava Goranî zelalkirinek wisa tîne: “Di nav Kurdên Zagros de Goran ne koçer in, bi çandin, zevî û zîyan ve mijûl bûne; ango Kurdên nava şaristaniyê ne, zimanê wan bi werêça zimanê Farisî ya niviskî serketîye.”

Di şerefnamê de nirxandinek wusa heye; “Turkmenên Akkoyunlu dema ku Hekarî dagirtin serkarîya Hekarîyê da destê Eşîrên Dimilîya. (eşîrên Dêrsim ne Dimilî ne) Dimilî ji ola Êzidî zivirîbûn û bûbûn Mislîman.” (14) Li pey van veristinan mirov dikane hîkariya zimanên din jî bîne ber çavên xwe, wek Asamî, Kafkasî, Hermenî ûwd.

4- Dema ku êl û kesên bîyanî di nava komaleyek ziman de dihelin hîkarîyê li ziman dikin, ango di guhertina zimande rolek girîng dilîzin.

Meillet (15) vê pisgirêkê waha dinirxîne: “Dema ku kes an jî, komên bîyanî ji ber têkiliyên bi komaleyek ziman re, di nav wê komaleya ziman de dihelin, posîdê li ziman dikin.” Îroj baş tê zanîn ku netewên ji yek nijadek yan jî ji rîçalek tine, gelek kes û êl di nav neteweyê din de heliyane. Di nava gelê Kurd de jî gelek êl û kesên bîyanî heliyane û di guhertina zimanê me de rolên gelek girîng lîstine. Îroj di zimanê me de jiyana gelek peyv û formên Somerî, Lûvî, Hûrî, Hermenî, Kafkasî ûwd. vê rastiyê didin testîqirin.

çend mînak:

Lûvî(16)	Hûrî	Kurdî
anna (awna)	.....	evana, (vana, na, nê)
sarda (salda)	sawal	sal (sar)
zitî	.....	zîlam
.....	pitiq (k)	pitik (derguşa keçik)
.....	tuwa	tav,(tav, tîje)

Somerî (17)	Kurdî
tar	tarûmar kirin
car	car, çend car kirin
şî	jîn
zal (zalag)	zelal
gur (tije,pir)	gurr (liberhev, gelek zêde)
na	na
cin	çûn ûwd.

5- A) Ziman bi zêdeyî bi destên peyvkarên wê komaleya ziman ve tê guhertin. li ser vê mijarê zimanzan wusa dinivîsin:

W.D. Whitney (18); “ Bi posîdeya her peyvkarên komaleya ziman ziman diguhere.”

O. Jespersen (19) “ Gava ku zarok ji mezinan ziman fêrdibin, Lêvkirina (telafuza) ne rast, yan jî peyvane bi tevhevî lêvkin (telafuzkin), dengên di nava peyvê de bi cûrekî din anîna ziman, di tanga peyvê re dibe guhertinek ziman.... Mirov dikane gelek mînakên ji bo vê bide.

a- Peyvandina mirovên cîwan, pîr û kal ne yek in.

b- Gund bi gund ji yek bavek jî, ji hev qetyabin, peyvandin û devokên wan cûda ne. Dema ku em li gundên derûdora xwe mîzekin emê vê rewşê baş bîvin.

c- Gelek zarok tipên wek “r”, “d” ûwd. nikanin bi rastî telafuz bikin. Mînak di şûna “ roví” “luwî, luyî” dibêjin. Di

Kurmancî de “rovî”, di Kirdkî de “luyî” ma gelo tesaduf e?.
 Dîsa gelek kesên li derdora Dêrikê û Amedê di cîhê “d” de “c”
 bi kar tînin .

Mînak :

di cîhê “ dîya min “ de “cîya min” divêjin.

“Dîyarbekir “ de “Cîyarbekir” divêjin.

B-Peyvkar gelek caran peyvan (gotinan) kêr bi lêv dikin, ev
 di pêvajoka sedsalan de cîh digire û dibe guhertin.

Walter Portzîk (20) wusa dinivisîne: “ Divêt em vê baş
 zanibin, hemû guhertin di serî de kêr axaftine, yan jî,
 lêvkirinek (telafuzek) ne temam e û ev wusa dikudîne ta ku hat
 pejirandin û di ziman de cîh girt..”

Jean Aitchison (21) jî bi vî awayî zelal dike: “Guhertin tim
 di gotinên tê bikaranîn de dest pê dike. carcaran peyvek bi
 awayek din tê telafuzkirin û li pey dibe guhertin.” Em mînakan
 ji zimanê xwe bidin:

Awesta	Kurmancî	Kirdkî	Soranî
xw (wh)	xw	w, x	xw, x
	xwendî	wendî	xwendî
	xwe	xo	xo
	xweş	weş	xoş û hwd.

Ma gelo ev ne berhemên kêr axaftinê ne?

Kurmancî	Kirdkî
firotin	roten
jimartin	maren (omaren Palo)
rêstin (ristin)	virastin

Dîsa: di Kurmancî de

waha = aha

wenda = anda (Dep)

û hîn bi sedan peyvên din.

6-Bi awayek nerm, nazik û formek ne dîrekt peyvîn jî di guhertina ziman de rolên mezin dilîzin.

W. Havers (22) di vî barî de vê zelalkirinê tîne: “ Hewldana tiştek bi zelalî anîna ziman, bi lêvkirinek bihêz û werêça dijî wê, têkilîyên nav mirovan ; nazikî, rûmetî, nermî, hevparêzî û bi awayek camêrî peyvînê dixwaze. Ev jî, peyvîn û zimanek ne dîrek, di dora mijarê re zivirandinê dixwaze û ev div re dibin guhertin.”

Mirov dikane gelek mînakên ji bo vê bide. Gelek gotinên nedîrek hene.

Mînak:

Di cîhê	“nikanne” de	“xam e”
	“nizane”	“xerîbiyan dike”
	“mir “	“çû rehmetê” (heqîya xwe hat)
	“dîn “	“bi cinah dikeve” (nexweşe)
	“jina te”	“bermalîya te (pîreka te)
	“avise”	“bi zarok e” (bi hemle)

û hîn gelek axaftinên wusa hene.

7-Mirovên me dibe ji tesîra Tirkan be, ji virastina feodalî be, yan jî karekterek Rojhilata - Navîn be; bo ku xwe zana û mezin nîşan bidin, gelek gotinên yan jî bi zimanê wan kesan “lûgatên” biyanî bi kar tînin. Ango kes û civatên din li jor û mezin, lê xwe û gelên xwe biçûk divînin. Ev rewş di pêvajoka sedsalan de hîkarîyê li ziman dike û ji guhertinê re dibe eger. Bê vê di cîhên gotinên komeleya zimanê xwe de gotinên bîyanî bi kar tînin, di pêvajoka sedsalan de ev gotinên biyanî cîhê gotinên wê zimanî digirin û dibin guhertin. Demak em li klasîkên Kurdî dinêrin nîv nîv peyvên bîyanî ne.

K. Fuat (23) di vî barî de wusa dinivîsîne: “ Ji ber di nava mîrîtîyan de parçebûna Kurdistanê û her mîrîtîye bi serkarîyek Dynastîyê Rojhelata - Navîn ve girêdayî bû. Posîdeyek gelek

negatîv li zimanê Kurdî yê wêjeyî kiriye.”

Dîsa tu li şêxan û seyîdan dinêrî yan “ewladê Resul in” an jî “tovên Ehmed Yesevî” ne ev kes jî, di ziman de rolên mezin dilîzin.

8- Di pêvajoka sedsalan de hinek tejên (hêce) peyvan wenda dibin, wateya peyvan diguherin, fire yan jî teng dibin, yan jî di wateyên din de tên bikaranîn. Û ev jî di ziman de dibin guhertin.

Zimanzanê Amêrîkan Edward Sapir vê mijarê wusa dinirxîne: “Hinek parên peyvan tên ji bîrkin, yan jî wenda dibin.” (24)

Mînak: 1

Li deverên Mûşê “daketin” tê wateya cîh girtin runiştin, kur ve çûnê

Li Meletyê, Sarizê “daketin “ tê wateya peyabûnê

Li Depê “qefilîn” tê wateya westan, ji qiduman ketinê.

Li deverên din “qefilîn” tê wateya cemidin, serma lêgerîn, qutifînê

Mînak : 2

Kirdkî	Kurmancî
vesayen	sojin, sotin
êra / era	xwe ra
kişt	teniş
kose	kosegelî
lêr kerdên	glêr kirin
(he) misnayan	hevîsandin (m = v)
romerdayen	ramedyan

9- Têkiliyên olî, aborî û siyasiyên bi gelên cînar û din re jî di guhertin û pêşveçûna ziman de rolên gelek fire dilîzin. Wekî navên mirovan têgînên têkiliyên saziyên aborî, sîyasî û olî yên nû; têgînên diplomasiyê û berhemên nû ûwd.

Mînak :

Li pey pejirandina ola Îslamî, tevhevên navên Kurdî, bi gotinek din navên zerdeştî wek navên kafiran hatin hesabandin û di cîhên wan de navên Erebi li mirovên Kurd kirin. Mînak:

Navên têkilîyên ola zerdeştî wek: Kuraş, Zendiq, Pîr, Hurmuz, Homa, Ehrîman ûwd. hatin avêtin di şûna wan de

Navên Erebi wekî: Murşid, hafiz, şêx, Allah, Heq, şeytan û hwd. hatin danîn. Bê van gelek mezheb jî ketin nav Kurdan, vê rewşê di ziman de rolên negatîv lîstin.

10- Ji ber egera cîh guhertin, Koçbarî û ji welat derxistinê, bi gel yan jî, êlatên [eşîrên] cîgeh re têkilîyên nû tên danîn, ev têkilîyên nû jî di guhertina ziman de rolên mezin dileyîzin. Îroj gelek Kurdên Dêrsim divêjin; “Em ji Horasan in”. Kurdên bi destên Sasanîyan ji welat hatibûn derxistin, Koçbarê Horasan bûbûn, û hinek ji wan dû re şûn ve hatin. Bi têkilîya xwe ya bi zimanê Êranîya Rojhelat ve di binê werêça wan de mane.

Mînak:

Dêrsim	Paştî (25)
vas	vasa
simar	sumara
çim , çiko (tziko)	çim (tzim) (26)

E. Xemgîn di vî barî de wusa dinivîse: “Kurdên Gor yên di navbera Meve Ferqîn û başura derya Kaspînê de dijîn û li hember dagirkerîya Sasaniyan derdiketin di dema V. Bahrem di sedsala 6. paş mîladê de bo kû serhildanên gelê Kurd birûxîne û wan li hember êrişên Hunan bi kar bîne bi kotekê dan koçbarkirin û şandin Xorasanê.” (27)

Bê van veristin û zelalkirinan, dema ku em dîroka Kurdistan bînin ber çavên xwe, emê bivînin ku koçbarî û malkambaxîya

bi destên dagirkeran hatîkirin, şerên nava êlat û eşîrên Kurd, gelê me tim ji cîh û warên xwe kiriye. Ji bakûr ber bi başur, ji rojhelat ber bi rojava û vacîyê wan bar kirine. Ji ber êrişkar û

dagirkeran kişiyane çîyan û geliyan; di wur de warek nû avakirine, zimanên xwe jî, pê re pêş ve birine û nû kirine. Em çend mînakên bidin.

a-Ela “Lolan” li Erzingan, Dêrsim, Koçgirî û Gimgimê ne, lê li Kurdistana başûr bi navê wan û navên gundên wan, gund û mintiqe hene.

b-“Êlatên “Alan” li Dêrsim, Wan, Hekarî û Loristanê hene zaravên mintiqên xwe dipeyîvin. (bi Kurmancî, Kirdkî, û feylî dipeyîvin.)

c-Eşîra “Balan” him li Samsûrê (Adiyaman) û him jî li Dêrsimê hene; yên Samsûrê Kurmancî, yên Dêrsimê Kirdkî dipeyîvin.

Bê van gelek eşîrên din hene bi herdû zaravên bakûr dipeyîvin. wek: Îzolan, Xiranîyan, Kumsoran, Karsanan ûwd.

Bêrê bi sedan Mîrîtî hebûn, Heryek bi sedan sal li ser herêmek welat serkarî kiriye. (li “Şerefnama” Şerefxanê Betlîsî, Diroka E. Xemgîn, Cîgerxwîn û yên din binêrin.) Van mîrana di koşk û bircên xwe de; xwediyên Mele, Dengbêj, çîrokbêj, Hostan, şivanan, sekvanan ûwd. bûn. Qanûnên wek dilên xwe çêdikirin, zarav yan jî, devokên mintiqa xwe dikirin zimanê fermîyên mîrîtiya xwe û ji guhertina ziman re dibûn eger.

DI DÎROKÊ DE ZARAVÊN KOMA ÊRANÎ Û DI NAV DE CÎHÊ KURDÎ

Di koma zimanê Êranî de nivisara herî kevn nivisara Awesta bi devkîya GATA ye, û ji hivde helbestên Zerdeşt pêk hatîne.

Gelek nivisandin, yên ji tabletên din jî henin wek, Hurî, Luvî ûwd. hinek gotinên wan Kurdî digire (li mînakên di bin nivisa “guhertina ziman” binêrin), lê hîn bi zanyarîyek filologî û peyvzanîne li ser wan nehatîye xebitîn, ji wê ezê li

ser ranewestim tenê çend mînanan ji Hurî bidim.

HURÎ

tal

sawal

zuga

tapu (tabletên Pijandî)

pitiq

pir

tuwa

dala

KURDÎ

tal (çêsta (tema) mêwe û

fêkîyên hîn negîştî)

sal, sar

zirav, zar, zuha

tepink (rêxa li ser keviran û li

ber tavê hişk bûye.)

pitik (derguşa keçik)

pire, pird, pir

tav, taw, tîje

dar ûwd.

Bê van hinek nivisên du zaravên din jî hene; Awesta Yasna û nivisarên mixî yên Parsîya Kevn Prof Jensen (28) wusa tîne ziman:

“Em Êranî 1- ji nivisên mixîyên Parsîya Kevn ku zaravek rojava ye; 2-Awesta ya ku tîkîliyên xwe bi zaravên rojava re heye, bi Bextîyarîya kevn, yan jî bi devkiya jê re zend divêjin û bi tipên Aramî hatye nivisandin. Bê van ji nivisa herî kevn bi devkiya GATA 1000 sal berê mîladê hatîye nivisandin dinasin. Devkiyên Êranî yên din wek Medî, Skîtî tenê navên kes û cîgehan li pey xwe hîştine.”

Karl Hofmann di vî barî de vê zelaliyê tîne;(29) “Ji zaravên din wek Medî Skîtî û sewkiya kevn ya zaravên Sogdî, Sakî, Osetî û Pašto ku di dema Êranî ya navendî û Êranî ya nû de hatiye nasîn, belge û nivisên wer girîng tinene.”

Em dikanin çend mînanan bo cûdahîya bakûr û başûr bidin:

Zarava Bakûra Rojava (30)

Awesta

Athura

Muzraya (Misir)

fravaşînam

Zarava Başûra rojava

Parsîya Kevn

Asura

Mudraya (Misir)

farvardîn

Medî
vamerk

abemarg

Cîh û warên van zaravan:

Li ser cîh û warên ku ev zarav hatine peyvîn gelek zimanzan li pey xebatên xwe yên lê û hûrkolînî pirsgirêkê wusa zelal dikin:

O Mann (31) “ Parsî ya kevn, bi rastî zaravek Farisî ya herî kevn e û mirov dikane bê şik wek zaravek Êranîya Başura Rojava binasê. Zarava ku Awesta pê hatiye nivisandin Zaravek bakûr e.”

Prf Jensen (32) “ Sakî ya navendî kû Leyman jê re Êranî ya bakur gotiye, bi hêla Luders û Konov ve wek zaravek rojhilat hatiye îspatkirin, Farisî ya navîn û Osetî ya navend ku wek navek barbarî di nivisandinên Grêkî yên Pontî de heye, rind tê xûyan ku digêhêje Alanan, Alan jî, digêhêjin Medan.”

Karl Hoffmann (33) “ Li hemberê Farsîya kevn û Medî cîgeha Awestayê ne zelal e..... Zimanê wê her çiqas wek zarava Êranî ya Bakura Rojava xûyake jî, ne bi tevhevî ew e; têkiliyên wê yên bi Êranî ya rojhilat ve jî, ne yekîtiyek genetîk e.”

W.B. Henning (34) “ Parsî ya navîn, Partî, Sogdî, Xwarezmî û Sakî Êranî ya Navîn in. Ji van Sogdî Xwarezmî û Sakî Êranî ya Rojhilat, Parsîya navîn û Partî Êranî ya Rojava ye. “ Li pey vê nirxandinê şemayek dide û vê zelalkirinê tîne.

“Êranîya Rojava ku bi piranî li Îranê ye, zimanê wan ji dema kevnarê vir de bûye du komik; 1- Zaravên wîlayetên Farsî ya Başur, Êranî ya Başura Rojava. 2- Li wîlayetên rojava û bakura - rojava jî, Êranî ya Bakur-Rojava.”

Vê şemaya jêrîn dide.

Koma ziman

Başura - Rojava

Bakura - Rojava

Dema kevn

Parsîya kevn

Medî û yên din.

300 - 700 paş Mîl. Parsî

Li pey vê mînakê wusa dinivisîne “...Partî zaravek hev cêwiya Medî ye. Ev di wîlayeta Axamanî - Partî (bi Parsî ya kevn Partawa) de zaravek navçeyî bû.” Li pey van zelalkirin û nirxandinan em bi hesanî dikanin bivêjin; zimanên Medan, Partan û Alanan di zimanê Kurdî de bi giranî û bingehî dijî. Lewre zimanê Kurdî, bi hemû taybetî û avayiya xwe ve zaravek Êranî ya bakura rojava ye. Heta mirov dikane bivêje Êranî ya bakura rojava di Kurdî de karakterize bûye.

ZIMANÊ ÊRANÎ YÊN NÛJEN Û DI NAV WAN DE CÎHÊ ZIMANÊ KURDÎ

Me çewa li jor dabû zelalkirin komên zimanê Êranî sisê ne, û îro jî, her yek di çend zimanan de dijîn. Di vî barî de gelek nirxandin û lêkolîn hene, nirxandina Prof Jensen ya herî zelal e.

Prf Hans Jensen (35) li ser ziman û zaravên Êranî ya nû vê zelalkirinê tîne :

“ Zimanê Êranîyên nû yan jî zaravên Êranî yên nû ev in : Li rojhelat zarava Pamîr ya ku nêzê Sakî ya navîn e û Afganî (Pašto), li rûbarê wê Soxdî ya nû yan jî Yaxnobî û li Kafkasyê Osetî ya nû, zaravên Kaspîni yên modern û zaravên navendî yên nêzê Partî ya navîn, Belocî jî digêhêje vi ra, dîsa Kurdî ya li aliyek jî, zarava Êranî ya Bakûr e. Farsiya nû ya kû li ser hîmê Parsiya navîna başura - rojava pêk hatiye û hîkariya zaravên bakûr jî lê heye.” Em bi kurtî dikanin wusa rêz bikin:

- 1- Êranî ya Rojhilat
  - a- Zaravên Pamîr
  - b- Pašto (Afganî)
  - c- Soxdî (Yaxnobî)
- 2- Êranîya Bakûra - Rojava
  - a- Osetî

- b- Belocî
  - c- Zaravên Kaspînî (Talî, Azerî)
  - d- Kurdî
- 3- Êranîya Başura - Rojava
- a- Farisî û zaravên wê.

Li ser Êraniya Rojhilat û Êraniya Başura - Rojava zêde spekulasyon nayên kirin, lewrê Faris, Afgan û Tacîk dewlet in, him di rêya yekîtiya zimanên xwe de gelek gavên mezin avêtine û him jî dikanîn pêş li spekulasyonên têzên xwendewanên zanîngehên zimanasî, yê bo diplomana li ser her bendî dilîzin bigirin. Spekulasyonên li ser Êranî ya Bakura Rojava gelek in, li ser Kurdî û zaravên Kurdî hîn zêdetir in. Dijmin jî van spekulasyonan ji bo berjêwendên xwe bikartîne. Egerên vê yê herî mezin nebûna Kurdistanek serbixwe ye. Lê dîsa jî hinek zimanzan, bi kêmasî be jî rastiyan divînin û gotinên xwe bi pîvan divêjin û dinivîsin. Mînak:

G. Morgenstierne (36) di vî barî de wusa dinivîsîne; “Zanîna me ya li ser zimanên Êranî yê nû gelek kêr û ne zelal in. Ji wê em nikanin klasîfikationek zanyariya bersîvek têr dide bikin.”

Pierre Lecoq (37) jî wisa dide der; “Pir çetîne ku van pîvana me têr bikin, da kû em bivêjin komikê rojavayê Êranê hevdû digire û ji ya Kîrmanî (Kurdî) û Farisî cihê dibe. Gelek cûdabûn di nav zaravan de hene, em nikanin bi temamî yekîtiyek wana kevn ya zimanasî derxînin.”

Bi dîtina min ev herdû gotin rind dide xûyan û li ser nêrînên din zêde rawestan ne pêwîst e ji ber ku:

a- Ji zimanzanên bîyanî hima bigire tûkes ji wan zaravan û devkiyên nav zaravan nizanin.

b- çavkaniyên wan ne zanistî û ne jî bi bawar û belge ne.

c- Bo pîraniya wan tiştî herî giring pejirandina têzê wanên bo dîplomên wan e. Ji wê tenê li ser hinek xalan radiwestin ; wek çend dengên fonetîkê, çend gotin û çend hevokan.

Li hember gelek tevlihevî û nezanîyan diisa em dikanin bi kêrî be jî çend druvên kû zimanê Kurdî ji zimanê Êranîyên

din diqetîne û pirsgirêkê hinek zelal dike, bînin ziman.

1-Cûdatiya Êranî ya Bakûra-rojava û Başura-rojava xwe baştirîn di cûdatiya mabeyna Farisî û Kurdî de dide xûyan.

Mînak

	<u>Farisî</u>	<u>Kurdî</u>
z	zen zîndegan	jin, cênî jîndar, bi can
d	damat danistan dana	zava, zama zanîn zana
b	ab ban şehrîban	av, aw van, wan şarîvan

v

Dengê “v” di Farisî de tune.

2- a) Ji posîdeya zimanên Kafkasî di zaravên Kurdî yê bakur de wek Osetî dengên şidandiyên ser lêvî wek “p”, “t”, “k” pêk hatine. Ev di zaravên Bakura-rojavayên din de nînin.

G. Morgenstierne (38) li ser vê mijarê wusa dinivisîne : “Osetî û hinek zaravayên Kurdî yê bakûr, tîpên bêdengên şidandî di zimanên xwe de pêk anîne . Wek : “t”, “k” “

b) Di Kurdî de “b” û “v, w” tim vediguhezînin (cîh diguherin), ev di zaravên Êranîyên din de ne wusa ne.

Mînak :

<u>Kurmancî</u>	<u>Kirdkî</u>	<u>Soranî</u>
dibe = dive	bî = vî	dibe = diwe
bibêje = bivêje	baran = varan	bab = baw

dibînim =divînim
bavo = babo ûwd.

G. Morgenstjerne (39) wiha tîne ziman : “ Di Kurdî de “b”
û “v” dikevin navhev.

c) Dengên dema Awestayê bi tevhevî neguherîne, ji hîkarîya
ABC ya Aramî û Erebi di zaravan de tevlihev bûne.

Mînak:

<u>Awesta</u>	<u>Kurmancî</u>	<u>Kirdkî</u>	<u>Sine</u>
thr hr, r	hr, r		
Putre	Pito, Kur, pis	pito	kur
pathana	pehîn	hîrê	
m v , m (kêm)	m, w (kêm)		
	gav	game	hengaw
	zivistan	zimistan	zistan
	ziman	ziwan	ziman
	emsal	.....	.....
	iro	ewro	emro
xw (hw)			
	xwe (xa,xo)	xo (ho)	xo
	xwarin	werden	xwarden.

3-Di Kurdî de zayend hene, di piranîya zimanên Êranî de
wenda bûne. G. Morgenstjerne (40) wusa dinivîse ; “Bê çend
zaravan zayend di zimanê Êranîyên din de wenda bûne.”

Pierre Lecoq (41) jî wiha zelal dike “Lê baş e em bizanin kû
ew zaravên Kurdî yên bakûr de maye, lê di yên başur de wenda
bûne.”

Mînak:

<u>Kurmancî</u>	<u>Kirdkî</u>
nêr	
mêr-ê min	mêrd-ê (mordem-ê) mi
mê	
jin-a min	cenî-ya mi

n
mêrekî Kurd   mordemêdî (kî) Kirmanc

m
jinekê Kurd   yew cenîkê Kirmanc (cênîyêde)

4-Di Kurdî de du sîstemên tewîneka bernavên kesanî hene, di piranîya zimanên Êranîyên din de tune. Ev sîstem di zaravên Kurdî yên başur de jî wenda bûne.

Mînak :

<u>Kurmancî</u>	<u>Kirdkî</u>	<u>Zaravayên Başur</u>
radêr		
ez, tu, ew	ez, ti, o, a	.....
em, hûn, ew	ma, şima, ê	.....
tewangî		
min, te, wê, wî	mi, to, ê, ayê	êmin, êto, ew
me, we, wan	ma, şima, îna	ême, êwe, êwan.

5-Di Kurdî de berê nav dû re attrîbût (nav + rengdêr û temamkar) tê, ango attrîbût le pey nav tê. Ev di zaravên Êranîyên Bakurên din de wisa nîne; vacîyê vê ye. Yanê berê attrîbût duv re nav tê.

Pierre Lecoq (42) di xebata xwe de (yak Mamo Cumî wergerandiye Kurdî) li pey zelalkirina vê mijarê şemayek wusa dide.

A:
Mene pîta   mo pîyê   = Semnanî

Hece mene pît   çimê pîyê   = Taleşî

Mene heyê pîta   menî piss   = Belocî

B:
Pîta mene

pîta heyê mene   pîderê min   = Farsî

bavê, pîyê min = Kurdî

pîta hece mene

Ev rewş di bikaranîna rengdêr û temamkarên (danasîn) din de jî wusa ye. Bi rastî ev dezgehê di warê viraştinê de zimanê Êranî dike du par.

6-Tenê zimanê Kurdî di kestîya sisyan de bikaranîna bernavek kevn parastîye.

<u>Kurmancî</u>	<u>Kirdkî</u>	<u>Soranî</u>	<u>Goranî</u>
jê	ci (cê)	.....	ce
Min jê re anî.	Mi ci ra ard.	Boy hêna.	.....
ê	dey	dey	.....
Min gotê	Mi dey ra va.	dey wut, dey got.	

Pierre Lecoq (43) vê wusa veristiye : “Hima zazakî (Kirdkî) di bernava sisyanê yewmarî (tekanî) de jenîtîvek (bernavê) ,, cey,, parastiye, ev jî ji ,,hece , eveheye,, derketiye. Va forma bi du aliyan ve girînge ; yek, ev nîşan dide kû zazakî forma mîna zaravên din parastîye, du, ev dihêle em bivêjin zazakî zaravek ji para ,,B,, ye.”

7-Di piraniya zaravên Kurdî de hokera kevn “heda” bûye “de, di, ti, e, a, ye”. Zimanên din vê nanasin an jî formên din pêk anîne. Hinek jî ji tesîra Farisî “mi” bi kar tînin.

<u>Kurmancî</u>	<u>Kirdkî (44)</u>	<u>Sine</u>
divêjim	vana (êvajan Sw)	êjim
têm(dihêm, êm)	yênan(ayênan Sw)	êçim
disojim	aveşnena (Sw)	
Tu çêdikî	ti yê virajena (Sw)	

Soranî
yêjim
dellên
eyt/ deyt

Bextîyarî
(ê) îxom
eyêm /îyêm
estom

Di Kurmancî de jî gelek caran li hinek deveran ev hokera bûye pêşgir, nayê bikaranîn.

Botan:
ez êm , tu êy, ew ê.
em ên, hûn ên, ew ên.

Li deverên din:
Ez zanim. Ez kenim.
Ez kanim. Ez xwazim.

8-Tenê di Kurdî de partizipa dema borî ya di druvê forma pasîv (Perfect-partizip-passiv) de heye. Di zaravên Êranîyên din de wenda bûye.

G. Morgenstierne (45) vê mijarê wusa zelal dike ; “Di zaravên Kurmancî, Zaza û Goranî de dema boriya lêkerên derbazî virastinek jê re pasîv tê gotin, bi zêdeyî wek „ mihi factum,, yan jî „a me factum,, bi dewlemendî parastîye. “

Mînak:
Kurmancî : Wî ez dîtîm = Ez bi hêla wî ve hatim dîtîm.
Wan em dîtîm.

Kirdkî : O ez dîyo.
Îna ma dîmê. (dîn)

9- Di Kurdî de lêkerên têneper (intransitiv) û têper (transitiv, rawirî) di dema borî de ji ber hebûna du tewînekên bernavan cûda cûda tê lêparîn (kişandin). Ev di zimanên Êranîyên din de tune.

Mînak:

Intransîtîv	dema nika	dema borî
Kurmancî	Ez têm	Ez hatim
Kirdkî	Ez yêna (n)	Ez ama
Z. Başur	êmin deçem	êmin çom

Transitiv

Kurmancî	Ez divêjim	Min got
Kirdkî	Ez vana (vajan)	Mi va , vato (Palo)
Z. Başur	“min êjim / dellêm	“min wut , got

Belê çuqas cûdatî di navbera Kurdî û zaravên Êraniyên din de hebin jî dîsa gelek xal û forman de digêhêjin hev. Mîna di peyvên, dangan, formên rêzimanî ûwd.

**ZARAVÊN KURDÎ WEKHEVÎ Û
CUDATIYÊN WAN**

A - DENGZANIST (FONETÎK)

Li ser fonetîka Kurdî hinek xebat û lêkolîn henE, mîna xebata Mîr Celadet Bedirxan , Qanatê Kurdo û hwd. Lê hîn jî nehatine zelalkirin. Ez jî dixwazim çend gotinan li ser fonetîka Kurdî bivêjim. Di hemû zimanê cîhanê de veguestina (cîh guhertina) tipan ango dengan heye . Di Kurdî de jî, ji egerê tîpên bîyanî, hîkarîya zimanên dagirkeran û hwd. veguestina dengan him di nav zaravek de û him jî, di navbera zaravan de bi giranî heye. Divêt ev velîstin bi kêmî be jî, were zelal kirin.

Hima bigire di hemû zaravan de deng yek in. bê çend dengên ji tesîra zimanên bîyanî ketiye zimanê me.

a- Tipên Kurdî

Tîp	Kurmancî	Kirdkî	Soranî
A - a	av	aw	aw
B - b	ban	bon	ban
C - c	canbaz	canbaz	cuanbaz
Ç - ç	çar	çuar	çuar
	çem	çem	çem
D - d	debar	debari	deçê
E - e	ez (ew)	ez (o,a)	ew
Ê - ê	pêr	pê	cêge
F - f	fêm /fam	fame	def
G - g	gul	gul	gul
H - h	her roj	her roz	hecê

I - i	çi	çi	çi
Î - î	îdî	îndî	hîç
J - j	jan	jan	jan, jîyan
K - k	kal	kal	koke
L - l	law	law	lak
	lawik	lajek	
M - m	mal	male	mal
N - n	nan	non	nan
O - o	jor	cor	cor
P - p	pirs	pers	pers
Q - q	qul	quli	qulapî masî
R - r	rê	rayîr	ray
S - s	seranser	seraser	sereta
ş	şev	şewe	şewe
T - t	tirs	ters	ters / tirs
U - u	Kurd	Kurd	Kurd
Û - û	bûyîn / bûn	bûyen	bûyîn
V - v	varik	varike	..... nîne
W - w	war	ware	ewan
X - x	Xemilandin	xemilnayen	xemilayen
Y - y	yek	yew / jû	yek
Z - z	zanîn	zanayen	zanîn
XW - xw	xwe (xa / xo)	xwi (xo, ho)	xo, xwend

DENGZANISTA RADENGÎ (FONETÎKA ARTÎKULATORÎ)

Ev tê wateya cîhên dengyan jî, cîhên dengjê derdikeve. Aşkeraye kû hemû dengji dev derdikeve, di dev de jî, cîh û cîhên wek lêv didan pidî, asuman û qirikê derdikeve, di zimanê zanistî de peyva latînî "ARTIKULATOR" tê bikaranîn.

I- Tipên Dengdêr

Piranîya dengdêran bi alîkariya bayê ji pişikê tê û bi awayî şikilgirtina lêv û didanan rengê xwe digire.

1- Tipên dengdêrên dirêj;

“a”

Di Kurdî de ji bo derxistina tîpa “a” yê dev hindek tê vekirin, bayek nerm ji pişikê tê şikefta dev bi asumanê pašîn tê tandan (tehdan) û di nav lêvê re derdikeve û bi vî awayî tîpa “a” diafire.

“ê”

Demak lêv hêdî û nerm hat pankirin û bêhn di nav lêvan re hat berdan, ev denga derdikeve.

E. C. Bedirxan (46) di xebata xwe de bi fireyî li ser vê tîpê radiweste û wisa dinirxîne : “Eger peyvek bi „ê,, biqedê û paşgînek bi „y,, bigire xwe diguhezîne „e,, .”

Li Muş, Erzorom , Serhed, Dêrsimê û hinek zaravayan de xwe diguhezîne „î,, mînak:

dê = dîya min
pê = pîyên min
rê = rîya min

Gelek caran jî xwe naguhezîne, mînak:

Tu lawê kê yî ?

Ew li ber masê ye. ûwd.

“î”: Lêva jêr berjêr tê kişandin, bi asumanê hişkê bi ziman ve zeliqî bayê berjêr avêtinê ve ev deng tê derxistin. Hinek rikitiyên li ser vê tîpê wusa ne. Da “y” nîv deng e, dibêjin demak li pey tîpa “î” “y” were “î” xwe diguhezîne “i” lê ev di piratîka ziman, hêla pedegojîkî û zanistîyê de ne rast e. Mînak:

Tu kes ji	“mîyê” re navêje (nabêje)	“miyê”.
”	“sîyê”	“siyê”
”	“bêriyê”	“bêriyê”
”	“nêriyê”	“nêriyê”
”		
ûwd.		

“o” :Bi, jî şikefta dev ba di nava lêvên giloverkirî û hinek

vekirî de derxistinê ve ev deng derdikeve.

“û”: Lêv tê giloverkirin lê nayê vekirin, di ber didanan de ba bi zik tê tandan û ev deng tê derxistin.

2- Tipên dengdêrên Kurt,

“e”: Dev wek dengê “a” kêr tê vekirin û bi çenê hinek berjêr kişandinê ve, ev deng tê derxistin.

“i” : Didan tîn ser hev, lêv nayên leqandin, bi zik ba tê tandan û li pey vê livbaziye ev deng derdikeve.

“u”: Lêv bigire hima wekî dengê “o” pêş û berjor ve tê tandan , alikarî ji asuman tê girtin, bi wî awayî ev deng tê derxistin. Ev deng dengê di navbera “î, i, î, w “ de ye.

II - Tîpên Lal (bêdeng)

	Fîtikî bê / bi	Lêgerî bê / bi	pozî û /layê re / fijiqî	nîv dengdêr
Lêvî	p b			w
lêv û didanî		v f		
didanî	t d	z		
pidî pêş paş	c ç		n l r	
Ezmanê hişk	k	ş s j		
E. nerm	g	q		y
zimanê piçûk				
qirikî			x h	

Latînî ya van Têgînan:
bîlabial = lêvî

labio-dental	= lêv û didanî (lêvedidan)
dental	= didanî
alveolar	= paşpidî
prûpaletal	= pêş asumanî hişk
paletal	= asumanê hişk û paş asumanê hişk
velar	= asumanê nerm
uvular	= zimanê piçûk
pharyngal	= qirikî
plosive	= fîtikî, (bi bayê fîtikê)
frikative	= lêgerî
laterale	= ber tişteke re, layê re.
vibrantin	= fijiqî

Em nika jî van dengên lal fer bi fer ber çav re derbazkin.

Fîtikî (Plosive)

“b”: Tîpek lêvî û bi fîtik yan jî fîtikî ye.

“p”: Tîpek lêvî le bê fîtikî ye. Varyanta wê ya nîv fîtikî jî heye û nerm e.

“d”: Tîpek didanî û bi fîtik e.

“t”: Tîpek didanî lê bê fîtik e. Varyantek wê ya nerm û nîv fîtikî jî heye.

“ç”: Dengê paş pidî, şidandî û bi fîtik e. Di Kurdî de du varyantên vê dengê heye. 1- Vekirî û nîv fîtikî ye. 2- Di mabeyna pidî, didan û pozê ziman de dengê hîn hişkîrîn e. (li mintiqaya Dêrsim : çayê = tsayê).

“c”: Dengê paş pidî û bê fîtik e.

“g”: Dengê asumanê nerm û bi fîtik e.

“k”: Dengê paş asumanê hişk şidandî û bi fîtik e. Varyantek vêya pêş asumanê nerm heye û nîvfîtikî ye. Di çend gotinên Kurmancî de pirsgirêk çêke jî, ne girîng e.

Lêgerî (Frikativ)

“f”: Dengê lêv û didanî ye, didanê jor li ser lêva jêr tê şidandin, ba di nav de tê gerandin, bi vê awayî ev deng derdikeve. yanî tîpek lêgerî ye.

“v”: Dengek lêv û didanî ye; lêva jêr tê ber didanên jor û ev deng derdikeve yanî tîpek bê lêgerî ye.

“s”: Tîpek paşpidî û lêgerî ye.

“z”: Tîpek paşpidî lê bê lêgerî ye.

“j”: Dengek asumanê hişkê pêş û lêgerî ye.

“ş”: Dengek asumanê hişk paş lê bê lêgerî ye.

“x”: Dengek asumanê nerm û lêgerî ye.

“q”: Dengek asumanê nermê pêş (nîv hişk) û bê lêgerî ye.

“h”: Dengek qirikê û bê lêgerî ye.

Pozî û layê re fijiqî

“n”: Dengek paş pidî û pozî ye.

“L”: Dengek di navbera didanî û paş pidî ye, layê re difijiqe. Varyantek wê di zaravên başur de heye, di awayek dengê didanî û şidandî de ye.

Mînak : dellêm.

“r”: Dengek paş pidî û gilorkirîyê fijiqî ye.

Nîv dengdêr

“w”: Dengek lêvî û glover e.

“y”: Dengek asumanê hişkê paşîn e.

VARYANTÊN TÎPAN (DENGAN)

Du cure varyantên foneman tîp zanîn : Ya yekemîn varyanta Kombînekirî (bi cîhê derketina dengan ve girêdayî). Ya duwemîn varyanta fakultativ (bikaranîna serbestî)

Varyanta Kombînekirî,

Ev di zimanê Almanî, Îngîlîzî û Fransîzî de gelek eşkere ye. Mînak:

Tîpa “c” li pêş tîpên dengdêrên nerm wek “s” , li ber tîpên dengdêrên qalind jî, wek “k” dihê telafuzkirin. Dîsa di Almanî de dudenga (dîftonga) “ch” li pêş tîpên dengdêrên nerm wek “ş” , li ber tîpên dengdêrên qalind jî wek “x” dihê xwendin.

Mînak:

Bach = bax

mich = mîş

Fransî de

Clair , chrêtien

car, cou col

Buch = bux

dîch = dîş

Di Kurdî de jî, tîpên “k” , “x”, “t” û “ç” li ser vê mêlê ne, lê hîna di zimanê nivisandinê de runeniştiye. Bi rastî jî varyantên Artikulator in, ne yên nivisandinê ne û li nola dengên qalind û nerm rola varîyanta Kombinekirî nalîzin.

A) Di Kurdî de varyantên dengen

“ç”

1- Paş pidiya, nerm hima bigire wek “ç” ya Tirkî ye.
çel, çar, çend , çawa ûwd.

2-Dengek paş pidiyê şidandî ye.

çem = ç'em

çav = ç'av

çim = ç'im

çêlik = ç'êlik ûwd.

3- Me çawa ku di pêş de jî gotibû, ev deng di devokê Dêrsim de bi awayek din dihê bikaranîn, mînak :

“çayê berbena “ = “tsayê berbena”

Peyva “se” ku di cîhê “çi û çawa” de dihê bikaranîn, ji “çi” (tse) yê afirîye.

Mînak :

Namê to çiko? (tsiko)

=Navê te çi ye?

sinîna ? (çiturya)

=çewanî?

Se kena?

=çi dikî?

“j”

1- Di navbera “j” û “c” de

a,

ji mal (Kurmancî)

ce dilî Îsfahan (Goranî)

b,

jê re anî (Kurmancî)

ci ra ard (Kirdkî)
Jin (Kurmancî)
cinî (Kirdkî)
2- Di navbera “j” û “z” de
ez jî (Kurmancî)
ez zî (Kirdkî)

“k”

Bi rastî dema ku mirov bi zanistî li ser vê tipê raweste , gelek bi hesanî têdigêje ku her çuqas di pir gotinan di rewşa varyantê tîpek de be jî, di hinek peyvan de gelek ji hev dûr e. Ev ji vê tê dengê ji ezmanê hişkê paşîn ya din jî, ji ezmanê nerm derdikeve.

1-di awaya varyantê de :

kanî = Kehnî

kar

a) dema mê be =Kara bizinê (gîska virnî)
b) dema nêr be =Karê bizinê çilo xwarine, (girwe, îş)

kêr

a) dema mê be =Kêra pola, (çaki, xinçer)
b) awayê hokerî de =Ez kêrê vî karî têm.

ket

a) bê zayend be =Lêker e , ew ket.
b) bi zayend =Keta mêrgê, cureyek gîha ye.

2-Ji varyantê dûr ketî, (tenê di zaravê Kurmancî de zehmetiya wê heye), divêt ev di ziman de bi zelalî ji hev bîn cûdakirin. Ev cûdakirin dibe bi du tipên dengdêr yan jî bi alîkarîya tîpa “h” yê bêt zelalkirin. Di hemû zimanên cîhanê de ev rewş hene, lê çareser bûne.

Ker

a) çarpê, her (herê boz, kera nêr, manker)

b) mirovên (însanên) nabîhîsin.

mirovê ker:

a) mirovek bêhiş e û fêmkor e.

b) mirovek nabîhîse.

“L”

Tenê di zaravên başur de du varyantên vê dengê heye.

a) Dengê normal

b) dengê di navbera “d” û “L” de ye.

Mînak:

dellêm

rolle ûwd.

“p”

Ev tîp jî bi du varyantan dihê bikaranîn.

a) nerm

par

a). Di wateya maf de (para te çend bizin ket, te para xwe girt.)

b) Hoker (par tu li ku bûyî.)

“r”

Bi rastî mirov nikane wek varyant binirxîne, tenê pîrsgirêkek nivisandinê ye. Sererast kirin gelek hesan e.

Mînak:

birîn = kul, cîhê ku hatiye birîn û xwîn jê tê, dirvêt. (nerm e, û li ser zimane. Mirov dikane wisa jî binivisîne: Brîn

birîn = tiştê ji rayê wê, ji tevheviyê, bi birekê birîn. (hişk e, û dubarkiriyê) Mirov dikane wusa sererast bike:

birîn = kul

birrîn = jêkirin.

“t”

Du varyantên vê tîpê hene, li pêş û dinava peyvê de.

Tevir (şidandiye)

tê („)

divêt (nerme)

B) Varyantên fakultativ (bikaranîna serbest)

Dive ji hîkarîya zimanê dagirkeran bî, yan jî tunebûna zimanek yekgirtiyê bilind bî, li gelek deverên Kurdistanê, cure cure varyantên fakultativ tî bikaranîn. Lê ezê tenê çend varyantên girîng wek mînak bidim.

“e” Ji posîdeyê ziman û Abc ya Erebî, du varyantên wê derketîye pêş me. Yek varyanta Kurdî, ya duwêmin varyanta ji hîkarîya Erebî.

1- Varyanta Kurdî

Ez, ew, em, erê û hwd.

2- Varyanta ji hîkarîya Erebî

ewr (e'wr)

erd (e'rd)

eyamî (e'yamî) ûwd.

3- Li deverên Torê û Meletyê di awayek “a” yan jî “ë” tî bi lêvkinin . Mirov dikane vê jî wek varyantek “e” binirxîne.

Torî

Feqîyê Teyra idî kal a (e).

Newal bi dar a (e).

Meletî

ma (me)

xa (xwe) ûwd.

“h”: Ji posîdeyê zimanê Erebî du variantên vê tîpê jî derketîye pêş me.

1- Varyanta Kurdî

hes, hebûn, hatin, hîrê, hilo ûwd.

2- Varyantê ji tesîra Erebî,

Gotinên Bîyanî

Hecî (H'ecî)

Hesen (H'esen)

Helîm (H'elîm)

Gotinên Kurdî

heft (h'eft)

heyşt (h'eyşt)

hezar (h'ezar) ûwd.

“x”: Bi kêmî jî be varyantek vê tipê ya serbest heye.

Varyanta Kurdî

xanî, xew, xav

Varyanta Din,

baxçe (bax'çe)

axa (ax'a) ûwd.

“u”

gul = gwil

bûk = bewîk (veyvik) ! ûwd.

TEKILIYÊN TÎPAN

Ji hêla artîkulatorî ve tîpên cîhên derketina wan cûda, lê bi hev re di tîkiliyek nêz de ne.

1- “b, p, v, w, m” ev tîp gelek caran di cîhên hevdu de tîp bikaranîn.

Mînak:

bibe = bive = biwe bi + vê (wê) = pê piçûk = biçûk.

berbena = bervena = berwena = bermena

nimbêj = nimêj = nivêj

bisilman = misilman

bimbarek = mubarek,

2- “k, g, q” Mînak:

kanî = kehnî = qanî = ganî = hênî

çaydang = çaydank,

kom = gom = qom

3- “h, x, k” Mînak:

xo = ho xolxol = holhol (navê gundek Gêxî yê)

gotinên bîyanî de;

bardak = bardax yasaq (k) = yasax.

4-”d, t, “ Mînak
mêrêd = mêrêt
tar = dar tevir = devir, û hwd.

5- “c, j, ş, s, z “ mînak:
jin = cinî, cêr = jêr, cor = jor
cejn = ceşn, ajne (avjenî) =aşne
şar =sar, rast =raşt
laj = lac =lazê min
bec =bej=beş = bez ûwd.

6- “ç, k, c, g “ mînak:
çê = kê
çêber = kêber
cêxî = gêxî

7- “v, w, m” Mînak:
dim = duv =duw
zama= zawa = zava,
nam = naw = nav.

DI KURDÎ DE VEGUHEZTINA DENGAN (TÎPAN)

Gelek sedemên veguheztina dengan hene, li **bêşa** guhertina ziman binêrin. Em di wur de bi dirêjahî li ser vê pirsgirêkê rawestiyên. Ezê li vir bi giranî li ser Kurmancî û Kirdkî rawestim.

A- Veguheztina dengdêran,

1- Velîstina “a = e” Pierre Lecoq (47) di vî barî de wusa divêje: “Em nizanin çima li rojava di Kurdîya bakur de, li rojhelat di Sorxî û Sengaserî de û hinek zaravayên navendî de „a,, bûye „e,, “

KURMANCÎ

kal a (Torî) = kal e
pan = pehn

tat	= teht
tal	= tehl
şanik	= şenik
barebar	= behrebehr ûwd.

KIRDKÎ

hawle	= hewle
hawn	= hewn
hak	= hek
atîya	= etîya
hard	= herd, erd

KURMANCÎ

şerbet
tenê
werîs
terr û turr
teht (tat)

KIRDKÎ

şarbet
tanî
waris
tarr û turr
taht,

KURMANCÎ

ezman
beredar
parçe

SORANÎ

asuman
bardar (baredar)
parçe.

2- Veguheztina “a” û “o” G. Morgenstierne (48) li ser veguheztina bi vî awayî wisa dinivisîne: “ a ya Êranî ya kevn gelek caran xwe diguhezîne „o,, „ô,, carcaran jî „û,, yê.”

KURMANCÎ

Kamo	= Komo (Mereş)
xam	= xom
xa (Mazgîrt)	= xo
na	= no (Cîzre)
nan	= non

KIRDKÎ

Di Kirdkî ya başûr (Palû û berjêr) bi piranî “a” û di Kirdkî ya bakûr (Dêrsim û berjor) bi piranî “o” dihê bikaranîn.

Mînak:

Başûr	Bakûr
avêr	= over
cana	= cona
camêrd	= comêrd
canik	= conik
giran	= giron
gam	= gom ûwd.

KURMANCÎ

ban
caran (ti caran)
camêr
gamêş
mast
çamûr
cam
axrê

KIRDKÎ

bone
corû (coran)
comêrd
gomêş
most
çomir
com
oxro û hwd.

KURMANCÎ

firof
tilorbûn

SORANÎ

firaşt
tolan bûyîn

3-Veguheztina “a, u” veguheztina van tipan gelek kêr û tenî di devokên navçên biçûk de xuya dikin.

KURMANCÎ

waha
wand (wenda)
waqas

= wuha
=wunda
=wuqas

KIRDKÎ

game

= gumi

gan = gûn
qizban = qizbûn

4- Veguheztina “e, i, î”

KURMANCÎ

werîs = wirîs
merov = mirov
wenda = winda

KIRDKÎ

gogi = goge
golik = golek
imbaz = embaz
ino = eno
gil = gel (gêl)

KURMANCÎ

heliyan
hinek
hişar
hindik
êdî
gir

KIRDKÎ

hiliyayen (hel)
hinî
heşar
hendek
indî
gere

KURMANCÎ

li
di
hilbirin
keç
lîl

SORANÎ

le
de
helbirin
kiç
lel

5- Veguheztina “e, ê” li gelek deveran ev deng di cîhê hev de tèn bikaranîn. çend mînak:

KURMANCÎ

mewuj	= mêwuj
fesad	= fêsad
fesal	= fêsal
kengê	= kêngê
kevgîr	= kêfgir

KIRDKÎ

embaz	= êmbaz
kerva	= kêrwa
qurvetî	= qurvêtî
vacê	= vaze
nemaz	= nêmaj

KURMANCÎ

êş
gêrmî (germî)
vegeryan
kêmî
kêrva (kirîv)

KIRDKÎ

dej
germî
agêyrayen
kemî
kêwra

6-Veguhezina “e, o” herçiqas kêm be jî di navbera zaravan de xûya dike.

KURMANCÎ

gewre	= gore
gwez	= goz (guz)
gwert	= gort

KIRDKÎ

hewn	= hown
cew	= cow
gewr	= gowr
gew	= gow

KURMANCÎ

xew /xewn
 gewr
 kef
 lep
 merêve

KIRDKÎ

hown, xewn
 gowr
 kow, kof
 lop
 moreba

KURMANCÎ

xweş
 xwe
 çem
 xew
 serok

SORANÎ

xoş
 xo
 çom, çem
 xowten
 serek, sereta

7- Veguheztina “e, u”**KURMANCÎ**

weha = wuha
 wesa = wusa
 merov = murov

KIRDKÎ

hergu = hurke
 heli = huli
 kewndez = kundez

8- Veguheztina “î, ê” Ev herdû deng bi hêla artikularî ve jî gelek nêzîkên hev in. Ji wê gelek caran di ber hev de tên bikaranîn. Mînak; şûna pezê (n) me de pezî me.

KURMANCÎ

êdî = îdî
 bêhn = bîn (bîhn)
 têhn = tîn
 pezê = pezî
 dervayê = dervayî

KIRDKÎ

rindekî	= rindekê /y
parîn	= parên
pîrar	= pêrar
pîser	= pêser
bizî	= bizê /n (zafmarî, piranî)

9-Veguhezina “i, u” Li ser vî dengê nêrîna G. Morgenstierne (49) wisa ye: “<û> Êranîya kevn him li rojhilat û him jî li rojava gelek caran xwe vediguhezîne <î>, <i>.”

KURMANCÎ

xwîn	= xûn
winda	= wûnda
rî	= rû
wiha	= wuha
wir	= wur

KIRDKÎ

kiho	= kuho
piro	= puro
pirtik	= pûrtik
pirçikin	= pûrçikin

KURMANCÎ

mirdar
miruz
mij
milç
mixare
muzir
pûrt
rû

KIRDKÎ

murdar
mûriz
mûj , miz
mulç
mûxare
mizir
pirt, pûrt
ri

9-Veguhezina “o, û, u” gelek mirov me van dengan jî, di berhev de bi kar tînin, heta dinivisandinê de jî gelek caran

derdikeve hember me.

KURMANCÎ

ku	= ko
du	= doh
dûtmam	= dotmam
sor	= sûr
bandûr	= bandor
serok	= seruk
kur	= kor

KIRDKÎ

kûç	= Koç
Kûnî	= konî
kû	= ko
pişûtî	= pişotî
guş	= goş
gulik	= golik
guweze	= goze

KURMANCÎ

golik
kûr
buhtan /botan
bocik

KIRDKÎ

gulik
kore
botan
bûweçe

KURMANCÎ

cot
sor
sotin
gotin
şuşt
dotin

SORANÎ

cût
sûr
sûtin
wutin
şot
dûtin

10-Veguhezina “o, w” van dengana hima bigire di hemû zaravan de wek hev cîh diguherin. Karl Hoffman (50) li ser

dengê “w” nirxandinek wisa tîne: “Bi awayek din wek Awesta nû (zend) girêdanên mîna „w,, kû pêşveçûna wê „v,, = „f,, ye, rind dide xûyan.”

di hemû zaravan de
ordeg = werdek
olam = welam (xizmet)
ode = wede
ojdan = wîjdan

11-Velîstina sêbare “a,o,e”

KURMANCÎ

Feqiyê Teyra kal a (herêma Torê).

newal bi dar o.

F. T. kal e , newal bi dar e.

KIRDKÎ

hewn = hawn = hown

wazen = wazan = wazon.

Bê vanan dengên dengdêrên din jî gelek caran cîh diguherin, di ber hev de dihên bikaranîn. gelek caran yek gotinek bi çend lêvkirinên (telafûz) xwe ve, bi me wek gotinên bîyanî tên. Em çend mînakan bidin:

û = îwî , ewî

bûk = bîk, bîwîk , bewîk = weyvî (Erdalanî-Sine) , veyvîk (Kirdkî).

bûn = bîn, bûyîn, biwîn û hwd.

B- Veguheztina Dengên Lal (Dengdar),

Hima bigire di hemû zimanê cîhanê de hinek dengên lal cîh diguherin, ev cîh guhertin gelek caran çawa ku me pêş de jî zelal kiribû dibe sedemê afirandina zaravan. Û carcaran jî zimanan ji hev cûda dike. Ezê li vir li ser veguheztinên herî girîng rawestim.

1- Veguheztina “b” û “v,w” Di zimanê Kurdî de ev veguheztina gelek girîng e, lê hîna lêkolînên bersiva vê pirsgirêkê dide nehatiye çêkirin. Ev divêt baş bête zanîn, ji cûdahiyên di navbera zimanê Farisî û Kurdî de yek jî, ev deng e. Di Farisî de dengê “v” nîne, di cîhê wê de “b” dihê bikaranîn, û vê werêçek gelek mezin li zaravên Kurdî yên başur jî, kiriye, heta hîkarîya wê li herêmên Hekarî, Botan û Behdînan jî, heye. Ev rewş di zimanê nivisandinê de jî xwe dide xûyan. Em çend mînakên ji Farisî û Kurdî bidin:

FARISÎ	KURDÎ
şehrîban	şarîvan
çoban	şivan
mîhrîban	mîhrîvan
ab	av, aw ûwd.

Gelek zimanzanên cîhanê jî, li ser vê pirsgirêkê rawestîyan û dîtînen xwe û rastîyên ziman wisa anîn ziman:

W. B. Henning (51) wusa zelaldike. “Zimanê Medî ya kû Êranî ya bakûr e, tiştên kevn pir hilnegirtiye. Cûdahiya wê û Parsî.”

Medî = vemark (bê mirin)

Parsî = abê marg (bê mirin)

Karl Hoffmann (52) wisa dinirxîne: “Li gel analogiya Awesta nû <tbaêşah> mabû, di Awesta gata de jî <dvaêşah> ango „tb,,=,,dv,, ye.”

G. Morgenstierne (53) wiha dinivisîne “ „b,, û „v,, li hev geryane.”

Pierre Lecoq (54) di vî warî de wusa divêje ; “Piraniya zaravên Kurdî de „ba,, e, lê ev guhertinek nû ye (tesîra Farsî “bad”), ji ber kû zaravên bakur forma kevntirîn „wa, va,, parastine.”

O. Mann jî wiha zelaldike (55) “Zaravên Êranî ya bakûra rojava di ber <b> ya Farsî^ya nû de <v> bi kar tîne.” Ez bawarim ku ev dîtîn bes in, divêt em divî warî de bi tundî bixebitin. divêt em vê jî baş bizanin dema ku em di cîhê <b>

yê de <v> bi kar bînin emên zaravên xwe jî gelek nêzîkên hev bikin, lewra di gelek zaravan û devokên me de bi giranî dengê <v> tê bikaranîn. Em niha jî, li zaravên Kurdî binêrin.

KURMANCÎ

bibe	= bive
bibêje	= bivêje
nebêje	= nevêje
kebanî	= kevanî
babo	= bavo
neqeb	= neqev
bibîne	= bivîne ûwd.

KIRDKÎ

bî	= vî
cewab	= cewav
bin	= vin, win
qizban	= qizvan
herb	= herv
kerba	= kerva
qurban	= qurvan
arban	= arvan
seba	= seva û hwd.

KURMANCÎ

ba
berdayîn
dever
nebêje (nevêje)
bakur (zimag)
bazdan
belg
şalvar
bûk (bewîk)
ber

KIRDKÎ

va
verdayen
teber
nêvaje (z,c)
vakur (zimag)
vazdan
velg
şalbar
veyvîk
ver

berê (berênî)	verênî
berx	vare (verx)
hember	hemver
bîrî	vîrî
bîhndayîn	vindan
(bîhnek bide)	(hero vinde)
berf (befr,bewr)	vore, vowr, vewr, vefr

Di zaravê Soranî de hima bigire dengê <v> nayê bikaranîn di cîhê wî de <w> tê bikaranîn.

SORANÎ

bab	baw
bibe	biwe
dibe	diwe. û hwd.

2- Veguheztina <c> û <j> Pierre Lecoq (56) di vî warî de wisa divêje: “<ç> bûye <j>”

KURMANCÎ

wîcdan	= wîjdan
bacar	= bajar
hecîn	= hejîn
hêcîr	= hêjîr

KIRDKÎ

car cor	= jar jor
wîca	= wîja
vacê	= vajê
ci	= jê
gaci	= gaji

KURMANCÎ

jê (jê re)
jêr
jor

KIRDKÎ

cê (cê ra)
cêr
cor

gac
jin

gaj
cini ûwd.

3- Veguheztina <j> û <z> Gotinên bi <z> gelek caran ji hîkariya Farisî ketiye zimanê Kurdî, lewrê cûdahiyek Kurdî û Farisî jî, bikaranîna van herdû dengan e.

KURMANCÎ

jîrek = zîrek
jengar = zingar
jeng = zeng
jendin = zendin
limêj = limêz.

KIRDKÎ

vajê = vazê
aj = az
gijik = gizik
jîrç = zîç
jêde = zêde
jû = zû
jûbîna = zûbîna

KURMANCÎ

mizgîn
mîz
nêz (nêzîk)
zîrç
zuha, zuwa
zîyaret
erzan
gezik
mij
gijik
jî
aj

KIRDKÎ

mijdanî, mijdan
mij
nêjdî (nêzdî)
jîrç
joa, juwa, zuwa
jîyarede, jîyare
erjan
gejik
miz
gizik
zî
az ûwd.

4- Veguheztina <h> û <w> G. Morgenstierne (57) di vî warî de wusa dinivisîne: “Bi gelemperî <hw> kevn xwe veguhezandiye <xw> tenê di Belocî û hinek zaravên Êranî ya bakûrê rojava de gelek caran ji hev hatiye qetandin û wusa bûye ; <w>, <h>, <f>”

Dîsa Pierre Lecoq (58) wiha dinirxîne: “ Piraniya zaravan yan <xw> parastine yan jî, yek wenda kirine.

Mînak:

Ormûrî	= xolok
Gîlakî	= xor
Mazandarani	= xêr
Azerî	= xwerden*

KURDÎ

Kurmancî Kirdkî Soranî Goranî (Kendulay)
xwarin werden xwerden werden (xwarden) . “

Em naha jî, di zaravan de veguheztina van dengan verisin.

KURMANCÎ

hefqas	= waqas
hêjmar	= wêjmar
hêrs	= wêrs
hêştir	= wêştir
heylo	= weylo
hêca	= wêca
Hûnik	= wûnik

KIRDKÎ

hurdi	= wurdi
huşk	= wuşk
hûyî	= wîye
hewsar	= wefsar
hewnayen	= winîyayen
hero	= wirro

---

* Li Azerbeycanê devokek Taleşî heye jê re Azerî tê gotin. Li vir qest ne Azeriyên Tirk e. Pierre Lecoq di xebata xwe de li ser vî zaravayî radiweste.

hût = wit
herdi = wirde
hiwayen = wiyayen.

KURMANCÎ	KIRDKÎ
hur	wurd
huşk (hişk)	wuşk
hilçinîn	wiçinayen (weçinayen)
hildan	wirjnayen
hilkirin (hilavêtin)	wuranten
hirç	wurç (heş)
hût	wit

KURMANCÎ	SORANÎ
nihêrîn (nêrîn)	niwarîn
hûr	wurd
hişk	wuşk
hirç	wurç ûwd.

5-Veguhezina <L> û <r> Ev velîstin di cûdahiya hinek zaravan de rolek gelek mezin dilîze. Û di mêj de ketiye nav ziman. Mirov dikane wek karekterek zimanê Kurdî binirxîne.

Karl Hoffmann (59) vê mijarê wisa şirove dike: “<L> ya Îndo-Germanî bi kêmî be jî, di zaravên Vedî de heye, vê xwe di zimanê Êranî de bi piranî veguheztîye <R> . “

G. Morgenstierne (60) wisa dinirxîne : “Li gel <L> ya Îndo-Germanî di Êranî de bi <R> re lihevgerîyanê, dîsa <L> dijî.” Em niha jî, di nav û navbera zaravan de velîstina <L> û <R> yê binêrin.

KURMANCÎ	
alîkar	= arîkar
şol (şolik)	= şor , şorik
gilol	= gilor
girol	= gilor

lawir = rawir
zelû = zerû

SORANÎ

Hewlêrî Silêmanî
rore = role
berê = belle (bivêje)
mar = mal
minder = mindal

KIRDKÎ

fotêl = fotêr
fîlar = firar
heleket = hereket
gulaş = gureş
şîlgerm = şîrgerm
încîlî = încîrî
dolbend = dorbend
dolim = dorim
bilûl = bilûr
lojing = rojing
çila = çira

KURMANCÎ

rovî
rûpel
sal
dormal
gustîl
bilûr
çira
şor
qirêj
rojing

KIRDKÎ

lûwî, lûyî
rîper
sar
dormar
gistîr, giştane
bilul
çila
şol, sol
qilêj
lojing

çend gotinên bîyanî

esrar	esral
hereket	heleket
fîrar	filal, filar
marîfet	malîfet
fotêr	fotêl

6-Veguhezina <m>, <v,w> Ev guhertin tenê di hinek zaravên Êraniya bakurê rojava de çêbûye. wek Belocî = di cîhê gamêş de “gawêş” û bi dewlemendî di Kurdî de xuya dike.

Di zaravê Kurmancî û Soranî de ji sedî nod, di Ardelanî (Sine) û hinek zaravên navendî de ji sedî şêst <M> bûye <V>. Di Kirdkî û Goranî de ji sedî heştê û pênc <M> maye.

KURMANCÎ

nimêj	= nivêj
temam	= tevav
selam	= silav
temsî	= tevsî
dehmdan	= devdan

Di gelek peyvan de guhertin tine, mînak

gamêş
hemêz
hember
ziman
nerm
çem

KURMANCÎ

gav
eva
ziman
zava
zivistan
nîv
hingiv
îroj

KIRDKÎ

gam
ew
ziwan
zama
zimistan
nîm
hengem
ewroj

ARDELAN (Sine)

qam hengaw,
eme em
ziman ziman
zamawend
zimisani
nîm, nîw
hengemîn
emroj

çav	çim
duv(div)	dime
mêvan	meyman
nav	nam
revîn (randin)	ramayen
kevan	keman (wek Farsî)
havîn	hamîn (omnen) ûwd.

SORANÎ

hengaw
eme, em
ziman
zawa, zamawend
zîstan
nîw
hengemîn

7- Veguheztina <g> û <c> ev bi piranî di nabera Kirdkî û Kurmancî de xûya dike. Di nava meteryalên zaravên din yên destên min de ne, rastê nehatim.

KURMANCÎ	KIRDKÎ
gerîn	cêrayen, geyrayen,
can, gîyan	gan, can
hacîdar	hagîdar,
megire (girtin)	mecêre (gureten)
canawer (cinawir)	ganawer
gênc (cîwan)	cênc
gef	cîf ûwd.

8- Veguheztina <k> û <x> gelek kêmbê jî, dîsa xuya dike.

KURMANCÎ	KIRDKÎ
kefî (çefî)	xafî
kap (kape)	xape
kurî	xûrî

9-Veguheztina <k> û <ç>

KURMANCÎ

kefî	= çefî
kêrî	= çêrî
kenge	= çenge
kerm	= çerm

KIRDKÎ

kê	= çê
kes	= çês

10- Veguheztina <s> û <z>

KURMANCÎ

derbas	= derbaz
gest	= gezt
nas	= naz
xinis	= xiniz
gevast	= gevazt

KIRDKÎ

girs	= girz
sêw	= zêw, zow
seybî	= zeybî, zoyvî, zoybî
simil	= zimbêl

KURMANCÎ

ç = t	
çêjik	= têjik
çu, (çi)	= tu (ti)
çîk	= tîk

KURMANCÎ

ti

KIRDKÎ

çi

kuçik (kutî)

kutik

11- Hinek veguheztinên tenê dinava zaravek de hene.

a) KURMANCÎ

f = v

mirof	= mirov
heft	= hevt
hefsar	= hevsar
kefgîr	= kevgîr
tifing	= tiving

g = k

çaydang	= çaydang
hegê	= hekê
gew	= kew
gewz	= kevw
çog	= çok

b = p

biçûk	= biçûk
kebab	= kebap
kab	= kap
celeb	= celep.

m = n

mêvan	= nîvan
merdîven	= nerdîven

d = t

deqya	= teqya
devir	= tevir
def	= tef

j = ş

kujan	= kuştin
-------	----------

şijtin = şuştin
gîj = giş
rahêjan = rahêştin

v = w
şev = şew
rave = rawe
şivan = şivan
govend = gowend
vexwarin = wexwarin
veketin = weketin

w = y
sûwar = sîyar
qawîş = qayîş
zuwa = ziya (ziha)
zewani = zîyanî

y = h
edlahî = edlayî
rindahî = rindayî
saya = saha

b- KIRDKÎ

d = n
gosdan = gosnan
hûrdina = hûrna

g = k
ginc = kinc
hergû = herke
gozig = kozik

g = q
gewat = qawat

gumgumik = qumqumik

j = y

jey = yey

jînî = yînî

jû (jo) = yew

n = y

koune = koyê

bêbextênî = bêbextîyê

mêne = mîyane

s = ş

gos = goş

dos = doş

wes = weş

les = leş

12- Veguheztina <o> û <ev, ew> ev herdû diftonan bigire tim, dengek nêzî <o> dide ji wê gelek caran di peyvînê de cî diguherin, yan jî mirov wisa dibihîse.

KURMANCÎ

ew

dew (dou)

kevçî

ketin (keftin)

KIRDKÎ

o (ow, ew)

do

koçike,

kawçîk(kowçîk)

koten, kewten kewtin

SORANÎ

ew

dow

kawçîk

13- Hinek velîstinên di navbera Soranî û Kurmancî de,

KURMANCÎ

xweş

xwe

çem

xew

SORANÎ

xoş

xo

çom

xouten

serok   serek (sereta)

cot   cut
sor   sur
şuşt   şot, şort, şoşt
dot   dut

bîn (bêhn)   bon
alîn   alozin
tilorbûn   tolan

firot   fraşt
stand   send

av   aw
pîv   pîw
nîv   nîw

vêsîn   aysîn
vêsandin   aysandin

14 - Veguheztinek taybetî velîstina <t> û <ç>

KURMANCÎ	KIRDKÎ	BEXTÎYARÎ
çav	çim	tîya
tîşt (çîyek)	çîyê	
têjik = çêjik		
ti = çu /çi	çî (çîno)	

15- Di navbera zaravên Kurmancî û Kirdkî de velîstina dengê <v> û <g>

KURMANCÎ	KIRDKÎ
guherîn (giherandin)	virnayen (vurnayen)
gur (gurg, gwurg)	verg
gulîlk	vîliki

DI KURDÎ DE KETIN Û WENDABÛNA DENGAN

Me çewak di mijara guhertina ziman de jî, anibû ziman gelek caran parek yan jî tîpek gotinan wenda dibe yan jî dikevin. Ev rewş di her zimanî de heye û tiştek xwezayî ye. Di zimanê Kurdî de jî, gelek caran deng dikevin yan jî, wenda dibin. Di vî warî de jî, lêkolînên hinek zimanasên biyanî hene, ez ji wan çend mînakên bidim.

Karl Hoffmann (61) wisa dinivîse: “ Deng kurtbûn, yan jî kêmbûn di dema Awestayê de jî, hebû.

Mînak :

Awesta Gata = daibişyanat (hêrsbûn)

Awesta Zend = tbişyant ”

A. Gata = drogva (ragirtin)

A. Zend = drva ”

A. Gata = çathwaro

Partî = çtf’r (çetfar)

dîsa ji Gatayê

ayêm = aêm

bavom = baom

aînîyem = anîm

sraota = sruta = srwta (bîhîst, godarî kir)

Elamî = tar - qa - ai - u - iş (derg, drêj)

Parsiya kevn = dargayuş ” ”

A. Gata = darigayu (dargauyu) ” ” “

W. B. Henning wiha dinirxîne (62) “ Saziya kurtbûna peyvan yê ku pêşte dengên kin girt ber xwe, li rojhilat û li rojava her yekî berê xwe da hêlekî ; mînak :

Li Rojhelat = Xurmazda

Li Rojava = Ormizd (Hurmiz) “

Dîsa

birader = bira = bra

duşmenun = dijmin û hwd.

1-Di zaravê Kurmancî de ketina dengê <d>

KURMANCÎ	KIRDKÎ	SORANÎ
ar (ard)	ard (î)	ard
hûr	hûrdî	wird
kêr	kardî	kard (çaku)
kir	kerd	kird
mir	merd	mird
nêz (îk)	nêzdî	nêzîk/ nêzdîk
pir (e)	pird	pird
sar	serd (sard)	sard
zer	zerd	zerd

2- Di Kurmancî de ketina dengên <w>, <s> û <h>

KURMANCÎ	KIRDKÎ	SORANÎ
ketin	kewten/koten	kewten
guhastin	vernayen	gwastinewe
gir	girs	gewre
ewr	hewr	hewr
erd	hard / herd	
eyamî	heyamî	

3-Di Kirdkî de dîftonga <xw> ji hev hatiye qetandin û dengê <x> ketîye.

KURMANCÎ	KIRDKÎ	SORANÎ
xwendî	wendî	xwendî
xwastin (xwazin)	wazen	wîstin
xwarin	werden	xwarden
xweş	weş (wes)	xoş
xwar	war	...
xwa / xweng	wa	wale, xuşk

xwedî, xweyî	wayîr / weyîr	xawên
xwelî	welî	.....
xweşanî	weşanî	
xwasta	waştâ	
xwarzî	wareza	
xwedî /xweyî kirin	weye kerden	
xwirandin	wirnayen	
xwe	xo xwî ûwd.	

4 - Di Kirdkî de ketina hinek dengên din.

KURMANCÎ	KIRDKÎ
jmartin	maren (moren)
frotin	roten

Ez di vir de tenê li ser veguheztinên girîng rawestîyam, armanca min bi kêmî be jî, şanîdana velîstinek sîstematîk ya dengên Kurdî ye. Demak mirov li ser pirsgirêke hinek raweste, dikane hemû zaravan têbigêhêjê. Bilî vê nirxandinê ji xwendewanan re dihêlim.

B - MORFOLOJÎ
ÇEND GOTIN LI SER PEYVZANÎNÊ,
YAN JÎ, VIRASTINA (AVASAZÎ)
PEYVÊN KURDÎ

I- BI ALÎKARIYA PÊŞGÎN Û DAÇEKAN
VIRASTINA PEYVAN

1- Bi alikariya <bê>
I - Di wateya nayênî û dijayetî de

KURMANCÎ

bê + ... bêdeng
bêpar
bêcan
bêkeys /bêkes
bêav /bejî

SORANÎ

bê + ... bêmeşk
bêhest (bêheş, bê hîs)
bêdadî
bêkutayî

KIRDKÎ

bê + ... bêro (bêcan, bê ruh)
bêma
bêpî

bêbextîyê

II - Bi alîkariya <bê> peyvên serbixwe û di wateyên din de tê afirandin.

KURMANCÎ

bê + ... bêzar (ji xwe ketin, bê hêvî)
bêder , bênder (Cîhê sap tê hurkirin û genim
jê tê niqandin.)
bêçî
bêrîk (cêv)
bêjing

SORANÎ

bênçe

KIRDKÎ

bêçîkê
vêre (revok, “b” di Kirdkî de dibe “v”)

2 - Bi alîkariya daçeka <BER>

I - Wateyek pêşîn, li ber yan jî, li ber tiştek, li ber karek, li ber bûyînek dide xuyan, yanî delometek li peyvê bar dike.

KURMANCÎ

ber + ... berdestî
bermalî
berçavk
berbûk
berbajark

SORANÎ

ber + ... berkewten (hatin girtin)
berberekane (pevçûn)
bergir
berva

KIRDKÎ

ber + ... bervayen (gîryan, ber yekî ketin, di ber yekî de way kirin)

ber + way +en =berwayen)
 kêber, çêber, çêver
 ver + ... verva (berva; “b “ û “v” cîh guhertine)
 verdira

II - Wateyek bi adan bûyînê û bereketê dide, yan jî li peyvê bar dike.

KURMANCÎ

ber + ... berdar (cîh û tiştên bi xêr û bêr)
 bergirtî
 berhem

SORANÎ

ber + ... berhemdar
 bergirî
 zikber

KIRDKÎ

berhem
 berok amo ver
 amber

III - Bi alîkariya vê daçekê peyvên serbixwe û di wateyên din de tê afirandin.

KURMANCÎ

berdan
 berbang
 berbenî

SORANÎ

berberî (barbar)
 berzaw (laser, lehî)

KIRDKÎ

berdayen
 berdoş
 berden (birin, birdin)

3 - Bi alîkarîya <BI , BE>

Ev bernav tim wateyek erênî û pozîtîv dide peyvan.

I - Hebûna tiştan dide pejirandin.

KURMANCÎ

bi + ... biber
biaram
biçêj (bi t'am)
bijûn (zindî)

SORANÎ

be + ... bedaxewe (mixabin)
beheredar (bi huner, ji dest hatî)
betaybet

KIRDKÎ

bikeme
biliye
vilaw

II -Pê vê daçekê peyvên di wateyên din de jî, tên virastin (çêkirin).

KURMANCÎ

bijartin
bihuşt
biha (buha)
bihar

SORANÎ

bizutnewe (birêkxistinî)
betiwana (dikane, ji dest tê)
beraz
beşuş (keyf li cîh)

KIRDKÎ

bijek
birayene

4 - Bi alîkariya daçeka <BIN>

Ev wateyek çewisandinê, bingehî li peyvan bar dike, bi alikariya vê peyvê kurahî tê nişandan.

I - Di wateya binî bingehî û çewsandinê de.

KURMANCÎ

bin + ... binçeng
bindest
bingeh
binav , benav

SORANÎ

Di vê zarava me de daçeka <bin> nayê bikaranîn, di cîhê wê de daçeka <jêr> tê bikaranîn

jêrzemîn
jêrdest
bindestey (ji zarava Kurmancî)
bingeh

KIRDKÎ

binêhardî
binêawî
binêşîramî
bingeh

II - Di wateyek serbixwe de.

KURMANCÎ

binîse (belengaz)
bindeq

SORANÎ

bindeq

KIRDKÎ

binge

5 - Bi alîkariya pêşgîna <CA> virastina peyvan.
Gelek kêm be jî, dîsa di hemû zaravan de çend mînak hene.
Ev ji peyva <CAN> tê

Rastiya peyvê

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
canmêr	camêr	camêr (canmêr)
camêr	canwer	cinawir
canawer	canwer	
canbaz	canbaz	canbaz canbaz

6 - Virastina peyvan bi alîkariya pêşgîna <ÇÊ>
Pêşgîna <çê> wateyek rindî û avakirî li peyvê bar dike, yan jî di afirandina peyvên wisa de tê bikaranîn.

KURMANCÎ

çê + ... çêkirin
çêbûn
çêbûwar
çêyî
çêyîtî

SORANÎ

Di vê zarava me de di cîhê <çê> de pêşgîna <çak> tê bikaranîn.

çak + ... çak
çakîyane
bi çake

KIRDKÎ

çê + ... çêyîtî
çêriya dow
çêver
çêvêsayê

7 - Virastina peyvan bi alîkariya pêşgîna <DA, DE>
Ev wateyek runîştinê, berjêr çûyînê, serî çemandinê û di nava tiştêk de wendabûnê li peyvê bardike.

KURMANCÎ

da + ... daketin
dagirtin
damîtin
dahatin
dageryan

SORANÎ

dawêşan
daniştin
dagirsandin (elektirîkê, maşînê pêxistin)
dapoşîn (porkirin)
dakewtin
dahênan

KIRDKÎ

Di vê zarava me de <da> nerm dibe û dibe <de>

debîyayen
degrewten
deverdayen
dekerden
dekerdî

8 - Virastina peyvan bi alîkariya daçeka <DER>

Bi alîkariya vê daçekê peyvên di wateya derxistinê, dayîna ber tiştê, ber ra buhurandin û jihevketinê de tên virastin (çêkirin).

KURMANCÎ

der + ... deranîn
derbûn
derbaz
dergeh
derguş

SORANÎ

dergeh
derzen (tîmek 12 yî , duzîne)

derhêner
derfet
dergehwan
derbirinî (formule)

KIRDKÎ

a-

derzayen
derze
derjen
dergo
dereza

b- di vê zarava me de di cîhê <der> de <teber, tever> tê bikaranîn.

teverver (li rex hev)
teberde
tever (der, dever)

9 - Virastina peyvan bi alîkariya <DÛ>, <DO>
Bi alîkarîya vê peyvên di wateya li pey, domdar, û berhemên sotinê de tînan afirandin.

KURMANCÎ

du + ...

dûkêl
dûmahîk
dûketin
dûaco
dûmayîn /dûpişk

SORANÎ

dûwahêmî (yê paşîn)
dûreq (xilt, melez)
dûrandin (binketin)
dûcakirdin
dûpişk

KIRDKÎ

doman (dûman, dunde, zarok, nivş)
dûnika

dûman
dimî kewtenê

10 - Bi alîkariya daçeka <HER> virastina peyvan.
Bi alîkariya vê pêşgînê peyvên di wateya berdomkirinê,
çencarbûnê û cardin kirinê de tên virastin.

KURMANCÎ

her + ... heryek
herbihev
hercarekî
herçend
heroj
herwekî
herwuha

SORANÎ

herşêweyek
herweha
herbabet
herwek
herzor
herçonek (bi şêweyek)
herkê

KIRDKÎ

herdiş
herçî
hertim
herçiyê
herkes
herwext
herkî

11 - Virastina peyvan bi alîkariya daçeka <HEV> , di Kirdkî
de <Pêv>

Bi alîkariya vê pêşgînê, peyvên di wateya li gel hevî, hevparî
û nîvekiyê de tên afirandin.

KURMANCÎ

hev + ... hevanî (kolektion)
hevdak (sac)
hevden
hevdudanî (hevgîn)
hevdûr
hevgel
hevpeyvîn

SORANÎ

Çawa ku me di nav dengzanînê de dabû zelalkirin, di vê zaravê me de dengê <v> nîne , deng <w> di cîhê <v > de tê bikaranîn.

hewlêdan
hewbeş
hewrey
hewtawan
hewkirdin

KIRDKÎ

a-

hewna
hevcar

b-Di zaravê Kirdkî de daçeka <hev> nayê bikaranîn, di cîhê wê de pêşgîna <pê, pêv> tê bikaranîn.

pêamayen (li hev hatin, lêv gerîn)
pêy geyrayen (li hev gerîn)
pêy hesîyayen (pêy hesîn)
pêv manayen (pêve man)

12 - Virastina peyvan bi alîkarîya pêşgîna <HIL>, di Kirdkî de <F / VIR>. Ev wateyek berzbûn, avêtin, ji erdê qetandin ûwd. dide peyvan.

KURMANCÎ

hil + ... hilanîn

hilavêj/hilkişok
hilavêtin (virkirin, qilkirin, avêtina hewa.)
hildan
hilkişîn
hilperîn

SORANÎ

helbijardin (bijartin)
helperandin (helfûrandin)
helweşandinewe
helbûnewe
helperînewe

KIRDKÎ

Di vê zaravê me de di şûna <hel,hil> de <vir, fir, wer, wur, hur> tên bikaranîn. Di Hewremî de jî <hur> dihê bikaranîn.

1- Çawa ku me di nav dengzanînê de dabû zelalkirin, di Kurdî de dengên <h>, <w> û <y> gelek caran cîh diguherin.

(f) virbîyayen (hilbûn, virbûn)
(f) virkerden (hilkirin, virkirin, hilavêtin)
wereznayen (hildan, rakirin)
wurznayen („ „ rawestan)
hurznayen (rabûn)
serehewenayen (serhildan)

13 - Bi alîkariya daçeka <ji>, <ci> û <Le> virastina peyvan.

Ev daçek di nav zaravan de ne wek hev dihê bikaranîn , di nav zaravê Kurmancî û Kirdkî de ne bi tevhevî be jî, yekîtiyek heye. Ev wateyek ji tiştê qetandin, girtin, û hatinê li peyvan bar dike.

KURMANCÎ

jê + ... serjêkirin
jêgirtî
jêhatî
jêlî
jêketin.

SORANÎ

Di vî zaravê me de daçeka <Ji> nîne, daçeka <Li> him di wateya xwe ya hîmî û him di wateya <ji> de tê bikaranîn. Bi rastî <Li> cîgehê, yan jî, cîhê ku kiryar hîn lê ye, nîşan dide. Lê <Ji> xala hereketê, rîçalê jê hatî nîşan dide. Vê zarava me de ev guheriye.

lêçûn, lê dest çûn	= jê çûn, ji dest çûn
lê bîr çûn	= ji bîr çûn
lêkewtin	= jê ketin
lêgirtin	= jê girtin
lêkirdinewe	= jê kirin
lêderkewti	= jê derketin
lêkêşan	= jê kişandin

KIRDKÎ

a- Min çawa pêş de jî, anîbû ziman, di vê zarava me de gelek caran di cîhê tîpa <J> de tîpên <c> û <z> tên bikaranîn. Mînak: Ez jî = ez zî; roj = roz ûwd. Di vê zarava me de cîhê daçeka <Ji> paşgîna <ra> hilgirtiye.

cêkerden	= jê kirin
cêbîyayen	= jê bûn
cêkewten (koten)	= jê ketin
cêdikewten	= ji hev ketin.

b- Di zarava Kirdkî de mirov dikane di cîhê daçeka <Ji> de <tîre /a> jî, bi kar bîne. ev daçek daçekkek hevgîn e. ji van peyvên afiriye:

“di a / eyê ra	= tîra (kirdkî)
“di wê re	= tîre (Kurmancî), ango mantiq yeke.
(cê) tîra amayen	= jê hatin
(cê) tîra birnayen	= jê birîn (tîre birîn)
(cê) tîra girewten (gureten)	= jê girtin
(cê) tîra peye bîyayen	= jê peya bûn

c-Di Kirdkî de daçekek <der / dera> jî, tê bikaranîn lê ev û <tîre> bi bingehîn yek in û herdû jî, ji <di eyê ra> afiriye.
Mînak

dergeyrayen = jê gerîn
dermenden
derqeleyayen

14 - Virastina peyvan bi alîkariya daçeka <LI>

Ev daçek pêkhatinek nû ye, di Kurmancî de delometa daçeka <di..... de> hilgirtiye ser xwe. F. Justîn (63) wusa dinivîse: “Ev ne elementekî Îndo-Ari ye, Elementekî Erebbî ye”. Ev bi serê xwe mijarekî lêkolînê ye. Di hemû zaravan de tune. Di Kurmanciya Bazidî de kê, lê ya Botan - Behdînan û Zaravê Soranî de gelek bi firehî dihê bikaranîn. Di zaravê Kirdkî û Feylî de nayê bikaranîn. Bi piranî li pêş lêkeran dihê bikaranîn. Ev daçek paşgîna îzafê digire û dibe <lê>

Mînak:

li + darê = lê ; li + wê = lê.

KURMANCÎ

lêdan
lêhatî
lêgerîn
lêbarkirî
lêketin
lêxistin

SORANÎ

lêbirdin
lêkewtin
lênan
lêbirdî
lêkolînewe

KIRDKÎ

Min çawa li pêş jî, zelal kiribû di vê zaravê me de daçeka <Li, Lê> nayê bikaranîn, di çend gotinan de hebe jî, ne girînge. Di cîhê vê daçekê de, daçekên hevgîn <bider,bede,

bere> tên bikaranîn. Ev jî li ber lêkeran dihên bikaranîn û wisa afirîne:

bi + di + ra (re)	= bider
bi + eyî (ey) + de	= bede
bi + eyî (eyê) + ra (re)	= bere

di Kurmancî de	
bi + wê (yan jî <ê>) +re	= pêre
bi wê (<ê>) + de	= pêde

bere huwanayen	= lê xuyabûn, pê re xûyan
bider suwarbîyayen	= lê suwarbûn, pê suwarbûn
bider geyrayen	= lê gerîn, pey gerîn
bider qelibnayen	= lêqelibîn, pê ra qelibîn
bere şonayen	= lê çûn, pê de çûn
bede kerden	= lê kirin, pê da kirin
bider tadayen	= lê tadekirin, pê re kirin, pê tadekirin

15 - Bi alîkariya daçeka <NAV> virastina peyvan, ev jî di hemû zaravan de nayê bikaranîn. Di Kurmancî de bi alîkarîya vê peyvê, gelek peyv tên virastin. Ev wateyên navîn, navendî û cîgehî li peyvan bar dike.

KURMANCÎ

navber	
navber	
navbîrêk	= des, dîwar
navçe	= mintiqe, cîh
navik	
navketin	
navçeng	= binçeng

SORANÎ

Di Soranî de dengê <v> nîne, di cîhê wî de dengê <w> tê bikaranîn.

binaw	= nav re
-------	----------

nawerast	
lenêwan	= mabeyn
nawerok	
nawk	= navik
nawde	
be nawde çûn	= di nav re çûn

KIRDKÎ

a - Di vê zaravê me de cîhê <nav> de daçeka <de> tê bikaranîn. Ev di hemû zaravan de gelek vekiriye kû wateya daçeka <di> û <nav> yek e. Em mînakê ji Kurmancî bigirin

Kurmancî	
di zewiyê de	= nav zevyê de
di mêrgê de	= nav mêrgê de
di malê de	= nav malê de

Di zaravê Kirdkî de daçeka <di> bi awakî din tê bikaranîn. Gelek kes ji ber ku di dema nika de wek berlêker nayê bikaranîn. haya wan ji vê daçekê nîne.

dekewten	= navketin
dekerden	= nav tiştê kirin
defereknayen	= navde hurkirin
denayen	= nav de kirin.

b - Di vê zarava me de gelek caran peyva “zere” (zerik, hundir) û peyva “werte” (orte) jî dihê bikaranîn.

werte aw de
zerê aw de
zerê mi de

c - Di vî zaravê me de peyva “miyan” jî, tê bikaranîn.

hêga miyan de
daran miyan de

Peyva “mîyan” bi piranî di wateya “nîvek “ , “ mabeyn” û “navend” de tê bikaranîn. Mînak:

aw mîyan de	= nîveka avê de (nava avê de)
daran mîyan de	= nava daran de
pîyê xo û ma xo mîyan de	= mabeyna dê û bavê xwe de.

Ji bo ku em vê cûdahiyê têbigêhêjin. mirov dikane wisa şlovebike: Di zimanê me de pircaran dengên <m> û <n> cîh diguherin.

Mînak:

mêvan	= nîvan
merdîven	= nerdîven
merdane	= nardane
meke	= neke
mêr	= nêr û hwd.

Bê vî mirov dikane têkiliya peyva “mabeyn” û “mîyan” jî bi hesanî bîvîne. Yek di hêla wateyê de, ya duwêmîn di warê velîstina dengê <b> û <M> de.

Mînak:

bisilman	= misilman
bimbarek	= mubarek
ma gelo ev ne wusa ye?	
mabeyn	= mîyan , (ma) mîyan.

16 - Bi alîkarîya daçekên <PAŞ> û <PEY> virastina peyvan.

Wateya van herdû daçeka bigire hema wek hev in, hinek zanyar di vî warî de divêjin ku daçeka <paş> ji Farisî tê , ne peyvek Êraniya bakurê - rojava ye.

Di Kurmancî de delometa daçekên <paş> û <pey> ne wek hev in. <paş> tê wateya tiştê ne dûr, ango nêz e, ji heyîya ber xwe naqete. Lê <pey> wateyek dûriyê nîşan dide.

Mînak :

Ew li paş min siwar bû	= Herdu li yek tiştê siwar bûne, nêz in.
------------------------	--

Ew li pey min dihat. = Yanî jê gelek dûr e.

Daçeka <paş> wateyek şundemayîne, tiştên hîn li dû ye û negîhîştiye pêşbîra xwe, yan şunveçûnê li peyvan bardike.

KURMANCÎ

Paş + ... paşverû
paşeroj
paşîn
paşîv
paşpê
paşgotin
pey + ... peyhatî
peyhev
peyîtandin
peyke

= marionet, uydu

SORANÎ

Di soranî de bi piranî daçekên <pey> û <dîw> bên bikaranîn jî, dîsa carcaran daçeka <paş> tê bikaranîn

paşko = romork
paşeroj = dema pêş
paşan
paşgir
lepaş
paşkişekirdin.
peyman
peywendî
peyke
dîwa +..... diwa çûn
dîwa man
dîwa ranan = pey ajotin

KIRDKÎ

Di vî zaravê me de tenê daçeka <pey> tê bikaranîn. <Pey> him wateya xwe û him wateya <paş> hilgirtîye.
paştîyê

peyên	
peynîyê	
peyser	
peyhesîyayen	
peysayen	= zuhabûn
peymaweyen	= pîvan
peyda	

17 - Virastina peyvan bi alîkariya daçeka <PEV>
 Ev daçekek hevgîn e. Ji yekîtiya <bi> û <hev> tê : bi + hev
 =pev wateyek girêdayînê û beramberiyê dide peyvan. yan jî,
 wateya wan xurt dike. Li hêla din wateya pev û hev bigire
 hema yek in.

KURMANCÎ

pevre	= hev re
pevçûn	= li hev xistin
peve	= yekûn, encam
pevgirêk	= peyman

SORANÎ

a-	pêwe	= berzî
	pêwekirdin	= rakirin, hilkirin
	pêwgirêk	
	pêwebestin	= pêve girêdan
	pêwe çaspan	= pêve zeliqîn
b-	pêk ketin	= pêv ketin
	pêk nan	= pev xistin
c-	lêk bestin	= pev dirûtin (bi hev ve)
	lêk çaspan	

KIRDKÎ

Di vî zaravê me de tenê <pê> tê bikaranîn, lewra di cîhê
 >hev> de jî, <pîya> tê bikaranîn.

a-	pê kerdin	= pev kirin (bi hev ve kirin)
	pê kewten	= pev ketin (bi hev ketin)
	pê menden	

b-   pero dayen   = pevçûn
                       pero ginayen   = pêra li hev ketin

18 - Bi alîkariya daçeka hevgîn <PÊ> virastina peyvan.

Ev daçekek hevgîn e. Ji daçeka <bi> û paşgîna îzafê, bi navek din keştiya sisyan ya veşartî hatiye virastin. Ango bi + wê = pê . Demak ev tê pêş peyvan wateya bi tişteki yan jî, bi kesek ve / re bûyîne, yan jî, bi wan karek û bûyînek bicîhanîne, dide peyvan.

KURMANCÎ

pê + ...   = pêve (bi tişteki ve)
                       = pêre (bi tişteki, bi kesek re.)
                       = pêbawar
                       = pêkenî
                       = pêşabûn
                       = pêçan
                       = pêçik

SORANÎ

= pêwerîn   (ewtîn, kaztîn, lawayen)
                       = pêdan
                       = pênasî
                       = pênûs
                       = pêçik

KIRDKÎ

= pêro   (pêre)
                       = pêser (li ser hev)
                       = pêda
                       = pêgureten
                       = pêwerden   (pê werkirin, lê werkirin)
                       = pêresten   (pêre rast hev hatin)

19 - Bi alîkariya daçeka <PÊŞ> virastina peyvan.

Di hinek zaravan de ev daçek tune, di cîhê wê de daçeka <ver> (ber) tê bikaranîn. Bi alîkariya vê daçekê peyvên di wateya li ber, li pêşangê û li pey kişandinê, tîn virastin.

KURMANCÎ

pêş + ... = pêûkêş
= pêşange / pêşeng
= pêşverû
= pêşîn
= pêşveçûn
= pêşhatî

SORANÎ

= pêşange
= pêşewe
= pêşbînîn
= pêşnîyaz
= pêşkir
= pêştewawbûn

KIRDKÎ

.Di vî zaravê me de daçeka <pêş> tune, di cîhê wê de daçeka <ver> tê bikaranîn. Ev him bersiva “ber” û him jî bersiva “pêş” dide.

Di Kurmancî de:

ber ———> # pêş

Di Kirdkî de:

ver ———> # ver
= verînîde (pêşte)
= verindîyê
= verêde
= verîşîyo
= verde

20 - Bi alîkariya pêşgîna <RA> virastina peyvan.

Bi alîkariya vê pêşgînê: 1- Wateya peyvan tê xurtkirin. 2- Wateya “ hil, hel, hur, wur” dide peyvan û bi piranî wek berlêker tê bikaranîn. 3- Wateyek dirêjbûnê, belavbûnê dide peyvan.

KURMANCÎ

ra + ...	raberkirin	= pênîşandan, şirove kirin
	radêr	
	ragirtin	= binî girtin, berxwedan, rawe standin
	rabûn	
	rageş	= sinîr
	raker	= lastîka pakirinê
	ranerm	
	raketin	

SORANÎ

	rabûrdû:rabuhurî, derbazbûyî	
	ragirtin	
	rakêşan	
	raperîn	=xwe pêşdan, serîhildan,ber bi pêş ve avêtin
	raweşan	
	rahênan	= şirove kirin
	rakewtin	

KIRDKÎ

	rakerden	
	rabiryayen	=rabirin, veqetîn
	racêrayen	= dagerîn, veqerîn
	rausten (rawusten)	
	ravêr	= berjêr
	rakewten	

21 - Bi alîkariya berlêkerên < RU, RO> virastina peyvên Kurdî.

Ev pêşgîna wateyek sûretî yan jî, li panîyek danîn û hemberiyek dide peyvan, carcaran jî, wateya peyvan xurt dike. bi piranî wek berlêker tê bikaranîn.

KURMANCÎ

rû + ...	rûdemî	= rojîn
	rûmet	

ro + ...
 rûnîgar
 rûniştin
 rûpel
 rûnivîn
 rokirin
 rocî / rojî
 robar
 roker

SORANÎ

rûmet
 rûxandin
 rûreşîy
 rûtanewe = şêlandin
 rûkêşî
 roşitinî = herikîn
 robîheman = sakoyê şuştinê
 rojû
 roşenbîr

KIRDKÎ

rûveten
 rûweşonayen
 rûwenayen
 rûmiten: ajotin
 rûçeke
 ronayen = danîn
 roniştin = rûniştin
 rosnayen = rêkirin, rêşandin
 roveten = şirove kirina mijarê

22 - Bi alîkariya daçeka <SER> virastina peyvân. Demak ev daçek tê pêşiya peyvân, yan jî, peyvên bi vê daçekê tîn virastin wateyek serdestî, pêşberî, pêşangî û pozîtîv distîne.

KURMANCÎ

ser + ...
 seratir
 serbajêr

	serbest	
	serderî	
	serkeftin	
	serfiraz	
	serokwezîr	
	sermaye	
SORANÎ		
	sersurman	= heyran hîştin, heyîrî man, (fasînation)
	sercem	= bruto
	serqab	= devxûn, qapax
	sertaş	= berber
	serokayetî	
	sermayedar	
	serkewtin	
KIRDKÎ		
	sernayen	= sernan, serdanîn, girtin
	serva	= ji ber, seva
	serpernayen	= sera pirîn, sera firîn
	serbestîyê	
	sermîyan	
	pêser	
	serbar	
	seracêr	

23 - Bi alîkariya daçeka hevgîn <TÊ> virastina peyvên Kurdî.

Ev daçekek hevgîn e. Ji daçeka “di” û peykar tewangê pêk tê Mînak : di + wê = tê. Wateyek di nav de, kirina nav tiştek dide peyvan. Mînak: “tê de kir.” Di zarava Kirdkî de delometa pêşgînên “pê” û “vê” jî hildigire ser xwe.

KURMANCÎ

tê + ...	têkilandin	
	têkilav	= hatî tevdan

têde
têkilî
têxistin
têwerdan
têdan

SORANÎ

têkewtin
têgîhîştin
têkirdin
têkûşîn
têdan
têkçûn

KIRDKÎ

a-
têde
têdest
têlewe
têmîyan
têjer

b- Di wateya pêşgînên “vê” û “pê” de
têkewten = (pê) vêketin
têbirnayen = vebirîn
têgeyrayen = pê gerîn, lê gerîn
têver kerden

24 - Bi alîkariya berlêkera <VE> virastina peyvan. 1- Navê wê li ser e, berlêker, tim tê ber lêkeran û wata wan diguherîne. 2- Wateyek dirêjbûnî, vekirinî, belavkirinî, rehetiyekî û kurahiyek dide peyvan. 3- Wata peyvan xurt dike. Ev di zaravan û devokan de cihê cihê tê bikaranîn.

KURMANCÎ

ve + ...
vebirî
veger
vedan
vera
veşart

a + ... vexwarin
 vemirîn
 anda bû (devokî ye, Dep)
 axwar (devokî)
 alastin

SORANÎ

a- Di vî zaravê me de çawa ku me pêş de jî, gotibû, dengê “v” nîne, cîhê wê de “w” tê bikaranîn.

b- Ev berlêker tê paş lêkeran û dibe paşlêker.

kirdinewe = vekirin
 giranewe = vegeirîn
 xwardinewe
 rijandinewe
 şandinewe
 pêçanewe

KIRDKÎ

a- Di cîhê “ve” de wek Soranî “we” tê bikaranîn.

wedayen = veşartin
 wekerden
 weonten
 weranden = kêşandin
 wereznayen = rakirin, verazandin

b- Di cîhê “ve” de “a” dihê bikaranîn

(aw) abîyayen = vebûn
 (aw) akerden = vekirin
 (aw) asayen = xuya kirin, vexuyan

II- BI ALÎKARIYA PAŞGÎNAN VIRASTINA PEYVAN

1 - Paşgîn yan jî, paşgira zayendê:

Di Kurdî de paşgîna zayendê heye û ev nîşanek zimanê Kurdî ye. Di hinek zaravan de wenda bûye, di hinekan melûl û hinekan de jî, bi dewlemendî dihê bikaranîn. Di nava hevokê,

yan jî pevgirêdana du gotinan de, li pêş temamkarê û di tewanga navan de dihê bikaranîn.

I - Di pevgirêdana peyvan, li pêş attrîbûtê de bo nêr <ê> bo heyiyên mê jî <a> ye, li hinek herêman <ê> wek <e> tê bilêvkirin. Mînak:

jina min, bizina kol, manga sor,
cînîya to, veyvika rindek.
mêrê / mordemê min, beranê wî, gayê sor.

II - Di tewanga bangê (Vokativ) bona heyiyên nêr <o> û bo heyiyên mê jî <ê> tê bikaranîn. Di hemû zaravan de wek hev e. Mînak:

lo Heso
lê Bêrîvanê
Zafmariya (piranî) tewanga bangê bi alîkariya paşgîna <ino, no> tê virastin.

Mînak:

yewmarî	zafmarî
lo Heso	Hesenino
lê keçikê	Keçikino

Di hinek zaravan de tenê bi alîkariya peyva <gelî> tê çêkirin

lo Heso	gelî hesenan
lê keçikê	gelî keçikan

III-Li pey zayenda ne xuya bo heyiyên nêr <î> bo heyiyên mê jî <ê> tê bikaranîn.

Mînak:
Mêrekî, jinekê.
wî, wê, ayî. ayê

IV - Paşgîna îzafê bi gelemperî <ê> gelek kêr jî <î> ye.

Mînak:

Kurmancî	Kirdkî	Soranî
darê xizagê	darê xizagî	darî gelîskeke

bizina cîranê

biza cîranê

bizinî dirawse

KURMANCÎ

Di Kurmancî de zayend bi bingehî runiştîye, dema ku yek bê zayend baxive, jê rind nayê fêmkirin, biyanî xuya dike. Bo Kurmanciyek zelal, divê zayend bê bikaranîn.

a- Zayenda xuya, yan jî, zayenda pevxistinê,

Heyiyên nêr

serê min

nêriyê belek

hevalê min

bavê min

gayê min

darê sotinê

çemê firatê

Heyiyên mê

eniya min

bizina kol

hevala min

meta (ika) te

manga / çêleka min

dara sêvê

kaniya / kehniya we

b- Zayenda nexûya

I - Awayê fire û rast.

serîyekî gir

nêriyekî, bi stur

hevalekî gernas

bavekî bihêrs

gayekî bor

II - Awayê kurtkirî

serîkî

nêrîkî

hevalkî

bavkî

gakî

enîyekê fire

bizinekê, gobel

hevalekê bedew

metekê rind

mangekê gewez

enîkê

bizinkê

hevalkê

metkî

kanîkî

c- Di piranîyê de

I - Zafmariya zayenda xuya

ne tewangî

seriyan

bizinan

tewangî

seriyên gir

bizinên kol

metikan

bavan

II - Zafmariya zayenda nexûya

serîn

nerîn

bizinîn

gayîn

metikên rind

navên rind

serînê

nerînê

bizinînê

gayînê

SORANÎ

Di vî zaravê Kurdî de zayend wenda bûye, qet nayê bikaranîn, tenê awayek peykarê (îzafê) <î>, <ê> bo hemû zayenda tê bikaranîn. Û çend bermayî mane. Mînak:

pîremêrd, biralê, mamê

pîrajîn, xwuşkala, pûra (met)

Di Soranî de wisa tê bikaranîn. ji bona herdû zayenda jî, <î> tê bikaranîn.

a- Zayenda xûya

I - Bi alîkariya paşgîna <Î>

Heyiyên nêr

pîyawî min

şarî Misrê

Kurî wî

şîrî xom

Hakîmî Helebê

Heyiyên mê

jinî min

xuşkî min

lîbasî dewrêşiyê

daykî Misto

kîtabî Zimanî Kurdî

II - Bi alîkariya dengê <ê> bi piranî pêyvên zayenda mê bi vê paşgîne tê virastin ev jî, tê vê wateyê bi kêmî be jî, bêhna zayendê ji vê zarava me tê.

jinê meleksayê

malê xom

qesrê xo

dakê xoy

dîwanê petrusay kiçî mamî wî

III - Di devoka Mukrî de tewîneka (kasus) xwedîtî (genitiv) bi alîkariya paşgînek wusa <de> tê bikaranîn. Awayek wê jî, di

Kurmancîya Bahdinî û Hekarî de heye

Mukrî
fêl û feracî dê piyawî
muxtarî de dîwanê
çawî de min
piyawî de paşa
dakî de henarê

Kurmancîya Bahdinî
fêl û feracêd mêrik
muxtarêd dîwanê
çavêd min
merivêd paşa
dayîkad henarê

b - Zayenda ne xûya
piyawekî gernas
jinekî Kurd
gurgekî har
biryarekî wa girîng
lêkolîneweyekî zanistî
kiçekî Kurd fêrdibe
duwarekî xanû rûxa
destekî ew şika

KIRDKÎ

Di vî zaravê me de zayend gelek dewlemend e, Hema bigire
bê zayend nabe, lê di hinek devokên vê zarava me de jî, zayend
melul bûye. Mînak devoka Çewlîgê û Pîranê.

Li pey navan yan jî, li ber temamkar, zayenda pevgirêdanê.

a - Zayenda xûya
zayenda nêr
darê min
piyê min
kemerê girs
mordemê to
gayê sur

zayenda mê
dara say (sêw)
waya min
weleya sur
jina to (cînîya to)
manga sur

b - zayenda nexuya

I- Bi alîkariya <ek>

mordemekî
beronekî
arwêşekî

çêneyekê
bizekê
mêrgekî

II - Bi alîkarê ya <yew, jû> û wendabûna <k>
yew (jû) reyê
yew çîyê
gayê (gaê)

III - Bi alîkariya paşgîna <ede>
darêdi / o min   bizade / bizêde kole
darode min
mêrdêde to   jinêde to
nonêde serd   wayêde rindekê

IV - Bi ketina tîpa <k>
rozê (k)
cayê (k)

c - Daçek jî paşgîna zayendê digire
mordem ro   çênekê ra

d - Lêker jî, di lêparîna deme nonaya keştiya sêyemîn de
paşgîna zayendê digire
o yêno   a yêna
o sono   a sona

III- DI ZARAVÊN DIN DE PAŞGÎNA ZAYENDÊ

BEXTIYARÎ

Her çiqas ji werêça Farsî zayend bi piranî miribe jî, (ji ber kû Kurdên Bextiyarî wek Farisan şîî nin têkiliyên wan gelek germin) dîsa cîh bi cîh hîn paşgîna zayendê dijî.

yu   = wî
yuna   = wê
kara dures

merdê qesan
Kurê Xusên
genduma vas = tasik genim

FEYLÎ

Ev zaravê me hîn bêtir di hîkarîya Farsî de maye. Zayend miriye, lê dîsa jî, di çend gotinan de xuyaye.

a - zayenda mê
bala vala
zî mala diroma
hef serkirda desê

b - zayenda nêr
menzîlê evel
payê kuwê kever
kurê waliyê serdar.

GORANÎ

Her çiqas di nav zaravên başur de hinek zayend di vê zarava me de xuya ke jî, di nav hevokê de bi piranî vemiriye. Di nav hevokê de yan nayê bikaranîn yan jî, tenê <ê> tê bikaranîn.

Di bernavên kesani de

ad luwan   = ew diçe (wî)
ade luwana   = ew diçe (wê)

Di nav hevokê de

I - Zayenda xuya
Kur-u şuwane
kinaça-u şuwane
giloko-î taze-î Leyl = gora Leylêya teze (nû)
berê şehri
des wîş
wuştirê te
barê wuştîrey

neferî şîkerwan
salaê bax

II - Zayenda nexuya
piyayekê
genimekî
genimê
yê Tirkî
yê piyayî
yê jenî

2- Bi alîkariya paşgîna zafmariyê (pirehêjmar) virastina peyvvan

Di Kurdî de paşgîna zafmarî bi bingehîn <an> e. Ev jî gelek zelal e ku di dema tewangê de tîpên dengdêr nerm dibe. Mînak <a> dibe <ê> carcaran jî, dibe <î>. Bê vanan di hinek zaravan de deng tên xurtkirin û dibe <kan, akan>. Dîsa di hinek zaravan de peyva zêdetiyê „gelî,, bi kurtî wek paşgîna zafmarî tê bikaranîn, yan jî dibe jî, Farisî hatibe, <gel>. Bê vanan gelek caran li gelek herêman tîpa lal <n> dikeve. Demak em giştî tov bikin bi tev hevî ev in: —î, —a, —n, —în, —an, —kan, —kanyan, —gel (yel).

KURMANCÎ

Di Kurmancî de bi bingehîn <—an> tê bikaranîn, lê di hinek navçan û devokan de <n> dikeve û <a> nerm dibe dibe <î>.

I - Paşgîna zafmarîya bingehîn

netewangî	tewangî
hespan	hespên sor
mêran	mêrên Kurd
jinan	jinên Kurd
daran	darên gund
bizinan	bizinên me

II - Ketina tîpa <n>
a - ne tewangî

Rastî	bê tîpa <n>
jinan	jina çî kirin
mêran	mêra nan xwarin,
keran	kera bar avêtin.
beranan	berana bifiroşe.
daran	dara nesotîne.

b - tewangî	
jinên gund	jinê gund
pezên me	pezê me
çêlekên me	çêlekê gund
zarên me	zarê me

III - Hem tîpa <n> dikeve hem jî <ê> dibe <î>.

a - Li gelek navçan

Rast	bikaranîna bê <n> û bi <î>
heft mêran	heft mêrî
gelek Kurdan	gelek Kurdî
neh jinan	neh jinî
bi çel bizinan	bi çel bizinî

b-Bêrtî yên tên zozanên Bêhngul û Şerevdîne dema ku zafmariyê bi kar tînin, hem <n> yê davêjin û him jî <ê> dikin <î>

Rastî	Devokên Bêrtîyan
pezên me	pezî me
nanên wan	nanî wan
miyên sor	mîiyî sor
mastên miyan	mastî miyan
berxên me	berxî me

IV - li hinek deveran dema ku paşgîna piraniyê tê tewandin, yan jî di tewanga xwedîtiyê de paşgînên wek <êd, êt> jî tê bikaranîn.

Mînak:

Rast

Bi <êd> û <êt>

hespên wan
merivên maqûl
xulamên min
hozanên Kurd

hespêd wan
merivêd maqûl
xulamêt min
hozanêt Kurd

SORANÎ

Di vî zaravê me de paşgînên zafmariyê dihên bikaranîn ev in: <an>, <akan> û di tewangê de dengê <a> tenê di devoka Mukrî de nerm dibe.

I - Bi <an>

ne tewangî
pîyawan
aspan
jînan
bizinan
kiçekan

tewangî
pîyawanî Kurd
aspanî sur
jînanî Kurd
bizinî me
kiçekanî me

II - Bi <akan>

ne tewangî
darekan
dirawsekan
dolçekan
hevrêyekan
mindalekan

tewangî
darekanî min
dirawsekanî to
dolçekanî dar
hevrêyekanî gerîla
mindalekanî Kurd

III - Devoka Mukrî de
Xwendekarêd Kurd
piyawêd Paşa

KIRDKÎ

Di vî zaravê me de paşgîna <an> (carcaran <n> dikeve), <ê> û carcaran jî <î> tê bikaranîn. Ev tê vê wateyê, bi piran di

awayê tewangî de tê bikaranîn, lê tîpa zafmarî <n> dikeve.

I - Bi <an>

kalikan

Mêrxasan

dismenan

lingan

qiloçan

II - Tewangî

Beron lingên xo şa erd.

Qiloçên xo kê berz.

III - Wek Soranî bi <akan>

ne tewangî

tewangî

xizmekaran

xizmekaranî xo

lajekan

lajekanî Kird

IV - Bi <ê>

darê (ey)

darên xizagî

bizê (ey)

bizên cîranan

çimê (ey)

çimên min

şanikê (êy)

şanikên ma

v - Wek Bêrtiyan

darî

bizî

çimî

ARDELANÎ (SINE)

Di vî zaravê me de wek zaravên navîn ev paşgîn zafmariyê
tên bikaranîn <kanyan>, <gel>

I - Bi piranî demak navên gelen yan jî navên malbatan tên
bikaranîn <gel>

Kurdgel

= Kurdan

Farsgel = Farisan
Memgel = Meman

II - Bi <kanyan>
darkanyan
pirtûkanyan
hewrkanyan
şerekanyan

GORANÎ

Bi tevhevî wek Soranî û zaravên navîn e.

I - Bi alîkariya paşgînên —an, —ekan
bi —an   bi —ekan
baran   barekan
dukanan   dukanekan
heşan   heşekan
pîyan   pîyakan
yanan   yanekan (cih guhertina <h> û <y>,
ango=hane)
zarûwan   zarûwekan

II - Wek zaravên navîn (Bextiyarî) bi —gel, —yel yan jî bi
ketina <g> û <y> —el
Îsfahanyel (gel)   Îsfahanel
çîamyel   çîamel
pergel   perel (per)
denonyel   denonel (didan)
levyel   lêvel
solyel   solel (sal)

III - Di çend gotinan de jî —et heye.

mîwacet   (mêywe, fêkî)
alwet   (pale)

3- Bi alîkariya paşgîna nîrxandinê, yan jî beranber kirinê virastina peyvan. Di Kurdî de paşgînên nîrxandinê ji hev ne cûda ye. Hima bigire di hemû zaravan de yek in. Ew jî ev in : —tir, —der , —tirîn

KURMANCÎ

Peyv	nirxa çê	nirxa çêtir
delal	delaltir	delaltirîn
rind	rintir	rintirîn
berz	berztir	berztirîn
sor	sortir	sortirîn
gir	girtir	girtirîn
nerm	nermtir	nermtirîn

Nîrxandina fireh
herî delal
herî rind
herî sor
herî berz
herî nerm

SORANÎ

gewre	————	gewretirîn
çak	————	çaktirîn
xoşewîst	————	xoşewîstirîn
sard	————	sardtirîn
sur	————	surtirîn
barîk	————	barîktirîn
kon	————	kontirîn

Nîrxandina fireh
herî gewretirîn
herî çaktirîn

herî xoşewîst
herî sard
herî sur
herî barîk
herî kon

KIRDKÎ

I -

rind	——	rindero
serd	——	serdero (sard)
weş	weştir	——
girs	girstir	——
berz	berztir	——
rew	rewtir	——
barik	bariktir	——

Nirxandina fire
zaf rindo
zaf serdo
zaf weşo
zaf girso
zaf berzo
zaf rewo
zaf barîko

4 - Bi alîkariya paşgîna biçûkirinê virastina peyvan. hema bigire di hemû zaravên Kurdî de yek in. Ew jî, ev in : —**ik**, —**ok**, —**kok** û nermkirina wan —**ox** kû wateyek delometî li peyvan bar dike

a- di wateya biçûkirinê de

KURMANCÎ

I - Bi —ik

berx	berxik
kar	karik
mal	malik

dar   darik
berx   berxik

II - Bi —ok

zarû   zarok
gêj   gêjok
bîhn   bîhnok (bêhnok)
mêj (mît)   mêjok
gilor   gilok

III - Bi —kok

mêr   mêrkok
jin   jinkok
mal   malkok

IV - Bi —onek

tirs   tirsonek
bizd   bizdonek
qûn   qûnek

SORANÎ

I - Bi —ik

goweç   goweçik
lût   lûtik
ges   gesik
mişar   mişarik
text   textik

II - Bi —ok

tirs   tirsînok
bez   bezok
turp   turpok
xilîs   xilîsok (xîşkirin)
tîr   tîrok (lox)

KIRDKÎ

I - Bi —ik

leyr	leyrik
boxe	boxik
sêw	sêwik
fîn	fînik
dar	darik
bir	birik

II - Bi —ok

dar	darok
gêj	gêjok
mirîç	mirîçok
nêr	nêrok

III - Bi —kok, —ek

mirîç	mirîçkok
laz	lazez
keyna	keynek

b- Di wateya pîşe, delomet û kargûzarî de bikaranîna paşgînên —ok, —ox, —ek, ev paşgîn li gel wateya biçûkirinê, bi piranî kar, kirin, kargûzarî û karektera kesek yan jî, tiştek dide xuyan. Mînak:

kenok, virek, tirsonek ûwd.

Gelek zelal e ku di zimanê me de gelek caran <k> û <x> cîh diguherin.

Mînak:

I - Di peyvên Kurdî de

kap	xap
kefî	xefî
kûrîn	xûrîn
nebanok	nebanox ûwd.

II - Di peyvên bîyanî de
 bardak   bardax
 çirak   çirax
 çatlak   çatlax ûwd.

Çawa ku ev mînak jî, dide xuyan bi dîtina min paşgîna <—ox> veguheztinek paşgîna <—ok> e. Hinak kesên Kurdî dinivisînin, gelek caran di cîhê paşgîna <—kar> de <—ox> bi kar tînin.

Mînak :
 wendekar   wendox
 xwendekar   xwendox

Dîsa veguheztinek vê yê din heye ew jî <—êx> e. Lê pir kêmtê bikaranîn.

Mînak:
 gur   = gurox   = gurêx
 werd   = werdox   = werdex

KURMANCÎ

Bi—ok	bi—ox	bi paşgînên din
babelîsok	babelîsox	babelîsk
rêkirok	rêkirox	peywîr
behecok	behecox	
devkenok	zimanlox	
metelok	metelox	
_____	xwendox	xwendekar / xwendewan
borandok	borandox	

SORANÎ

xilîsok	xilîsox	= xîşkirin
turpok	turpox	
_____	xembenox	

———— barudox

KIRDKÎ

nuştox	= nuştkar, niviskar
arekerdox	= arekerdkar
persayox	= persayar
remayox	= revok, remdar
resayox	= resaykar, rastêbûn
rotox	= rotkar, froşkar
ardox	= ardar

5 - Bi alîkariya paşgîna radêr (mesder, invinitivum), yan jî lêkeran dike rewşa radêr, virastina peyvên. Di Kurdî de ev paşgîn bi bingehîn <—n> e. lê awayên wê yên fire jî, gelek in, gişt bi hev re ev in: —n, —in, —în, —an, —en, —îyan, —yen, awayê dankirinê jî, ev in: —tin, —andin, —din, —nayen, —yayen. Bê vanan hinek îdîa û rikên bê bingeh û nezan jî hene, ezê wan di bin sernivsa wan zaravan de zelal kim . Ezê li vir tenê çend mînakên bidim. Agahdarîya zêde çewak min di hevoka pêş de jî nivisî, ezê di bin ser nivsa lêkeran û wan zaravan de bidim.

6- Ev jî paşgînên <AR , ER> yên karguzariyê ye. Bi piranî peyvên bûyînek , kiryarek yan jî, cîh û awayek dide xuyan.

KURMANCÎ

Bi —ar	bi —er, —êr
azar	bender
zengar	karêr
bîwar	bûyêr
fîzar	gelêr
fîkar	raker

SORANÎ

parêzar	nêrer
komar	bizwêner (Motor, gerende)

wutar	rifener
gotar	awazdanêr
	palnêr

KIRDKÎ

aspar	asmêr
destar	dengeser
goşar	kemêr
anasar	meqeşer
asarend	

7- Paşgîna <VAN, WAN> tenê wateya karguzarî, delomet û huneriyê li peyvan bardike. Di zimanê mede gelek bi dewlemendî, bo kargûzariyên, panêrî û karên heyyên jîndarî tê bikaranîn. Mînak: mirov nikane “cotwan” bivêje, lewra cot ne jîndar e. Lê mirov dikane “gavan” bivêje, ga jîndar e.

KURMANCÎ

lûlvan	berxivan
gavan	golikvan
qanzwan	karwan
bêrîvan	bilûrwan
tembûrwan	bajarwan

SORANÎ

Daniştwan	baxwan
destwan	pasewan (noker)
çêşwan	firokewan
melêwan	

KIRDKÎ

Arêwan	karwan
gawan	sedwan
bêrîwan	lecwan

8 - Paşgînên <KAR>, <GAR, GER> wateya; hunermendî, karguzarî û delometiyê li peyva bar dike.

KURMANCÎ

hesinkar	dozger
cotkar	yadîgar
peyvkar	parêzgar
dadkar	pingar
êrişkar	
bestekar	

SORANÎ

dawekar	asingar
kirekar	cadugar
derwazekar	parêzgar
amûjkar	tîwekar (doxtorê şîrurgî)
niwêjkar	
xawênkar	

KIRDKÎ

danişkar	asinkar
dawekar	gunekar
wendekar	efkar
heweskar	koşkar

9 - Paşgîna <BAZ> ji lêkera werzişê, yanê bazdanê tê. Wateyek hunermendiya taybetî, yan jî, livbaziyeke taybetî li peyvan bar dike.

KURMANCÎ

cambaz	tîrbaz
serbaz	pencebaz
sêrbaz	çenebaz
livbaz	fêlbaz

SORANÎ

gelembaz	tenefîbaz (akrobot)
serbaz	sêyrbaz
çenebaz	rêbaz (destur, tîzîk)
telekebaz (gêj)	

KIRDKÎ

embaz	canbaz
dumilbaz	sêrbaz
deyîrbaz	pirenbaz

10 - Paşgîna <MEND>. Ev paşgîn wateyek pisporî û hunermendîyê li peyvan bardike.

KURMANCÎ

hunermend
aqilmend
karmend
dadmend

SORANÎ

karmend
heşmend
taybetmend
hunermend
zamawend

KIRDKÎ

aqilmend
beremend (hêca)
hermend
sekmend
hunermend

11- Paşgîna <YAR> wateyek hezkirinê û dostanîyê li peyvan bar dike. bê daçeka nayînê tim di wateya pozitiv de ye.

KURMANCÎ

destyar	zanyar
dadyar	bextîyar
biryar	bîryar
balyar	neyar
şîyar	dilyar

SORANÎ

cutyar	pêşnîyar
nasyar	endezyar
biryar	mafyar
dadyar	kiryar
kirîyar	

KIRDKÎ

heşîyar	dîyar
gulîyar	hevîyar
sadiqyar	heqîyar
neyar	hetyar

12 - Paşgîna <DAR> li gel wateya karguzarî û karmendî wateyek kirinê, domandinê, raydayîn rewşek jî, li peyvê bardike.

KURMANCÎ

deyndar	oldar
birîndar	jîndar
agahdar	guhdar
baldar	serdar
hêvîdar	sîdar
domdar	û . hwd.

SORANÎ

rêşandar	bondar
beheredar	nawdar

çekdar
pêjdar
sedefkar

berhemdar

KIRDKÎ

birîndar
sipêdar
goşdar
hukumdar
qilêdar

cindar
deyndar
domdar
çekdar

13 - Paşgîna <BEND> li gel wateya bestinê (girêdanê)
wateyek hunermendî û kirina tiştê li peyvê bar dike.

KURMANCÎ

pazbend
dorbend
sazbend
berbend

hevalbend
qesîrbend
pêşbend
şabend

textebend
siyabend

SORANÎ

sazbend
melbend (metropol)
arêzebend
berbend
nalbend

KIRDKÎ

bazbend
dolbend
lûlbend
sazbend
nalbend

14 - Paşgîna <BAR, BER> li gel wateya delometî wateyek, lêpayîn, berçavî, aşîkar, giranî û têkiliyê li peyvan bardike.

KURMANCÎ

hevbar	razber
serbar	navber
debar	rencber
dîtbar	agirber
berbar	ajneber

SORANÎ

karûbar	şalewber
xanûbar	pênaber
tewanbar	nameber
supasbar	peyamber (misyoner)

KIRDKÎ

serbar	asnever
debar	çarber
	kember
	rayber
	rencber
	çêber
	çember

15 - Paşgîna <SAR, SER> li gel wateya negativi hinek jî wateya pêşangî û ser rastî li peyvan bar dike

KURMANCÎ

dilsar	evser (tac çelenk)
hevsar	navser
rûsar	rada ser (êriş)
cansar	seranser
xwînsar	destbeser

SORANÎ

xwensard

KIRDKÎ

gonîsar
hewsar
pankisar

paser
peyser
pêser

16 - Paşgîna <ÎN> bi zêdeyî li pey rengdêran dihê bikaranîn û wateyek şeweyî û druvê wê peyvê dide pejirandin, û şidandin.

KURMANCÎ

nermîn
girmîn
germîn
darîn
zêrîn
çilmîn
şîrîn
berfîn

arîn
jarîn
korîn
zîvîn
germîn
talîn

SORANÎ

supasîn
şermîn
yekemîn
gewreyîn
barîkîn
duwêmin

nermîn
kokîn (bînîn)
sarîn (balîf)
berzîn

KIRDKÎ

yewîn
revîn
rindikîn

darîn
jarîn
nermîn

adirîn	talîn
janîn	nalîn
rikîn	

17 - paşgîna <GÎN> wateya peyvê xurt dike, hevgirêdayînek dide xûyan, berdomîya karekî nîşandide.

KURMANCÎ

renggîn	=rengîn
cenggîn	=cengîn
zinggîn	=zingîn
lezzgîn	
fêrgîn	
hevgîn	
navgîn	
belggîn	=belgîn

SORANÎ

rengîn
lezzgîn
sengîn (cistî, disîplîn)
cengîn
nawgîn

KIRDKÎ

bargîn
çingîn
qilêjgîn
rengîn
suringîn
velgîn
vengîn

18 - paşgîna <JÎN> jî wekî —în û —gîn wateyek karakterkirina rengdêran li peyvê bar dike û wateya wan dide xurtkirin.

KURMANCÎ

germ	germijîn
nerm	nermijîn
rêx	rêxijîn
şîr	şîrejîn

SORANÎ

şîtît	şîtîtijîn
germ	germijîn
katand	katandijîn (wek evdal)

KIRDKÎ

karm	karmijîn
rêx	rêxijîn
germ	germijîn

19 - Paşgîna >GAZ> pir kêma tê bikaranîn, wateyek rewşê û karmendî li peyvê bar dike.

KURMANCÎ

belengaz
denggaz
gerdengaz

SORANÎ

belengaz
asingaz

KIRDKÎ

belengaz
asingaz
engaz

20 - Paşgîna <ZAR> gelek kêma tê bikaranîn bi xwe di

wateya dev de ye. Li pey rengdêran tê bikaranîn. wateyek di rewşa wê rengdêrê de bûyîne li peyvan bardike.

KURMANCÎ

çîmenzar
dengzar
zarezar
şermzar

SORANÎ

şermzar
zarezar

KIRDKÎ

zarezar
şermzar

21 - Paşgîna <STAN> wateyek cîgehekî fireh, qadek û warê komek li peyvê bardike, bi xwe di wateya, welat, xak û cîgehek fireh de ye. Bi vê paşgînê piranî navên welatan tê virastin.

KURMANCÎ / SORANÎ / KIRDKÎ

Di navê welatande	navê cîh û qadan de
Kurdistan	gulistan
Afganistan	goristan
Hîndistan	daristan
Hermenistan	zivistan
Rumenîistan	filistan
Tirkmenistan	kevirîstan

22 - Paşgîna <DANG /K> wateya kurahîyê, calîyê, yan jî, cîgehiya biçûkî li peyvan bar dike. Wateyek we yê din nîne. Hin kes vê paşgînê di wateyên din de bi kar tîne, mînak <paşdang /k> yanî di wateya paşgînê (paşgir) de bikartînin, lê

ne rast e, paşgîn (sufix) ne calî ye ne jî, kurahî ye.

KURMANCÎ

xwêydang / xoydang /k
çaydang /k
avdang /k
guldang /k
xibirdang /k
peldang /k
xwelîdang /k
şîrdang /k

SORANÎ

çaydan /g
guldan /g
agirdan /g
paldan /g

KIRDKÎ

çaydang
guldang
gulvang
awdang
soldang

23 - Paşgîna <XANE> wateyek cîgeha bi dîwara vebirî, maxî û odegehiyê li peyvan bar dike. Peyv bi xwe peyvek Êranî û di wateya avayî û mal de ye, di hinek zaravan de dengê <x> xwe veguheztiye <y> û <h>

Mînak :

Goranî; yane =xane.
Bextîyarî; hune (hone) = xane.

KURMANCÎ

çayxane

pirtûkxane
dersxane
karxane
barxane
nexweşxane
selexane

SORANÎ

dermanxane
nanewexane
pirtûkxane
balwêzxane
qehwexane
şetxane
çêştxane (loqanta)
wanexane (dersxane)
têrxane (kêler)

KIRDKÎ

kutûpxane
avdêstxane
barxane
cebilxane
berberxane
qehwexane
dersxane.

24-Paşgîna <GEH, GAH> wateyek cigehiya karek,
livbazîyek û bûyînek li peyvan bar dike.

KURMANCÎ

çêregeh
bingeh
rêgeh
sengergeh
sungeh

dergah
seyrangeh
baregeh
xwendegeh
dadgeh

SORANÎ

Di vî zaravê me de bi piranî dengê <h> nayê bikaranîn. ango tê daqulandin.

dadge /h
rîwange /h
pange /h
karge /h
nusînge /h
tepolge /h (lodkirin, nijinandin)

KIRDKÎ

dergah
sêrangeh
wendageh
rayêgeh
waregeh

25 - Paşgîna <NAME> wateyek belgehî li peyvan bar dike.

KURMANCÎ

Nasname
bawername
biryarname
belgenome
ajotname (ehlîyet)
destûrname

SORANÎ

belgenome
sanugîname

berwaname
ahengname
supasname
bername

KIRDKÎ

belgename
bawarname
nasname
desturname

26 - Paşgîna <Î> wateya zimanek, giştî û asûmanî li peyvan bar dike.

I - Di wateya zimanê gelan de

KURMANCÎ / SORANÎ / KIRDKÎ

Almanî
Tirkî
Farisî
Erebî (Herebî)
Grêkî (Yewnanî)
Rusî (Urisî)

II - Di wateya giştî û asumanî de.

KURMANCÎ

ezman	ezmanî
mêr	mêranî
dem	demî
av	avî
şev	şevî
kor	korî
germ	germî

SORANÎ

raman	ramanî
-------	--------

bandor	bandorî
bijîşk	bijîşkî
çêşdar	çêşdarî
dilpês	dilpêsi
asuman	asumanî
mang	mangî

KIRDKÎ

nêweş	nêweşî
ard	ardî
hewr	hewrî
ageyray	ageyrayî
asme	asmî
mang	mangî
agist	axistî

27 - Paşgîna <KÎ> li gel nîşandina zimanan, şêwe, tevger û helwesta kesek yan jî, komek dinirxîne, wateyek nexuya û asûmanî jî, li peyvan bardike. Bi zêdeyî li pey peyvên bi tîpek dengdêr qedyayî tê bikaranîn, wekî din gelek kêma tê bikaranîn.

I - Li pey peyvên bi tîpek dengdêr qedyayî û nîşandayîna zimanan .

KURMANCÎ / SORANÎ / KIRDKÎ

Ermenîkî
Cihûkî
Elenîkî
Lazkî
Urdukî
Paşdokî

II - Di nirxandina şêwe, tevger û helwesta kesek û komek de.

KURMANCÎ / SORANÎ / KIRDKÎ

kes	komek
Hesokî	Almankî
Husokî	Herebkî
fatokî	gondîkî
berberkî	xortankî

28 - Paşgîna <ANÎ> , <KANÎ , GANÎ> wateyek kirin, asumanî, şeweyî û sîrusta kesek yan jî komek li peyvê bar dike.

KURMANCÎ

kuçik	kuçikanî
kor	koranî
tewş	tewşanî
ker	keranî
mêr	mêranî
Tirk	Tirkanî
jin	jinanî

SORANÎ

kiçek	kiçekanî
kurek	kurekanî
gul	gulanî
gulbax	gulbaxanî
çewe	çewekanî

KIRDKÎ

kor	koranî
kutik	kutikanî
lez	lezkanî
pey	peykanî
şaş	şaşkanî
tewş	tewşkanî

29 - Paşgîna <TÎ> jî cîgirê —î, —kî û —anî ye di zaravên

din de zêde nayê bikaranîn, lê di Kurmancî de gelek caran tê bikaranîn.

KURMUNCÎ

heval	hevaltî
ker	kertî
mêr	mêrtî
jin	jintî
zarok	zaroktî
cîwan	cîwantî
jar	jartî
dîn	dîntî
kal	kaltî
pîr	pîrtî

30 - Bi kêmtî jî be li gelek deveran paşgîna <ayî>, <ahî> jî dihê bikaranîn. ev jî cîgirê —î, —kî, —anî ye.

Mînak:

sorayî	sorahî
berayî	berahî
korayî	korahî
reşayî	reşahî
zerayî	zerahî
talayî	talahî

IV- BI ALÎKARÎYA LÊKERAN VIRASTINA PEYVAN

1 - Bi koka lêkera xwarin (werden) <WER> kû dengê <X> ketiye, ango rayê lêkera werden (zarava Kirdkî) Di hemû zaravan de bi vê awayê bikaranîn tiştek baş û hesane. Mînak:

xwînxwar	= xwînwer
berexwar	= berewer

KURMANCÎ

canwer (cinawir)

xwînxwer
berewer
berjêwend
cengawer
aragwer
malxwar

SORANÎ

cenawer
zendewer
xwênwer
berewer
berjêwend
cengawer

KIRDKÎ

canwer
gonîwer
kesexur
cengawer
eraqwer
malwer

cinawer

2 - Raya lêkera girtin (gureten) <GIR> wateya vê lêkerê li peyvan bar dike.

KURMANCÎ

dadgir
masîgir
rexnegîr
dengîr
beygîr

rêgir
bargir
destgirtî
xemgîr

SORANÎ

wênegîr

wergir
bergir
ragir
paşgir
parewergir

KİİRDKÎ

bargir
destgir
destgrota
magir / mosegir

3 - Bi alîkariya raya lêkera kêşanê <KÊŞ> virastina peyvan

KURMANCÎ

dûkêş
govendkêş
nexşekêş
serkêş

SORANÎ

pêşkêş
wênêkêş
hewkêş
serkêş

KİİRDKÎ

renckêş
qarkêş
serKêş

4 - Bi alîkariya raya lêkera kirinê (kerden) <KİR> virastina peyvan.

KURMANCÎ

şerker

karker
zêrker
mîzker
peyvker

SORANÎ

peyker
rêzker
karker

KIRDKÎ

keyeker
mîzker
payeker

5 - Bi alîkarîya raya lêkera kuştinê <KUJ> virastina peyvan.

KURMANCÎ

mêrkuj
arkuj
jankuj

SORANÎ

dilkuj
mirovkuj

KIRDKÎ

zerkuj
mêrkuj / mordemkuj

6 - Bi alîkariya raya lêkera nasîn (şînasnayen) <NAS> virastina peyvan.

KURMANCÎ

dîroknas
zimanas

civaknas
Rohilatnas
Kurdnas

SORANÎ

stêrnas
pirtuknas
torenas
mafнас

KIRDKÎ

heqnas
civatnas

7 - Bi alîkariya raya lêkera gerîn (gerayen) virastina peyvan

KURMANCÎ

werger
hesinger
dadger
zêrînger

SORANÎ

werger
banger
şoreşger

KIRDKÎ

kenger
gonîger
ganger

8 - Raya lêkera patinê <PÊJ>

KURMANCÎ / SORANÎ / KIRDKÎ
nanpêj

kulorpêj

9 - Bi alîkariya raya lêkera gotinê (vaten, wuten) <BÊJ> virastina peyvan.

KURMANCÎ
dengbêj
dîrokbêj
çîrokbêj

SORANÎ
goranîbêj

KIRDKÎ
dengbêj

10 - Raya lêkera xwastinê

KURMANCÎ
xêrxwaz
şerxwaz
dilxwaz

SORANÎ
daxwaz

KIRDKÎ
perwaz

11 - Bi alîkariya raya lêkera zayînê <ZA=ZI> virastina peyvan.

KURMANCÎ

bireza
xwarza
mamza
metza

birarzî
xwarzî / xwarzîya

SORANÎ

purza
xaloza
amoza

KIRDKÎ

dedza
wareza
biraza

12 - Raya lêkera şuştinê <ŞO>

KURMANCÎ
firaqşo

SORANÎ
firaqşut

KIRDKÎ
firaqşu

13 - Raya lêkera rijandinê <REJ>

KURMANCÎ
xwînrêj
hesinrêj
avrêj

SORANÎ
xwînrêj

KIRDKÎ
gonîrêj /gonîrij
asinrêj

14 - Raya lêkera maliştinê (pakirinê) <MAL>

KURMANCÎ / SORANÎ / KIRDKÎ
destmal
pêştemal
bermal

15 - Raya lêkera birrînê (birrnayen) <BIRR>

KURMANCÎ
rêbir
cobir
cawbir

SORANÎ

KIRDKÎ
cimbirr

16 - Raya lêkera zanînê <ZAN>

Mînak :

zimanzan
nezan
barzan
rêzan
gelzan

V- BI ALÎKARIYA RENGDEËRAN VIRASTINA PEYVAN

Di Kurdî de gelek peyvên ji peyv û rengdeêrek hatîne virastin hene. Lê ezê ji her zaravekî tenê çend mînakên bidim.

KURMANCÎ

dilxweş	mêrxas
bextreş	kumreş
cansivik	kumsor
serêş	dilêş
destteng	dilteng
çiftexas	porsor
çavzeng	heftreng
gobel	godirêj
dilpak	rûpak
sergir	devgir

SORANÎ

zorcar	berîpan
reşbext	xerabmal
pakdil	dilsard
kembîr	çawreş
gwedirêj	bextreş
berîpan	xoşbehn
xoşewîst	nexoş
rengawaz	gulîzerd
sipîdar	dilteng
zarxoş	dilbarîk

KIRDKÎ

çiftexas	bargiran
fekweş	destteng
destsivik	kêfweş
goşbel	çimsur

çimroşn	nankor
cêrîser	golmostik
sorawike	darsipe
darsoq	dormar
gosirmeti	fgonîweş
nîweş	panjqat

VI- BI ALÎKARIYA PEYV Û PEYVAN VIRISTINA PEYVAN

Yanî bi girêdana du peyvan virastina peyvan. Ev di Kurdî de gelek in, lê ezê dîsa tenê çend mînanan bidim.

KURMANCÎ

destnivîsar	avgost
jinbira	avsîr
pismam	dotmam
malbav	cîwar
jinbav	damarî
destbirak	sîremast
amojin	xalojin
tomast	Kurmet
pisxaltî	jintî
destxan	destçêxane

SORANÎ

destxet	cawberg
darxurme	abrû
demûcaw	melbend
astîaw	roxîderya
mêşmegaz	palemar
fername	demîsal
Pîremêrd	şimşal
desthelat	rojhelat
pisman	dotmam

KIRDKÎ

dêleverg	destmal
destbirak	solderz
teresbav	vengberz
pismam	dotmam
xalcênîye	serdgerm
serber	destgrowta

VII- DI KURDÎ DE TEWANGA NAVAN

Di Kurdî de tewang bi alîkarîya îzafê, paşgîna zayendê û daçekan tê virastin. Ji tîpa li attrîbûtê tê zêde kirin re îzafe tê gotin. Di zaravan de îzafe hima bigire yek e, tu cûdahî tune.

Mînak:

KUR.	SORANÎ	KIRDKÎ	GORANÎ
...î, ...ê	...î, ...ê	...î, ...e	...î, ...e
vî hespî	pîyawî	no astorî	banî
vê pirtûgê	dayîkê	na bizê	î espe

ARDELANÎ (SINE)

...î, ...ê (e)

I - Tewîneka hîmî, yan jî, tewîneka radêr (nomînativ) di vê tewînekê de peyv yan jî, nav tu paşgîn nagirin û naguhezî, di awaya xwe ya bingehîn de dimînin.

KUR.	SORANÎ	KIRDKÎ	GORANÎ
zava	zawa	zama	zama
bûk (bewîk)	bûwîk	veyve	wawî
dil	dil	zere	zîl
dar	dar	dar	dar
gund	dew / gund	dewe	dîya

av	aw	aw	ay /ou
zirav	barîk	barîk	bari

ARDELANÎ (SINE)

zava / zama

weyvî

dîll

dar

dê

aw

ziraw

II-Tewîneka tewangî (akk. oblîgus) hemû peyvên te tewandin, paşgîna îzafê digirn. ev di zaravên bakûr de li nola zayendê îzafê digire. Ji bo heyiyên nêr <î> û ji bo heyiyên mê jî <ê> digirin. Le zaravayên din de ji ber kû zayend mirine. Îzafê jî, tevlihev bûye. geh ..e (ê) geh jî ...(î) tê bikaranîn. Lê mirov rind li ser raweste gelek bi hêsanî divîne ku ew hîn jî, li ser esasê zayendê tên bikaranîn, çend Mînak :

KUR.	SORANÎ	KIRDKÎ	GORANÎ
nêr			
vî zavayî	zawayî / ê	no zamayî	î zamayî
vî camêrî	pîyawî / ê	camêrdî	î şîkarwanî
vî gayî	gayî	gayî	banî
gundî	dewe	dewî	
mê			
vê bûkê	melekê	veyvê	î wewe
vê bizinê	bizinî	bizê	
jinê	jinê	cênîyê	
dayîkê	dayîkê	dakê	

ARDELANÎ (SINE)

zawayê

weyvîyê

III - Tewîneka jê re, yan jî, tewîneka armancê (datîv). Ev tewînek di gelek zaravên Êranî de bi alîkariya ...re, ...ra, ...ro tê virastin. Di zimanê Kurdî de jî, bi bingehîn tê bikaranîn. Lê di zaravên Başûr de kê m tê bikaranîn, di Goranî de bi awayê ...ara, ...era tê bikaranîn. Çawa me pêş de jî, zelal kiri bû, wek berlêker (hoker) jî, tê bikaranîn. di Soranî devokê Mukrî de hîn car car tê bikaranîn lê di devokê Silêmanî de hema bigire nayê bikaranîn. Di devokê Ardelanî de jî, wekî Goranî bi awayê ...ara, ...era lê gelek kê m tê bikaranîn. Ev tewînek ji bo, ji yekî yan jî, tiştêkî re daxwazek kirin, ji bo daxûyana armancek bûyînek bicîhanînê tê bikaranîn. Em niha li zaravan binêrin :

KURMANCÎ

(ji) min re (ra)
pirtûgê re
ga re
agir re
rizgarî re
mal re
(ji) dayîkê re

SORANÎ

bo min (bom)
bo pirtûgî
bo gayî
bo agir / awir
bo rizgarî
bo mal
bo dayîkî

KIRDKÎ

min ra
kitabê ra
ga ra
adir ra
rizgarî ra
çê (kê) ra
dakê ra

GORANÎ

be emnî
be kîlawî
be wîştedarî
awirekey ra
rizgarey ra
yanekey ra

DEVOKÊ NÊZÊ KERMANŞAHÊ

erê bawkim senim = Ez bavê xwe re digirim (distinim)

êwa erey min sen.	= Wî (wê) min re girt (sitand)
erê otaxim	= odê re
erê ga	= ga re
erê agir	= agir re

IV-Awayê xwedîtî yan jî, tewîneka xwedîtîyê (genîtîv), ev tewînek di kurdî de delometa îzafê jî, hildigire ser xwe. Lê gelek zimanzan vê tewînekê wek tewînek napejirînin û li ser ranawestin. Lê bi rastî tewînekek gelek giring û di zimanê me de rolekî gelek mezin dilîze. Yanî mirov bi alîkariya vê tewînekê têdigêhêje ku ew heyî yê kê ye. Ji wê jî mirov dikane jê re tewîneka xwedîtîyê bivêje. Ezê li ser îzafê û zayendê ranewestim, lewra me pêş ve zelal kiribû. Ji zaravan çend mînak:

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
nêr		
gayê bavê min	gayî bawkî min	gayê pîyê min (mi)
xaniyê xalê te	xaniyî (ê) xalî to	çeyê xalê to
agirê mala me	agirê mala ême	adirê çê ma
serê birayê wî	serî birayêt	serê birayê ê
mê		
dara jinika kevanî	darî jînikê	dara cênîya kebanî
bizina jînikê	bizinî jînikê	biza cîniyê
manga me		manga ma
dayîka te	daykît (to)	dayka to
MUKRÎ		
goşê de meydan		bizêde ma
befre de kuwe		
nanê de pîyawî		nanêde mor demî

GORANÎ

jinek (î) rahîmî
wayî dukanekey
goştê şîkarî

ARDELANÎ (SINE)

wek Soranî ye.

V-Awayê di cîh de yan jî tewîneka cîgehî (lokatîv), gelek zimanzanên me vê tewînekê jî, wek tewînek napejirîn. Di serî de Qanatê Kurdo ev tewînek zelal kiriye. Bersiva lokalî (cîgehî) dide û divêt wek tewînek bê pejirandin. Ev tewînek bi alîkariya daçekên ...de, ...le, ...te tê çêkirin. Di zaravên bakur de bi binge hî daçekê di.....de, ...de tê bikaranîn, ev di zaravên başûr de hima bigire bi tevhevî wenda bûye, di cîhê wê de daçeka “ lê, li” dê bikaranîn, bi dîtina min ji ber vê egerê wek tewînek nayê pejirandin û ev jî ne rast e. Di devkê Behdînan de jî car caran wisa tê bikaranîn “li ..... de”. Em naha jî bi çend mînakên zelal li zaravan bi nêrin.

KURMANCÎ

(di) mal de
(di) gund de
di rez de
di avê de

SORANÎ

le mal
le dew, gund
le baxî
le naw aw

KIRDÎ

çê de
dewe de
rez de
aw de

GORANÎ

e dilî yaneyî
e dilî dê
e dilî baxî
e dilî dîyê

Mukrî (devokê Soranî)

de ximzetî rewî de
de desî (dest) bawî de

ARDELANÎ

wekî Soranî ye.

VI - Awayê jêve, yan jî tewîneka cîyê jê hatin, rêketin, derketinê. Ev hema hema bigire di piraniya zimanan de wenda bûye, lê di zimanê me de hîn wekî berê, bi taybetî di Kurmancî de tê bikaranîn. Bi alîkariya daçeka “ji” û paşgînên ...ve, û ...re(ra) dihên virastin. di Soranî de ti wateyek wê nemaye, daçeka “li” ji bona vê jî tê bikaranîn. Di Kidkî de jî paşgîna armancê “ ra “ di vir de tê bikaranîn. Dewlemendî di zarava Kurmancî û Goranî de heye. Di zaravan de tewîneka jêve wisa ye:

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
a- Bi alîkarîya “ve”		
dê ve	.....	.....
par ve		
gund ve	gundekawe	.....
piştê ve	.....	.....
mêr ve	pîyawekewe	.....
xwengê ve	xuşkanewe	
GORANÎ		
dîyake we		
dêweka we		
paştîya we		
pîyaweke we		
walîkane we		
b - Bi alîkariya “re , ra”		
gund re	.....	dewe ra
jêr re	.....	cer ra
ser çîyan re	.....	kûwe re sero
nav re	le naw	mîyan ra
GORANÎ		
dê re (yêra)		

ê mil pîakane re
ê dilî baxî re

MUKRÎ (devokê Soranî)
le kuçê mala Qeretajdîn ra
le yêmen ra
serî kuwan re

c - Bi alîkarîya daçeka "ji" di zaravên Soranî û Ardelanî de ev daçek tew nayê bikaranîn. Di Kirdkî de tenê di wateya keştiya sêwemîn de ev daçek wek "cê re" tê bikaranîn. Di Bextîyarî û Feylî de jî wekî Farisî "az" , "zi" û "zi" tê bikaranîn. Di Kurmancî û Goranî de wek hev gelek bi dewlemendî tên bikaranîn.

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
ji canê (gîyan) xwe bêzar e	.....	.....
ji qal û qira hev	.....	.....
ji nava bajarê Îsfahanê	.....	.....
ji mal	.....	.....
ji nav rezan	.....	.....

GORANÎ
ce (je) gîyan bêzar
ce (je) qanq û îşanewe.
ce (je) dilî bazarî Îsfahan
ce (je) yanekan
ce (je) dilî baxî

Ev di zaravê Soranî û Sinê de bi alîkarîya daçeka li tê çêkirin.

le gîyanî bêzar
le naw bazarî Îsfahan.
le naw baxî
le xanî derhêna.

VII - Tewîneka bangî (Vokatîv). Ev di piranîya zimanan de mirîye. lê di Kurdî de hîn gelek bi dewlemendî dijî. Di zarava Kurmancî de hemû fonktionên xwe dileyîze. Bi kurtî ev tewînek bi alîkarîya îzafê / zayendê û carcaran bi taybetî di zafmarîyê de bi alîkarîya peyva “gelî” tê çêkirin.

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
yewmarî		
nêr		
lo hevalo	hevrêyo	hevalo
lo Huso	Huseyno	Wuşo / Husên
lo xalo	xalo	xalo
la lawo	kuro	la lawo
mê		
lê melkê	xuşkê	melê
lê delalê	xoşewîstê	delalê
xwayê /xwengê	waleyê	wayê
lê jinikê	lê jinê	çênê / çê çênê

SINE

dosto

roleş

meleş

xuşkê

zafmarî

a - bi alîkarîya paşgîna bangê —ino

hevalino

hevreyne

hevalene (o)

Husênino

wuseyne

jinino

jinikîne

cênikîne

SINE

dostel

roleş

jineş

b - Bi alîkarîya peyva “ gelî “

gelî lawan
gelî xortan
gelî jinan

gelî kuran
gelî cîwanan
gelî jinekan

gelî lajan
gelî xortan
gelî cînîyan

VIII-Herçiqaş wek tewînek neyê xuyan jî, lê bi bingeha xwe ve tewîneke. Hans Krache di xebata xweya “ pêkhatina zimanê Îndo- Germanî “ de li ser vê pirsgirêkê bi dirêjahî radiweste. Di termînolojîya rêzimanî de jî vê re “Instrumentalis” tê gotin. Di zimanê me de bi alîkarîya daçeka <bi> û paşgînên <ve> û <ra> tên virastin.

Çend mînak:

KURMANCÎ

Pisik bi darê ve helkişya.
Golîk bi mangê ve çû.
Pel bi dîwar ve zeliqî.
Ez bi bavê xwe re diçim.
Ew bi birayê xwe re hat.

KIRDKÎ

Min ve dey ra qewxe kerde.
Olî eve zov-zêç
ê xo ra ko ra mendenê.
Cilonê xo ve domononê xo ra bijêro.
Xo eve o hal ra vezeno.
Alu ve Demenu ra dismenayenê xo.

Ev bikaranîn di zaravên başûr de tune, tenê bi alîkariya peyvên tevheviyê dinirxîne tên çêkirin.

Mînak :

“degel” ,
“pey” (pêre, tevê, pîya)

MUKRÎ (devokê Soranî)

Kiçek degel mindalan çûwa. = Keçik tev zarokan çûye.
Atoş degel xom debêm = Te tev xwe dibim.

ragelî kewt.
Aminîş degel xoy debê.

= Li pey ket, teqalê ket.
= Min jî tevê xwe dibe.

C- BERNAVÊN KURDÎ

Ezê di vir de tenê bi mînakên rûbalên hev bikim. Ji sedemê lêparîna lêkerên nerawirî (Intransitiv) têgîhîştina van lêkeran bernavên me gelek giring in.

I - Bernavên ne tewangî , bernavên radêr (Rectus). Di Kurmancî de bi tevhevê, ji yên tewangî cûda ne. Di Kirdkî de zafmarîya yekan û dudyan de radêr û tewangî wekî hevin. Di zaravên din de tune.

AWESTA	KURMANCÎ	SORANÎ GORANÎ	KIRDKÎ
azam	ez	....	ez
tava /teva	tu	....	ti
aêşa	ew	....	o
	”	....	a
ahmekem	em	....	ma
xşmakem	hûn		şima
yuş			
avahya	ew	....	ê

II - Bernavên tewangî (Casus Obliguus). Di hemû zaravan de tê bikaranîn. Di bernavên sêwemîn yewmariya Kurmancî, Kirdkî û Goranî de zayend tê bikaranîn, ango nêr û mê tê

cûdakirin.

AWESTA	KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
	min	min (emin)	min (mi)
	te	to	to
	wî	ew	ê
	wê	„	ayê
	me	ême(ma)	ma
	we	êwe	şima
	wan	êwan	îna
	GORANÎ		
	min (emin)		
	to		
	(êwî) ad		
	(awî)adê		
	êma		
	şima		
	êwan		

III - Bernavên kesanîyên kurtkirî. Ev di kurmancî û kirdkî de wenda bûne. Kurmancî di dema lêparina lêkerên nerawirî de, ji bo keştiya yewmara yekan vê dinasê.

Mînak : ez têm.

Kirdkî jî di zafmariya yekan de vê dinasê:

Mînak : yênîmê .

Ev bernavên paşgînkiriyên kurtkirî di zaravên başur de gelek pêş ketine. Heta ev ji dema Awestayê jî, rawiriye û bo zafmariyê pêk hatiye.

AWESTA	KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
...me	...m	...m	....
...te	....	...t	....
...şe	....	...y	....
....	....	...man	...îme

....	....	...tan	....
....	....	...yan	....

GORANÎ

...m
 ...t
 ...ş
 ...man
 ...tan
 ...şan

Mînak:

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
min bi xwe	xom	min bi xo
te bi xwe	xot	to bi xo
wî „	xoy	ê „
wê „	xoy	ayê „
me „	xoman	ma „
we „	xotan	şima „
wan „	xoyan	îna „

.GORANÎ

wîm
 wît
 wîş
 wîş
 wîman
 wîtan
 wîşan

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
bavê min	bawkim	pîyê min
bavê te	bawît	pîyê to
bavê wî	bawîy	pêyê ê
bavê wê	bawîy	pîyê ayê

bavê me
bavê we
bavê wan

bawkîman
bawîktan
bawkîyan

pîyê ma
pîyê şima
pîyê îna

GORANÎ
tatîm
tatît
tatîş
tatîş
tatîman
tatîtan
tatîşan

Di zaravê Kurmancî û Kirdkî de di keştiya yewmara sêwemîn de, awayek vê bernavên Kurtkirî heye. lê pir nayê bikaranîn. Mînak:

KURMANCÎ
min gotê = min jê re got.
min avitê = min ew avit.

KIRDKÎ
min dey ra va.

IV - Bernavên şandek. Herçiqaş nola devokên biguheze jî dîsa gelek zelal e. Emê li vir tenî rûberê hev bikin.

a- Di nişankirina tiştên nêz de.

Yewmarî
bê zayend

AWESTA	KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
ayem	ev,î	em	ew (na)
êş	îroj	emro	ewro
	ev mal		

GORANÎ
î
î rû

bi zayend KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
nêr vî vî mêrî	.... pîyawî	ney (no) no mordemî
mê vê vê bizinê	...	na , naye na bizê

GORANÎ
î pîyawî

Zafmarî

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
van /vanan van mêran	emaney	nêy nê Mordeman

b- Di nîşankirina tiştên dur, yan jî dûrîyek de.

yewmar AWESTA bê zayend haw	KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
nêr	ew	ew	îna / ê
	wî		ê
mê	wî beranî		ê beron
	wê	.....	ayê
zafmari			

avahya	wan /wanan	ewaney	dîna
--------	------------	--------	------

	GORANÎ		
yewmarî			

ay
ad
ade

zafmarî	ayeşan		
---------	--------	--	--

c- Forma tewandî nenas.

AWESTA	KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
xwadya	...ê ...ên	dey deyan	dey deyî

d - Bernavên din

AWESTA	KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
ha	ha hanê waha	ha	aha hanî

V-Bernavên peywendî. Ev dibe di hêla hinekan ve wek bernav neyên pejirandin. lê di zimanê me de gelek bi dewlemendî tê bikaranîn.

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
yewmar		
mê		
a / ya	hî / î	a / ya
a min		a min
nêr		
ê / yê	....	ê / yê
ê min	....	yê min

zafmarî

ên / yên	yan	êde
stunên xanî		wustînêde xanî
êd / yêt	hîn	dey
êk		

VI - Bernavên serbixwe. Dema ev tê bikaranîn bi piranî naguheze, tenê di zaravên başûr de bernavên kurtkiriye paşgînkirî tên paş. di zaravên bakûr de tim serbixwe ne.

AWESTA	KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
xwato	xwe / xo	xo /xod	xo / ho
xwadya	jê / ê	dey	ci / dey
	min gotê	deygot	dey ra va

GORANÎ

wî / we
jê (cey)
watiş

VII - Bernavên hevgîn (hevdudanî, bargiranî). Di Kurdî de gelek bernavên hevgîn tên bikaranîn piraniya wan ji helandina daçek û bernavan pêk tên. Yan jî, pev re helandina hejmar û daçekan. Çend mînak:

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
hevdû	yektir	yewbîn
bi hev re	ê kûdîn	jûbîn
nav(hev)de	yekudin	zumîn
tevhev/ pev re	lêk	tew / pîya
pev	pêk	pê / pîya
herdû	yekdû	hurdîman

GORANÎ

yewera
yewe

herduman

VIII - Bernavên pirsê. Di zaravan de hima bigire wek hev in, yan jî, varyantên wanên velîstinê ne

AWESTA	KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
çit / çiş	çi /çik	çi	çi / se /çik
ka / kve	kê /kî	kam / kê	kam
ku / koi	ka / ku	ku	kot / komca
kemcît	kîjan	kamyan	kamcîn
	kanê		hanê
	kuderê	le ku	kata
	ji ku		kotra
kada /kva	çewa	çon	çitor

GORANÎ

çi / çiş
kam / kî
çon

Bê van hin awayên afirandekên van bernavên pirsan jî tên bikaranîn. Lê ev yên herî girîng in.

IX-Bernavên nexuya, ne berçav bi gotinek din nebî (indefinita). Ev bernav bi gelek varyantên xwe ve tê bikaranîn. Di hin zaravan de yek bernavek bi sê çar awayan tên bikaranîn. Çend mînak :

AWESTA	KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
çwand	hin / hinek	hende	hend / tay
çaitî	çend	çend	çand /çond
	qas /qandê	qas	qasê

evant	çuqas	çendek	çiqas
çiça	ewqas	ewende	hode / qasê
kesçît	tişt / çîyek	şitek	çîyê
	kes	kes	kes
	gelek / epey	hend/ epey	hepey
hema	hima	hima	hima
	herkes	her kes	her kes

GORANÎ

hanî
çen
çene
ewende
çiş yiwa
kes
her kes

X - Bernavên nayênî , Çend mînak:

KURMANCÎ

na /no
hîç
ti /çu
qe /t
hew
tew

SORANÎ

na
hîç
nî çu
.....

KIRDKÎ

nê /na
hîç
çi /çu
qe / t

H- DAÇEKÊN KURDÎ

Zaravên me di warê daçekan de jî, nola zaravên bîyanî ji hev dûr neketine. Gelek dewlemend in û di peyvandina rojê de bi dewlemendî tên bikaranîn. Hinek yê herçiqas bi varyantên cûda bên bikaranîn jî,, dîsa tên fêmkirin. Ezê li vir jî zaravan rubalên hev bikim.

I - Daçekên kevn û nû. Ev daçek di zimanê me de gelek dewlemend e. Bo baş ifade kirina tiştan gelek girîng e.

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
di	de	de
li	le	...
bi	be	bi / vi /ve
be / ve		
...	...	eve /ebe
pay		
ji	...	... (ci)
bo /seva	bo	seva /serba
ba /bal	nik /ley	... / lay
bal /hêla	kin	hêt
...		
dû	diwa	dimê / peyo
bê	bê	bê
cem	lay / ley	lewe
şun	...	...
tev	...	têw

pey	...	pey / peco
ser	ser	ser
ber	ber	ver
nav	naw	mîyan /zere
navber	nawber	mîyan
pêş	ber /pêş	verênî /ver
bin	jêr	bin
jêr	jêr	cêr /jêr
jor	jor	cor / jor

GORANÎ

e (e dilî)
 çî / la
 be / ve
 jê / cê
 pey /pay
 pey /pay
 pey /pay
 la
 paşt / dima
 bê / bî
 la
 şun
 paşt
 ser / ere / ewe
 ver
 dilî
 ....
 pêş /dem
 jîr
 jîr /jêr
 jûr /cur

II - Daçekên zo (cot) Hinek daçek hene tevê paşgînan tên bikaranîn. Di hinek zaravan de daçek cihê xwe daye paşgînan.

Çend mînakên girîng :

KURMANCÎ

ber bi
 jî .... re
 jê.....ve
 di .... de
 bi ... re
 bi ... ve
 nav ... re
 nav ... de
 li ser
 li bin
 li ber
 jî paş
 li duv

SORANÎ

berbe /berew
 bo (...ra)
 ..... we
 le /le..de
 be . / be .. ra
 be(..we)
 naw
 naw... de
 le ser
 le jêr
 le ber
 le paşewe
 le diwayî

KIRDKÎ

verbi /hêti
 .... ra (ci ..ra)
 .... ra
 .... de /da
 bi .... ra
 bi .... ra /re
 zere ... ra
 zere ... de / da
 ...da sero
 bin da
 ver da
 pey ra
 dimî da

GORANÎ

e la / e ver
 jê ... /ere
 cê ewe
 e dilî
 be ... era /ewe

III - Daçekên hevgîn (hevdudanî /bargiranî). Di Kurdî de gelek daçekên hevgîn tên bikaranîn. Zimanê me di vê hêlê de jî, gelek dewlemend e. Di zaravên bakûr de bi alîkariya daçek û paşgîna îzafê tê çêkirin. Di zaravên başûr de bernavên kurtkirî jî, lê bar dibin. Mirov bi alîkariya wan hevokan bi hêsanî fêhm dike. Em niha jî, bi mînakan çewa tên virastin, zelal bikin. Mînak:

Zaravên bakûr

- daçek + paşgîna îzafê = daçeka hevgîn

Zaravên Başûr li gel formula jor,

- daçek + paşgîna îzafê + bernavên kurtkriyên paşgînkirî =
daçekên hevgîn.

a - Zaravên Bakûr

KURMANCÎ

daçek		p. îzafê		daçek û paşgîn	=daçekê hevgîn
bi	+	ê			= pê
bi	+	ê	+	de	= pêde
bi	+	ê	+	re (ra)	= pêre
bi	+	ê	+	ve	= pêve
bi	+	ê	+	hev	= pev (pew)
di	+	ê			= tê
di	+	ê	+	de (da)	= têde (da)
di	+	ê	+	re	= têre (ra)
di	+	ê	+	ve	= têve
di	+	ê	+	hev	= tev (tew)
ji	+	ê			= jê
ji	+	ê	+	de	= jêde
ji	+	ê	+	re	= jêre
ji	+	ê	+	ve	= jêve
ji	+	ê	+	hev	= jihev
li	+	ê			= lê

KIRDKÎ

bi	+	ê			= pê
bi	+	ê (ayê)			= piyê
bi	+	ê	+	da (de)	= pêda
bi	+	ê	+	ra (re)	= pêra/pira (pêre)
bi	+	-	+	di + ra	= bider
di	+	ê			= tê
di	+	ê	+	de (da)	= têde (têda)
di	+	ê	+	re (ra)	= têre / tîra /dîra

ci (ji) +	ê			= cê
ci (ji) +	ê (î)	+	ra (re)	= cê ra /cira / cirê

Di vî zaravê me de daçeka <di, di.....de> bi serê xwe ne xuyaye , lê di daçeka hevîn de çawa ku li jor hat zelalkirin bi giranî tê bikaranîn. Daçeka „li“ di vî zaravê me de nayê bikaranîn ev jî, gelek zelal e ku ev daçek dûv re ketiye zimanê me.

b - Zaravayên Başûr

SORANÎ

daçek		p. îzafê		daçek û paşgin	ber. Kurt*	daçeka hevîn
bi	+	ê				pê
bi	+	ê	+		..m /t / y	pêm / t / y
bi	+	ê	+		..man / tan ..yan	pêman /pêtan pêyan
bi	+	ê	+	da		pêda
bi	+	ê	+	ra		pêra
bi	+	ê	+	we		pewe
bi	+	ê	+	yekî		pêk
di	+	ê				tê
di	+	ê	+	de		têde
di	+	ê	+	ya		teya
di	+	ê	+	yekî		têk
le	+	ê				lê
lê	+	ê	+	yekî		lêk
le	+	ê	+		..m/ t/ y	lêm /t / y
					..man /tan /yan	lêman

* Bernavên kurtkirî.

/tan
/yan

Devokên din jî, hima bigire wek Soranî ne. Di zaravê Goranî
de ev daçekên hevgîn kêr tînin bikaranîn.

E- HOKER

(fêlnîş, zarf, adverb).

Di kurdî de gelek hoker tên bikaranîn. Hema bigire di hemû zaravan de wekî hev in. Ezê dîsa zaravan rûberê hev bikim.

I - Hokerên demê

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
par	par	par
pêr	pêr	pêr
pêrar	pêrar	pêrar
îsal	emsal	emsar
îro / evro	emro /ewro	ewro
doh	dûwîne	vizêr / vijêr
paşê / li pey	le paş	pêyê /dimê
dûv re	diwe	peyê con
nika / ana	esta / noka	nika
êvar	le êwarewe	şand / san /son
rojê	be roj	rozê / rojê
nîvro	nîwro	pêroj/z
havînê	hawînê	omnan
payîzê	be payîz	hamonê payîze

her şev wê çaxê wê demê	her şew lew kat lew dem	herşew na wext a wext / dem
bihar / bahar	bûhar	wusar vahar
nêz / nêzîk	nzîk / nezîk	nêjdî / nêzdî
dûr îşev	dûr emşew	dûr (î) ew şew

GORANÎ

par
pêr
pêrar
îsal / îmsal
....
arû
e paşt
e dîr
....
ba rû
nimerû
....
ê payîz
her şew
î ca / îm ça
em wext
vahar
nêzîk
dur
îşew

II - Hokerên cîgeh û warê kirinê

KURMANCÎ

SORANÎ

KIRDKÎ

vê derê /vira	lem cîga	îta / tîya /na
wir / wê derê/ cîyê	lew cîga	ûza / ûca / dot
jêr /li jêr /xwarê	le jêr / li xwarewe	cêr / cêr da
kêlek / tenişt	li tenişt	kêlek de
li ku de rê /kanê	le kam cîge	kamcîn /kotî
wê de	bew lay	dot / haza
ji vir de	lew lay	nat / naza
virde wêde	lew bew lay	nat dot / navêr
		bovêr
li her derê	le her cîga	her cayê /de
nav de	le nawewe	mîyan / werte
		de
ji nav	le nawewe	mîyan, zere ra
		(o)
ji ser	le serewe	ser ra (o)

GORANÎ

ca(yê)	îrîya / îca
acayê / ane	
la	
a jêr / ve ser	
î dem	
kanû / ci ku	
je cîya	
çi lawe / ciane	
çilawe cîane	
a her ca	
çi nîm	
je nîm	
je ser	

III - Hokerên awayê kirinê

KURMANCÎ

SORANÎ

KIRDKÎ

hêdî hêdî	wurde wurde	hêdî hêdî/ senikî
giran giran	....	giran giran
zû bi zû / bi rev	zu be zu	rew bi rew
aha / ha	awa / wa	hên / nîya
wer / wusa / wulo	awa	nîya hên
dereng	dereng / ereng	herê / îherê
carek	be car	dolimê / rêy/ şopê
yek bi yek	yek be yek	yew bi yew / zu bi zu
bi xiravî/xirabî	be xirape	jû bi jû
bi qencî / rindî	be çake	bi xirabîyê
şev bi şew	şew be şew	be qencîyê / rendekî
roj be roj	roj be roj	şew be şew
car car / geh geh	caran	roz ve (bi) roz
cot bi cot / zo bi zo	cot be cot	corû / gegane
rêz bi rêz	rêz bi rêz	cut bi (ve) cut
parçe bi parçe	lete lete	rêz bi rêz
		lete lete / parçe parçe

Dervayê van hîn gelekên din yan jî, awayên vanayên lêvkinê hene, lê çawa ku min pêş ve jî, zelal kiribû, ev him yê herî giring him jî, mînak in. Hemû tê de nînin.

F- PEVGIREKÊN ZIMANÊ KURDÎ.

Ev jî cure cure ne û gelek bi dewlemendî tê bikaranîn. Bê vê gelek caran di hin zaravê û devokên de bi awayên din tên bikaranîn. lê bi bingehîn yek in. Çend mînakên girîng:

I - Pevgirekên serbixwe,

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
bi	be	bi / vi / evi / ebe
û	û / w	w / û / o
lê / hima	balam	lê / hima / hama
lakîn / lê belê	lakîn	labelê / lakîn
kû / ko / kî	ke	ke / kî / ko
eger / hekê / ger	eger / ger	eger / eke / heke
yanî / ango	yan	yan (yanî)
hima (him)	hem	hem / hima
kengî	key	key (î) / kamcî
da / lewre	çunke	serbeta / çimke / serva
heta / ta kû	heta / heta kû	heta / ta kû
wekî / mîna	weku	ze / zeke / zey
çi kû	çi ku	
gava kû	heta ke	gama ke
jî	....ş	jî / zî
li ber	lewe le ber	ver de
ji ber	le ber	ver ra
lema	...	dayê re / nayê re
bona / seva	boewe	seva / serba

II - Pevgirekên (ji hev) veqetandinê.

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
----------	--------	--------

yan.... yan jî
an(ya)... an(ya) jî
carna ... carna jî
geh..... geh jî

yan ... yan
an .... an
carek ... carek
katek, katekîş

ya .... ya jî
yan (an) ..... yan (an) jî
gegane ...
gegane...

III - Pevgirekên beranberkirinê.

KURMANCÎ
çewa...wusan jî
çiqas .... ewqas
her çend

SORANÎ
çon ... ewsa
çi ... çij
her çend

KIRDKÎ
se ... nîya
çiqa ... hinde
her çond.

G- RENG DÊRÊN ZIMANÊ KURDÎ

Ev hîn dewlemendtir in. Eger em mînakek ji du rengan bidin, wê baş bê fêm kirin. Tenê rengê gihayî, 1- kesk, 2- kewikî, 3- sewzî, 4- hêşinahî û ev bi alîkariya <tarî> û vekirî hîn dewlemendtir dibe. Dema kû mirov goh dide kilamên dengbêjan, mirov baş têdigêhêje ku rengdêrên zimanê me çuqas dewlemend in. Di hemû zaravên Kurdî de ev dewlemendî xwe dide xuyan. Ezê dîsa li vê derê tenê dengdêrên herî giring yê sê zaravan rûberî hev bikim; Lewrê rengdêrên zaravên din jî hima bigirin wekî rengdêrên van hersê zaravan ne.

I - Rengdêrên bingehîn.

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
baş	baş	baş
berz	berz	berz
bedew	xoşewîst	bedew / rindek
bêcan	bêgiyan	bêgan / bêcan
bêmal	bêmal	bêmal / bê çê
bêpar	bêpar	bêpar
biha / bûha	giran	biha / baha
birçî	birsî	vêsî / vêsan /veyşan
çal	qul / çale	çale
çê	çak	çêyîtî
çep	çep	çep / e
çilek	çilek	çilek / çilekîn
delal	xoşewîst	delal
dirêj	dirêj	derg
erzan	herzan	erzan /erjan

fire
genî /bînîn)
germ
gir
hesan /asan
hûr
jar
jêhatî
kesk
kevn
kewikî
kor / kur
kûr
kurt / kin
mezin
nexweşî
nexwendî
nû
pak / temîz
pan /pehn
biçûk / qicik
pir /zaf
pîs
qalind/stûr
qilêr / qirêj
qul / kun
rast

reş
rind
ronî
sar
six
sivik
sor
spî

frewan
gende
germ
gewre
asan / barsuk
wurd
hêjar
jîrek /gurcûgol
sewz
kon
sewz /kewekî
kwer
qul
kurt
gewre
nexwoşî
nexwendî
nuy
pake / temîz
pan
piçkole / çûk
zor
pîs
stur
pîsî / çilkîn
kun
rast

reş / sîya
rind
rûnak / ronak
sard
sext
sûk / sûnk
sur
sipî / çerme

hîra
boyîn
germ
gird / girs
asan
hûrdi / wurdî
jîar
jîhatî / jêhatî
kesk
kon / kan
kewk / kewe
kor / kur
xorî / çale
kilm
pîl
nêweşî
nêwendî
newe
pak / temîz
pan / pon
qic /j /z
zof / zaf
pîs
qalind
qilêr / qirêj
qule / lon / lan
rast / raşt /
rayşt
sîya
rind
roştî
sard / serd
sexlet
sivik / seniki
sur
sipî / sipê

şîrîn	şîrîn	şîrên / şîrîn
tal	tal	tal
tarî	tarîk	tarî
teng	teng / têsk	teng
têr	teyr	mird
tijî	pir	pir
tirş	turş	tirş
tî	teynû	teyşan
tuj	tîj	tuj
xwar	xwarû / awêr	war
xweş	xoş	weş / wes
zaha / zuha / ziha	wuşk	zuwa / zîya
zer	zerd	zerd
zor	qurs / sengîn	zor

II - Rengdêrên dubare,

Ezê tenê çend mînakên bidim. lewre wek rengdêrên serbixwe gelek zêde ne.

qirç qirç	qirç qirç	qirç qirç
hay hay		hay hay
parçe parçe	lete lete	lete lete
hur hurî	wurde wurdî	wurde wurd
vire vir	pite pitî	vire vir
ûwd.		

III - Dîsa ev rengdêrên dubarkirî di zarava Kurmancî û Kirdkî de wekî hev û bi awayê têgînî di axaftina rojê de tên bikaranîn.

KURMANCÎ / KIRDKÎ

bare bar,	bejn û bal,	bil bil,
bov /w bov /w,	cî bi cî / ca bi ca,	cil û cor,
dar û ber,	der û cîran,	daşta naşta (Kirdkî tenê)

dev û rû / dem û rû,
guj û guj,

ha gidî ha,

hay hay,
hay wedbe /o,
kaş maş,
mal û pez,
milç û milç,
pûş û palax,
piste pist,
qîre qîr,
qîr qîr,
qizilqurt,
reng bi (ve) reng,
req û rût,
sar /d û pûk,
şewşewk (v),
şîn û şîwan,
tek tûk,
tik û tenê,
weq weq,
zar û zêç,

fek û rû,
ha babam de babam,

ha gidî de gidî,

hay li min,
hela hela,
kaş û kûş,
mal û hal,
filan bêvan
pintî û pîs,
qedr û qîmet,
qirş û qal,
qor bi qor
rast û henek,
rût û repal,
reço teço,
şeq şeqo,
şev (w) û roj /z,
teq û tûq,
teq req,
tar tûr,
way gidî,
zik û zuha,

gend û gemar,
ha bavê min de
bavê min,
ha vajê ha vajê
..... mi re vajê,
way li min,
kerm û kêz,
leza lez,
mij û dûman,
malmalik,
pirpirok,
qet ne be /o,
gij û vij,
qilqulikî,
ref bi ref,
rojê(z) teng,
ser û bin,
şeq teq,
şil û şelpî,
toz û tebax,
teyr û tûr,
vir vir,
xuşte xuşt.
zire zir.

H- LÊKERÊN ZIMANÊ KURDÎ Û DEMÊN LÊPARÎNA WAN

1-DI LÊKERAN DE PAŞGÎNA RADÊR (mesder, invitivum)

Min di mijara virastina peyvan de jî ev pirsgirêk hin vekiribû. Ezê di vir de bi mînakan ve gelek bi firehî li ser rawestim. Di Kurdî de ev paşgîn bi bingehîn <—n> e. lê awayên wê yên fire jî gelek in, gişt bi hev re ev in: —n, —in, —în, —an, —en, —îyan, —yen, awayê dan kirinê jî ev in: —tin, —andin, —din, —nayen, —yayen. Bê van hin îdîa û rikên bê bingeh û nezan jî hene, ezê wan di bin sernivsa wan zaravan de zelal bikim.

KURMANCÎ

I - Awayê hîmî

a- Bi —n, —în

rayê lêker

b (bû, bî)

ma (mîn)

ç (çû)

d (da)

k (ke, kir)

çêr

Kurtî

bûn

man

çûn

dan

kirin

çêrîn

firekirî

bûyîn

mayîn

çûyîn

dayîn

_____

_____

b - Bi —tîn

rês

ristin

xebt	xebitîn
gir	girtin
soj	sotin
kev	ketin, keftin
avêj	avêjtin, avêtin

II - Awayê bi hîkariya hêzek din

KURMANCÎ

awayê bingehîn	bi hîkarîya hêzek
nivisîn	nivisandin
gerîn	gerandin
çêrîn	çêrandin
xebitîn	xebitandin
qelişîn	qelaştin
kolan	kolandin

SORANÎ

I - Awayê hîmî

a - Bi —an, —în	
rayê lêker	radêr
dir	dirîn
nal	nalîn
lewêr	lewêrîn
diz	dizîn
kok	kokîn
ger	geran (we)
tuw	tuwan
piçr	piçiran
qîrê	qîran
aws	awsan

II - Awayê bi hîkariya hêzek, yan Jî lêkerên afirînok

Awayê bingehîn	Awayê, afirandî
çiman	çimandin (civandin)
rifan	rifandin (revandin)
çeçan	çeçandin
sutan	sutandin
lawêrîn	lawêrandin
awsan	awsandin

III - Di devokê Hewlêrê de dengê <n> dikeve.

Awayê bingehîn	Ketina dengê <n>
mirdin	mirdî
xwardin	xwardî
têgêhêştin	têgêhêştî
kewtin	kewtî
ûwd.	

IV - Li hinek deveran jî, di cîhê <en> de <raw> bi kar tînin.

Awayê bingehîn	Bi paşgîna <raw>
xwardin	xwaraw
kirdin	kiraw
froştin	froşraw
û hwd.	

KIRDKÎ

Di vî zaravê me de, bi bingehîn <—en> tê bikaranîn. Lê hinek kesên wek O . Mann û Lêkolînavan Malmisanij bi serên xwe bê lêkolînek zanistî û bi bingeh paşgînek <—is, iş> afirandine, ziman tevlihev kirine. Yek jî bi navê Zilfo paşgînek —ene afirandiye. Em berê li dîroka ziman binêrin ma gelo di lêkerên zaravek koma Êranî de pêkhatinek wek — is, iş heye yan tune.

I - Di dîroka Koma Êranî de gelek zelal e ku di lêkeran de paşgînek wisa pêknehatiye û di tu zaravan de tine. Yek <iş> heye ew jî, paşgînên kesaniyên Kurtkirî, yan jî, bernavên kurtkirî ye. Hîn îro jî, di zaravê Goranî, Bextiyarî û çend zaravên din de hene. Lê tu bingehêk ji wek paşgînek radêriya lêkeran pejirandinê re nîne. Zanyar wisa tînin ziman:

Karl Hoffman (64) “ Tiştê tîpîkê di Parsiya kevn de <ş> ye. Mînak : aiş = ew çû, a kunauş = wê kir. Di kestîya dudyan de bi wendabûna <t> ve bê paşgîn ma, ev derbazê kestîya sisyan yewmarê bûye, ji wir jî, derbazê zafmariya sisyan bûye. Ew jî, <işan> e.” gelek zelal e, ev tenê, paşgîna kesaniyê ye.

H. Jensen (65) “ <êşan afirandinek nû ye. Xwe digêhêjîne <êşan> a parsiya navîn. Yan paşgîna piraniyê <an> bi bernava kurtkiriya yewmara sisyan ve hatiye girêdan, yan jî, ji bernava Awesta <aêşa>, <eşa> tê.” Prof Jensen jî, vê tenê wek paşgînek kesaniyê divîne. Dîsa Jensen di nivisandinek din de jî, vê wisa zelal dike (66) “Ev formên bernavên kurtkirî di Parsiya Navîn de —m, —t, —ş bûn, Ew ji formên bernavên kesaniya Parsiya Kevn —maiy, —taiy, —şaiy û ev jî, ji Forma bernavên kesaniyên kurtkiriya Awestayê —me, —te, —şe yê tînan, yê zafmariyê yekîtiya van û paşgîna zafmariyê tê , ew jî ev in: —man, —tan, —şan.” Bi kurtî tu ji kîjan hêlê ve lê binêrî yek bingeh û pêkhatinek derdikeve pêş me, Ev tenê paşgîne Kesaniyên kurtkirî ye.

II - Di zaravan de, Bernava paşgînkiri (kurtkirî) ya yewmara sisyan.

a - Di devokê li gundên Kalûn û Abdû (nav Farisan de).
 Ta îş mîyûnî nat = Da ew (wî, wê) meyê nav.
 Îş aj kuvay vebê . = Wî (wê) ji ku anîbe.

b - Bextiyarî
 karê îsa (îşa) xub nabîd. = karê wê (wî) xwe nabî.

c - Goranî, gelek zelal e ku Goranî û Kirdkî zaravên gelek nêzê hev in. Lê di vî zaravê me de jî, ev paşgîn tenê ji bo

kesaniya sisyan tê bikaranîn. Mînak :

Paşgînên kesaniyên kurtkirî.

yewmar	zafmar
—îm	—îman
—ît, —et	—etan
—îş	—îşan
wîş	= wî (wê) bi xwe
peyîş	= bal wî (wê), li cem wî (wê)
vatiş	= wî (wê) got. <ê, ayê va.>
kerdiş	= wî (wê) kir. <ê, ayê kerd>
wardiş	= wî (wê) xwar. <ê, ayê werd>

Bi dîtina min mînak gelek vekirî ne. Li ser zêdekirin ne pêwist e. Eger pêşveçûnek wusa di zarava Kirdkî de heba, wê di kesaniya sisyan de biba.

III-Gelek zelal e ku dema lêkerên Kurdî wek nav tên bikaranîn paşgîna zayenda mê digire, yanî hemû lêker di awayê navî de mê nin.

Lerzan* (67) di xebata xwe ya li ser zaravayên Kurdî de vê pirsgirêkê wusa dinirxîne: “ **Wextoke lêkerî bi —is, —iş, —îs, —îş bixelesîyê, namê (substantiv) lêkeran beno nêrî. Yanê hurendîya kerdana min de, kerdişê min ; hurendîya kerdana rind de, kerdişo rind êno vatene, ke no jî bingê îzafa Kirmancî xerabneno. Nayê re jî ez nê mesderan rast nivîna.**” Bi dîtina min ev nirxandina Lerzan Jandil bê şlovekirin di vî barî de hertiştî zelal dike.

IV -

a-Em baş dizanin hemû-peyvên ji Tirkî derbazê Kurdî bûnebi îş, —uş ê diqedin.

Mînak :

duşunmîş be	= bihizire, baponije
yazmîş ke	= binivisîne
qizmîş be	= hêrs bikeve

---

* Ez di nav xebatên li ser zaravê Kirdkî de xebatên Lerzan Jandil xebatên herî zanistî dinirxînim.

b - Dema ev paşgîn bê bikaranîn, lêker wek texlîtek Tirkî dibin nav (substantîv) Tu wateyek xwe yê din tune.*

Mînak:

bikaranîna vacî	Tirkîya wê	rastî	bi Kurmancî
--------------------	------------	-------	-------------

hamayîş	gelîş	hamayene	hatinê
vatiş	sîleyîş	vatene	gotinê
kewtiş	düşûş	kewtene	ketinê
mendiş	kaliş	mendene	mayînê
ardiş	getîrîş	ardenî	anînê.

Encam ev e. Ev xeletiyek herî mezin e, lê karekterek di însanê me de heye, carê tiştekî bi xeletî jî bêje (bivêje) idî wê gavê şûnve navêje. Ez bawer im wê mirovên me yên li pêy gavên rast bavêjin.

V - Li ser dîtina Zilfo zêde peyvîn ne hewce ye, Ev zelalkirina Lerzan Jandil (68) bes e “**Anagorê min lêkerên bi <e> ye û bi <i> ye qedînê raşt nîyê. çimke na <e> ye, yan jî <i> ye nîşanê makekîya namê (subsantîv) lêkeran ê. Nayê re jî hurendîya kerdene de kerdên, mendene de menden raşt a.**”

Çend mînak ji lêkerên zaravê Kirdkî:

arden
kerden
werden
menden
rijnayen
nalayen
dirnayen

GORANÎ

Li ser lêkerên Goranî jî, hinek spekulasyon hene, lê ew jî, bê bingeh û ne zanistî ne. Dema em li destnivîsên O. Mann yên

* Min ji mirovên me yên Çewlîk, Çêrmîk, Dersîm û Palo pirsîn, wan ev dîtînen min testîq kirin.

ku Karl Hadank li ser xebitîye dinêrin, tenê du mînak dane û ew mînakên xwe jî, ne li ser mantiqê Goranî (Kurdî - Êranî) nirxandine. Nola mantiq û mercên zimanê Almanî lê nêrîne û nirxandine.

Mînakên wan	Di mantiqê Kurdî de	Bi mantiqê Almanî
dîma gîraway	Duv gîrînê (gîryayî)	Nach dem Weinen (li pey, gîryan)
emin nîmatau nokerî bikeru	min nikarîbû nokerî bikira	Ich kann kei-nen dienst verrichten.

Belê di zimanê Almanî de dema lêker bi vê awayê, yan jî bi awayê substantîvî tê bikaranîn, di forma radêr (Infinitiv) de dimîne, lê di Kurdî de lêker paşgîn digire û dikeve formek din, yanî dikeve forma substantîv. Bi dîtina min haya van kesan jî vê mantiqa ziman tune. Divêt em vê jî, ji bîr nekin kesên bîyanîyên li ser zimanê me xebitîne zimanê me nizanin yek, ê dudyan O. Mann ji wergerandinê Farisî wergerandiye Almanî. Ango ziman mantiqê xwe wenda kirîye. Li hêla din tîpwegerek (transkription) pir xirav bi kar aniye.

2 - BERAMBERKIRINA ÇEND LÊKERÊN HESAN

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
çêrîn	lewerîn	çerden
anîn	hênan	arden
kirin	kirdin	kerden
ketin	kewten	kewten
girtin	girtin	gureten
mijîn / mîtin	mijîn	lîten
dotin	doşîn	dîten
firoton	firoştin	roten

nalîn	nalîn	nalayen
pirsîn	pirsîn	persayen
pijîn	birjan	pêşayen
hatin	hatin	amayen
barîn	barîn	varayen
sotin /şewitîn	sûten	vesayen (ş)
ajotin	lêxurîn	ramten
çinîn	çinîn	çinîten
dizîn	dizîn	tîrten
ristin	rêstin	rêsten
man / mayîn	manewe	menden
kolîn	hel kenden	kinten/ kenden

3 - BERAMBARKIRINA LÊKERÊN HEVGÎN

Zaravayên me di vî warî de jî ji hev ne dûrin.

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
berbûn	berbûnewe	ver bîyayen
berdan (berdayîn)	rêqepêdan	verdayen
berketin	bîrsegirtin/berkewten	verkewten
berçûn	berçûnewe	verşîyayen
berxistin	berxistin	verfînayen
beravêtin	berhawîjtin	vervîştin
ber revîn	berroyştin	verramayen
bingirtin	jêrgirtin	bin girewten
binketin	jêrkewtin	bin kewten
pey hesîn	lewezanîn (lewehesîn)	pey hesyayen
pey çûyîn	duwa çûn (we)	pey şîyayen
pey ketin	duwa kewten	pey kewten
pey acotin	duwa ranan (raman)	pey ramiten
pey hatin	pey hatin	pey hamayen
jê kirin	serbirîn	cêkerden

jê bûn	lêk (cîya) bûnewe	cêbîyayen
jê ketin	lêketin	cêkewten
jê xistin	lêxistin	cêvîsten
jêde ketin	lêk kewtin	cê di kewten
jê kişan	têk kêşan (we)	ce di ontên
jê derxistin	lê derxistin	cê di vetên
jê derketin		
lê dan (pêra dayîn)	lêdan	pro dayen
lê kirin(şilîyê	lêkirdin	pro kerdên
pê re dayê)		
lê (bar) wekirin	lênan	pro nayen
lê qilivîn(pêre	.....	pro qelivnayen
qelivîn)		
lê suwar bûyîn	lê suwarbûn	bider suwar
		bîyen
lê gerîn	(le)duwa gêran (we)	bider geयरayen
		„ cêrayen
pê hesîn	pêk hesîn	pê hesîyayen
pê girtin	dest lêk dan	pê girewten
pê ketin	pê kewten	pê kewten
pê kenîn	pê kenîn (kuhuwan)	pê huwayen
pev (li hev,lê)	pêk çûn	pê amayen
hatin		
pêv (li hev) anîn	pêk hênan	pê arden
pev (bi hev) mayîn	pêk menden	pê menden
pêre bûn (bûyîn)	pêwe bûn	pa bîyayen
pêve kirin	pêk kirdin	pa kerdên
pê (vê) xistin	pêk nan	pa nayen
pê ve çûyîn/çûn	pêde çûnewe	pa şîyayen
pê (y) zanîn	pêk zanîn	pey zanayen
pê ve dayîn	pêde danewe	pêda dayen
pê de kirin	pêde kirdinewe	pêda kerdên
pê ve girêdan	pêk bestin	pêra bestin
(bestin)		
pêş ketin	pêş kewten	vernî kewten

pêş gotin paş ketin paşî anîn paşî hatin	pêş wuten be paş kewten duwa hênan duwa hatin	ver vaten peynî arden peynê hamay- en
lê kirin tê dayîn)/dan darivandin têda gerîn pê (ve) ketin tev hev kirin	..... de nawde gerîn pêk kewten yektir xistin	tê bestan tê dayen tê dariten tê geyrayen tê kewten tê mîyan ker- den
navhev xistin	yektir lêdan (nan)	tê mîyan nayen
tê de (têre) kirin tev hecîn (lerzîn)	têkel kirdin helnûşan	têra kerden tê şanayen (lerzan)
tê re çûn tê dan fêm (fam) kirin jêv (ji hev) kirin	têwe jenîn têj kirdinewe têgîhîştin têk kirdin	têre şîyayen tê sawiten fam kerden cê (cîra) ker- den
jê ketin tev dayîn tev çûn li hev ketin pev (bi hev ve) girêdan baş kirin bîr kirin (ji) bîr çûn reşkirin azad kirin dirêj bûyîn(bîyîn) dirêj kirin hesan kirin	têk kewten têkel kirdin li gel çûn lêk kewten lêk bestin çak kirdinewe bîr kirdinewe bîr çûnewe reş (sîya) kirdinewe azad kirdinewe dirêl bûnewe dirêj kirdinewe asan (barusk) kirdin	cê(cîra) kerden tew (tê) dayen pîya şîyen ta(pêra)kewten pêrta bestin baş kerden vîrra kerden vîr ra şîyayen sîya kerden azad kerden derg bîyayen derg kerden asan kerden

tal (vala) kirin	betal (awala) kirdinewe	tol (tal) kerden
bawar kirin bawar bûyîn birçîbûn	bawar kirdin bawar bûn birsî bûn (we)	bawar kerden bawar bîyayen veysan bîyay- en
erzan bûyîn çal kirin	herzan bûn puç kirdin	erjan bîyayen çale (çole) kerden
çewt kirin	tezur kirdin	çewt (çowt) kerden
çep (ters) ketin delalî bûyîn germ kirin zaha kirin genî bûyîn	bi pêçawa newe xoşewîst bûnewe germ kirdinewe wuşk kirdinewe gende bûnewe	çep kewten delalî bîyayen germ kerden jîya kerden gendû gemar bîyayen
gir bûyîn hûr kirin	gewre bûn (we) wurd (pere) kirdinewe	girse bîyayen wurdî kerden
kor (kûr) kirin	kwer kirdinewe	kuer (kor) kerden
kevn kirin	kon kirdinewe	kon (kan, kehen) kerden
kurt (kin,kilm) kirin	kwirt kirdinewe	kilm kerden
nerm kirin tijî kirin pan (pehn) kirin	nerm kirdinewe pir kirdinewe pan (text) kirdinewe	nerm bîyayen pir kerden pan (pon) kerden
qilqer (qirêj) kirin	pîs kirdin	qilêr (pîs) kerden
sor kirin sor bûyîn/bûn sist kirin	sur kirdin (we) sur bûn (we) sist kirdinewe	sur kerden sur bîyayen sist kerden

Bi ducarkirina rengdêran virastina lêkerên hevên.

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
hûr hûrî kirin	wurde wurd kirdin	wurde wirdi kerden
reng rengî kirin	reng rengî kirdin	reng rengi kerden
zîtol zîtolî kirin	lete lete kirdin	lete lete kerden
qul qulî kirin	kun kunî kirdinewe	qul quli (lan, lon) kerden
nale nal kirin	nalenal kirin	nalî nal kerden
vire vir kirin	pite pitî kirdinewe	vire vir kerden

Wek berlêker bikaranîna peyvên

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
zêr, ziv, nal, temaşê, sor, dostî, mêranî kirin	zêr, zîw, temaşê, nal, sur dostî mêranî kirdin	zerde, sîm, nal, temaşê, dosti , mêranî kerden
qise (qezî) kirin	qise kirdin	qise (qezî) kerden
galgal (laqirdî) kirin	game kirdin	laqirdî kerden
wenda kirin (bûyîn)	wun kirdinewe	vind kerden (bîyayen)
deng dayîn cihê kirin	deng danewe cûda kirdinewe	veng dayen cîya (zobî) kerden
rast kirin (hatin)	rast kirdinewe	rast kerden (amayen)
dest girtin	dest girtinewe	dest grewten (groten)

Wek berlêker bikaranîna peyv û daçekan bi hev re.

KURMANCÎ dest pê kirin ji dest hatin destên hevdû girtin rastê hev hatin	SORANÎ dest pê kirdin le dest hatin dest yektir girtin tuşî yektir hatin	KIRDKÎ dest pê kerden dest ra amayen dest yewbînan grewten rast yewbînan amayen yewbînan paç kerden xo vîr arden
hevdû paçî kirin	yektir maç kirdin	
anîna bîra xwe	yad kirdinewe	

Raya dema nika (partizip praesens)

Rayê dema niha, yan jî raweya çêbiwar ya dema niha û forma fermanê (Imperativ) ezê tenê wek mînak hinek lêkerên girîng bigirim.

KURMANCÎ		KIRDKÎ	
Radêr	K. D. N*	Radêr	K.D.N
kirin	k / ke	kerden	k / ke
hatin	ê	amayen	ê /bê
ketin	kev	kewtin	ku / kew
bûyîn/bûn	b / be	bîyen	b / be
kuştin	kuj	kîştin	kîş
man /mayîn	min	menden	man
mirin	mir	merden	mir
xwarin	xw	werden	w /wr
birin	b / be	berden	b /be
xwendin	xwîn	wenden	wan
rûnuştin	rûn	roniştin	niş ro
şûştin	şo	şûten	şû
ristin	rês	rêsten	rês
patin	pêj	poten	poj
çêrîn	çêr	çêrden	çêr
gotin	bêj /vêj	vaten	va

* K.D.N. = Koka Dema Niha

livandin	livîn	lewnayen	lewn
nivisandin	nivisîn	nivisnayen	nivisîn
barandin	barîn	varnayen	varn
revîn	rev	ramayen	rem
êşandin	êş	dêjayen	dêj
tirsîn	tirs	tersen	ters
kuxîn	kux	kuxayen	kux
zayîn/zan	zê	zayen	zê

KURMANCÎ

Radêr	Ferman
kirin	bike
hatin	bê / were
ketin	bikev / e
bûyîn	bibe
kuştin	bikuj / e
man /mayîn	bimîn / e
mirin	bimir / e
xwarin	bixw / e
birin	bibe
xwendin	bixwîn / e
rûnuştin	rûne
şûştin	bişo
ristin	birês / e
patin	bipêj / e
çêrîn	biçêr / e
gotin	(bi)bêje
livandin	bilivîn / e
nivisandin	binivisîn / e
barandin	bibarîn / e
revîn	birev / e
êşîn	biêş / e
tirsîn	bitirs / e
kuxîn	bikux / e
zayîn	bizê

KIRDKÎ

Radêr	Ferman
kerden	bike / r
amayen	bê
kewtin	bikuy
bîyen	bib / bibe
kîştin	bikîş
menden	biman / e
merden	bimir / e
werden	bur / e
berden	(bi) ber
wenden	biwan
roniştin	biniş ro
şûten	bişûy
rêsten	birês
poten	(bi) poj
çêrden	biçêr / e
vaten	(bi) vaj / e
lewnayen	bilewn
nivisnayen	binivisîn / e
varnayen	bivarîne
ramayen	birem / e
dêjayen	dêj
tersen	biters / e
kuxayen	bikux / e
zayen	bizê

SORANÎ**Radêr**

kirdin	N. D. N
hatin	k /ka
kewtin	ê
bûn	kew
kuştin	b
manewe	kuj
mirdin	men ewe
xwardin	mir
birdin	xo
xwendin	b / be
daniştin	xwên
şitin	daniş
rêstin	şo
birajtin	rês
lewerîn	birjên
wuten	lewer
cûlên	wît
nûsîn	...
barandin	nûs
rewnan	barên
êşan	rawe
tirsîn	êş
kokîn	tirsê
	kok

SORANÎ**Radêr**

kirdin	Ferman
hatin	bike
kewtin	bê / bêyt
bûn	bekewe
kuştin	bibe
manewe	bikuj
mirdin	bimen
	bimir

GORANÎ**Radêr**

kirdin	N. D. N
amen	ker
keften	yê
bûwan	kef
kuşan	î / û
mandin	kuş
merden	man
warden	mir
berdin	ower
...	ber
niştin erer	...
şûrîn	niş
...	şûr
...	...
lawiryan	...
vaten	lawir
...	vac
niwîsan	...
varan	nûwîs
...	vaûr
îşan	...
...	îş
kufanîn	...
	kuf

GORANÎ**Radêr**

kirdin	Ferman
amen	biker
keften	bîyê / bîya
bûwan	bikef
kuşan	bî / bû
mandin	bekuj
merden	biman
	bimir

xwardin	bixo	warden	buwar
birdin	bibe	berdin	bêr
xwendin	xwên	bexwên...	...
daniştin	daniş	niştên erer	biniş ere
şitin	bişo	şûrîn	beşûr
rêstin	berês	...	...
birajtin	birjên	...	...
lewerîn	belewêr	lawiryan	bilawir
wuten	billê	vaten	bevac
culandin	cûlên	...	...
nûsîn	benûse	niwîsan	biniwîs
barandin	bebarên	varan	(bi) vaur
rewnan	rawe	...	...
êşan	bêşe	îşan	bîş
tirsîn	bitirsê	...	...
kokîn	...	kufanîn	...

Di zaravan de raweya çêbiwar (partîzîp)

Raweya çêbiwar, di hemû zaravan de nêzîkê hev in, tenê velîstina dengan di vir de jî, rola xwe dilîze. Lê dîsa jî, mirov dikane bi tevhevî tê bigêhêje.

Çend mînak:

KURMANCÎ	SORANÎ	KIRDKÎ
hatî	hatû	amaya / e
ketî	kewtû	kewta / e
kirî	kirdû	kerda / e
hinartî	nardû	rusnaya / e
bûyî (bîyî)	bûw	bîyaye / a
kuştî	kuştû	kişta / e
xwendî	xwendû	wenda / e
mayî	mendû	menda / e
diryayî	dadirû	dirata dirna / e
nivisandî	nusraw	nusna / e
girêdayî	bestû	besta / e

kuştayî	kujraw	kujtaye / a
berdayî	bece heştraw	verdaye / a
xwendayî	xwendraw	wendaye / a
wendayî	wun kirdraw	vindaye / a
pêçayî	pêçandû	piştayîye / a
vegeryayî	gerandû	racêrayîye / a

4 - DI LÊPARÎNA LÊKERAN DE DEMA NIHA

Divêt berê hinek tişt bên zelalkirin. Ji van yek pirsgirêka daçeka <heda> û ya dudyan pirsgirêka bernavên kesaniyên paşgînkirî ne. Tevlihevî di vir de hene. Bê zelalkirina van pirsgirêkan mirov nikane têbigêhêje.

I - Daçeka < **heda** > ya Awestayê û dema nihaya zimanê Kurdî: Berî her tiştî ev di zimanê me de rolek gelek mezin dilîze. Bi bingehîn tê wateya; nav tiştêk, livbaziyeke li derek. Îroj di cîhê wê de daçekên ji wê afirîne Mînak; <**di**>, <**di ... de / da**> û <**li**> bîyanî tê bikaranîn. Di farsî de jî, afirîndekên daçeka <hemî> pêş ve çûye.

P. Lecoq (69) di vî barî de wisa dinivîse: “ Komika kîrmanî eynî bi wî awayî pêşgirêka dinê bi kar tîne: (**de**-< heda) formên vê di Kurdî de pir bûne. Em îcar jî, ji bikaranîna wê ya cûrbecûr mînakan bidin û pirsgirêkê zelal bikin.

Bikaranîna afirîndekên daçeka <**heda**>
a - Afirîndekên wê <**di**>, <**da**>, <**de**>

KURMANCÎ

di mal de = nava malê de

Daçeka hevgîn

di + ê (îzafe) = tê

têdan = li nava tiştêk dayîn

têwerdan = avê di nava tiştêk de bi birin û anînê ew pakirin, zelalkirin

Dîsa bi dîtina min berlêkera <da> ji afirîndeka <heda> yê ye.

Mînak:

daketin	= di nav tişteke de kûr çûn, wen dabûn
dakirin	= di nav tişteke re derbazkirin.
dagirtin	= kirina nava tişteke, awayek veşartinê
daxwarin	= serî çemandin, Her tiştê dibe di xwe de veşartin.

SORANÎ

Di vî zaravê me de cîhê wateya berê bi zedeyî daçeka biyanî <le> girtiye.

Mînak:

li mal	= di mal de
mal de	= di mal de
pîyawek de	= bal kesek. Mêjîyê kesek de.

Daçeka hevgîn

di + ê (îzafe)	= tê
têkewtin	= ketina nava tişteke
têkirdin	= kirina nava tişteke
têdan	= têdan

Afirîndeka wê berlêkera <da> *

dakewtin	= daketin (binêrin)
dahênan	= ji nedîda, ji tişteke derxistin
dagirsandin	= maşîneki xistina nava kar, pê xistin.

KIRDKÎ

Di vî zaravê me de Afirîndeka <heda> ya di wateya hîmî de tenê di awayê paşgînî “—da” tê bikaranîn. Di dijûnê

---

* Ev dîtîne min e.

(sixêfkirinê)* de wek Kurmancî tê bikaranîn
Mînak:

çê de	= mal de (di mal de)
hêga da	= di nav zevyê de
dewê da	= nava gund de

Wek daçeka hevgin di vî zaravê me de bi dewlemendî tê bikaranîn

Veristin:

bi + di +ra /re	= bider
di + ê (îzafe)	= tê
di + ê (îzafe) + ra/re	= têre , tîre
di + ê + da	= têda
bider suwar bîyayen	= lê siwar bûyîn
têdayen	= têdan
têkewten	= pê / vê ketin
têre şîyayen	= tê re çûn

Afirîndeka <heda> yê berlêkera <de>	
dekerden	= dakirin
degirotan	= dagirtin
dekewten	= daketin.

Di van mînakên min dan de gelek bi zelalî tê xuyan kû daçeka Awestayê <heda> îro jî, daçekê zimanê me yê bingehîn e, bê wê peyvîn gelek zehmet e.

b - Bikaranîna daçeka <heda> wek pêşgîna <di> dema niha de li ber lêkeran tê bikaranîn. Ev di devok û zaravan de cûda cûda ye. Em dîsa di zaravan de bi alîkariya mînakan vê pirsgirêkê zelal bikin.

KURMANCÎ

Li hinek deveran li ber hinek lêkeran nayê bikaranîn û ev lêker di awayek forma aorîst (forma dema fireh) de tê bikaranîn.

---

* Dema di zarava Kirdkî de cun û sixêf tèn kirin daçeka "di" tê bikaranîn.
Mînak: Mi di qinî to ... / Mi di ma to ...

Mînak:

Li Hekarî

ez êm	= ez têm / dihêm
tu êy	= tu tê / dihê (yî)
ew ê	= ew tê
em ên	= em tên / dihên
hûn ên	= hûn tên
ew ên	= ew ên

Li gelek deveran,

ez zanim	= ez dizanim
em zanin	= em dizanin
tu zanî	= tu dizanî
hûn zanin	= hûn dizanin
ew zane	= ew dizanin
ew zanin	= ew dizanin

Bê van hîn gelek lêkerên din bi vî awayî tên bikaranîn.
Mînak :

kanîn (karîn), kenîn, kuxîn ûwd.

Bi bingehîn ev daçeka <Heda> wek pêşgîna dema nika bi awayê <di> tê bikaranîn. Wateyek di nav livbaziyê de li lêkeran bar dike. Yanî bi tevhevî ji forma Aorîstî dût dikeve. Ji wê tenê di Kurmancî de forma dema <Wêbê> (futur) pêş ve çûye. di zaravên din de ev form nê ne. Forma dema niha ji bo dema “wêbê” jî, tê bikaranîn.

Em mînakan bidin:

Dema niha ya bingehîn	wateya wê
Ez dixwînîm	= Ez di nav kar û livbazîya xwendinê de me.
Tu dixwînî	= Tu di karê xwendinê de yî.

Ew dixwîne	
Em dixwînin	= Em di nav wê karê de ne
Hûn dixwînin	
Ew dixwînin	
Ez dirêsim	= Ez di nav vî karî de me, (dema axaftinê de)
Ez dikevim	= Ez di nav de me

Li gelek deveran rolek dema fireh jî, hilgirtî ser milê xwe.

Ez sive diçim	= ez di amadekariya wê de me, lê dibe neçim jî.
Ez te dikujim	= ne ji dil, tenê ji hêrsan

SORANÎ

Di Soranî de ev bingehîn du awayî tê bikaranîn. “ yekemîn di Mûkrî û devokên din de <de..> duwêmin di devokê Sulemanî de wek Ardelanî (Sine) û devokên Kermansah <e..> tê bikaranîn. Bê vê wek Kurmancî carcaran di awakî forma aorîst de bê afirîndeka <heda> yê (di, de, e) tê bikaranîn

Mînak:

a - Bê afirîndekên daçeka <heda>

Sulêmanî	Mukrî	Kurmancî
min êm (eyêm)	min dehêm	ez têm (êm)
to eyit	to deheyt	tu tê
ew et (eyet)	ew dêhê	ew tê
ême eyn (eyîn)	ême dehên	em tên
êwe en	êwe (ango) dehên	hûn tên
êwan en	êwan dehên	ew tên

b- Lêparîna afirîndeka daçeka <heda> „e,, wateya vê jî hima bigire nîv aorîst e.

Mînak:

min ekewim	ême ekewiyn
to ekewî / t	êwe ekewin
ew ekewê	êwan ekewin

c - Lêparîn bi alîkariya daçeka (pêşgîna) <de> Wateya vê jî wek ya Kurmancî ye ji wê verisandin ne pêwîst e.

Mînak:

min dekevim	ême dekewîn
to dekewî / t	êwe dekewin
ew dekewê	êwan dekewin

KIRDKÎ

Di vî zaravê me de bi bingehîn afirîndeka daçeka <heda> **di.. , de..., e..., î...** bi berçavî nayê bikaranîn, lê mirov dikane behsa bikaranînek veşartî bike. Di cîhê wî de hin paşgîn carcaran dihê bikaranîn. Ezê di bin hêjmara Rumî, ya dudyar ku li pey tê li ser vê pirsgirekê rawestim. Tenê di devokê Siwêrekê de bi vî awayî pêşketinek xuya dike. Bi tevhevî awayê forma fireh û aorîst tê bikaranîn.

Prof G. Morgenstierne di vî warî de wisa dinivisîne (70) “ Di gelek zimanan de wek Îndo-Arî ku ew jî wisa ye, dema nika (praesens) ya berê mêla xwe li ser wateyek rewayî (Konjuktîv) û dema wêbê (Futur) ye û mirov dikane jê re Aorîst jî bivêje .... Aorîst gelek caran nayên nîşankirin yan jî veşartîne (Zaza bêrên , lê Praesens; benan) “. Vê hima bigire karê dema wêbê jî hilgirtiyê ser xwe.

Mînak :

a - Bikaranîna bingehîn (mirov dikane wek Aorîst, dema fire û wêbê jî binase)

ez êna / yêna /n
ti êna / yêni /y /ê
o ê / yêno
a ê / yêna

ma ên / yênîmê
şîma ênî / yêne
ê ênî / yêne

Li Siwêrek û hinek deverên din jî, wisa ne, lê bi awayê dema fireh û wêbê tên bikaranîn. (70)

ez şîna	ma şîne
tî şîne	şîma şîne
o şîno	ê şîne
a şîna	

Li deverê Çêrmigê dema ku zafmariya keştiya yekan bi kar tîne, eger bê paşgîna —îme be, tê wateya dema fire û aorîst, bi vê paşgîne be, tê wateya dema niha.

Mînak:

Ez şîna	= min dil heye biçim, ezê biçim, ez diçim
Ma şîne	= Em dixwazin biçin, emê biçin, em diçin
ma şînimê /şonîme	= Em diçin, em dinava livbaziya çûyîne de ne.

b - Lêparîna bi alîkariya afirîndeka daçeka <heda> „yê,, (di nava Kirdkî ya jêr, başûr de li xebata Necmettîn Büyükkaya (71 binêrin)

ez a şîna	ma ê şîne
tî yê şîne	şîma yê şîne
o yo şîno	ê yê şîne
a ya şîna	

c - Bikaranîna veşartî, rind tê zanîn ku hin berlêkerên mîna “re, ve” di zaravê Kurmancî û hinek zaravên din de, di Soranî û Goranî de wekî peylêker mîna “ere, ewe”, di zaravê Kirdkî de jî, dema raderî de bi berlêkeri dema lêparîne de jî cûda li

pey lêkeran dihê bikaranîn.

Mînak:

radêrî	lêparî
ronîştên	ez nişena ro (Dêrsim) (li Paloyê nayê qetandin.)
rakewten	ez kota ra

Bi dîtina min di prosesa veguheztinê de afirîndeka daçeka <heda> wek peylêkerên zaravên başûr “ere, ewe” (So: Xwardinewe = Ku: Vexwarin) di Kirdkî de di dema niha de li pey lêkare tê bikaranîn.

Mînak:

Kirdkî	Kurmancî
ez kenna	dikim / dikem
ti kenê	dike

Divêt em vê bîrnekin raya lêkera kirinê <k> û <ke> yê, ew paşgîn û pêşgînê lê zêde bûne partîkilê dema niha ne.

Kalun- Abdû

Kurdên di nav Farisan de (li gundên Kalun û Abdû) tenê awayê daçeka Hedayê bi <ti> bi kar tînin

Mînak:

Lekera gotinê			
mi	tîjom	hemamû	tîjîn
te	tîja	ûwa	tîjan
û	tîba / tîjat	ûway / ûhay	tîjan

ARDELANÎ (Sine)

Di vî zaravê me de afirîndeka daçeka <heda> e.. ye. Di vî zaravê me de jî, gelek caran nayê bikaranîn, lê bi bingehîn <e, ê> tê bikaranîn.

Mînak :

min	eçim	ême	eçîn / eçîyn
to	eçî / t	êwe	eçin
ew	eçê	awan	eçin

min	ekefim	ême	ekefîn / êkefîyn
-----	--------	-----	------------------

BEXTÎYARÎ

Di zaravê Bextiyarî de devokê bajariyan û gundan ne yek in. Devokê bajariyan di binê werêça Farsi de maye û ji zimanê Kurdî dûr ketiye Ev di Lûrî de jî, wisa ye, yê dudyan ji ber kû Bextiyarî şî ne, xwe Faris dihesibînin. Devokên gundan hîn naveroka xwe ya Kurdî diparêze. Di vê zaravê de jî, du awayê vê daçekê heye yek <î> yê dudyan <ê>

Mînak:

men	(ê)îxom (xwastin)	îme	îxohîm
tu	(ê) îxoyt	îwe	(ê) îxon
aw	(ou) îxo	awan	(ê) îxon

LURÎ (Feylî)

Ev zaravê me jî, wek Bextiyarî ye. Yên li bajaran di hîkariya Farsî de mane, wek Farisan carcaran pêşgîna <mi, mu> wek pêşgîna dema niha bi kar tîne. di gundan de bi bingehîn pêşgîna tî—, yan jî daçek nayê bikaranîn. Tenê di çend lêkeran de bi awayê <e, ê> yan jî <ew> tê bikaranîn. Bê van afirîndeka daçeka <heda> di çîroka dema borî de (Imperfekt) bi awayê <e,a> tê bikaranîn. ezê naha tenê ji dema çend mînakan bidim:

Lêkera Gotin (goftin)

Li bajaran

min	muşim
tu	mîşît
ew	mişît
îme	mişîm
îwe	mişîn

Li gundan

min	ewşim
tu	ewşît
ew	ewşît
îme	ewşîm
îwe	ewşîn

awan mişîn

awan mişîn

Lê bi bingehîn ti pêşgîn nahê bikaranîn

Mînak:

kirdin / kerdin

min (e) kem

tu keyt

ew keyt

îme keyîm

îwe ken

awan ken

Dema lêkera hatin tê bikaranîn pêşgîna <di> tê bikaranîn

Mînak:

min tîyêm

tu tîyayt

ew tîyêt

îme tîyêyîm

îwe tîyên

awan tîyên

LAKÎ (Kelhurî)

Hima bigire mîna Lûrî ye. Mirov dikane Lakî, Lûrî (Bextîyarî ve) Ardelanî û hinek zaravên lê derdora Kermansahê wek Komek binirxîne. Ev jî wek Lûrî ye. Tenê di zafmariya yekan de paşgîna <m> nayê bikaranîn.

Mînak:

Bê pêşgîn

min kem

tu keyt / kîyeyt

ew keyt / ket

ême keyn

êwe ken

awan ken

Bi pêşgîna <di>

min têm

tû tîyayt

ew teyt

ême tîyeyn

êwe tîyên

awan tîyên

Lêkera Gotin

min ewjim

tu ewjît

ew ewjît

ême ewjîn

êwe ewjîn

awan ewjîn

GORANÎ

Di vî zaravê me de afirîndeka daçeka <heda> ne xuya ye, Lewre ji hîkariya zimanê Farisî, afirîndeka daçeka <hemî> hilgirtine. Vê jî, hîkariyek negatîv li zimên kiriye. Çawa ku afirîndeka daçeka „heda“ û „hemî“ li hev qelibê be.

Mînak:

lêkera ketin =keftin

Bernavên

kevn	nû*	
emin	min	mikefû /ş
tu	to	mikefî / t
ad /e	ou	mikefû
êma	ême	mikefîme
şima	awe	mikefdî / tî
awşan	owan	mikefan

Lêkera Kerden

min	kerû	ême	kerîme
to	kerî / t	awe	kerta
ow(ad / ade)	kero	owan	keran /kerdan

lêkera waten(gotin)

min	maçû	ême	maçîme
to	maçî	awe	maçîti
ow	maço	owan	maçan

II - Di dema niha (praesens) de pirsgirêka paşgînî yan jî bernavên paşgînkiri. Çawa ku tê zanîn berî yanî di devokê Awesta Gatayê de tenê di kesên yewmarî de paşgînen ji bernavan hatine, dihat bikaranîn.

Prof H. Jensen di nivisandineke xwe de jî, vê wisa zelal dike (72) “Ev formên bernavên kurtkirî di Parsiya Navîn de —m, —t, —ş bû, Ew ji formên bernavên kesaniya Parsiya Kevn —maiy, —taiy, —şaiy û ev jî, ji Forma bernavên kesaniyên kurtkiriye Awestayê —me, —te, —şe yê tên , ê zafmariyê

* Bernavên nû ji informant Rahman û ji Ezîz (Hewremî ye) hatiye girtin.

yekîtiya vanan û paşgîna zafmariyê tê , ew jî ev in: —**man**, —**tan**, —**şan**.” Ev gelek vekirî bê şirovekirin mijarê dide zelakirin. Yanî berê di yewmarî de ev paşgîn dihatin bikaranîn, lê ê zafmariyê pêkhatinek dûre ye.

G. Morgenstierne di vî warî de wisa dinivisîne (73) “ Bi awayek rûxandî jihevketina bernavên kesaniyên paşgînkirî di yewmariya yekan û zafmariyê hinek zimanên wek belocî de jî forma rewa (Konjuktîv) —**an** zivirîne” .

Yanî di pêkhatinê dîv re de di hinek zaravan de ketine yan jî formên din xwe dane pêş û di hinekan de jî, bi hev gîna van paşgîn û paşgîna zafmariyê bernavên paşgînkiriyê zafmariyê afiriye.

Di Kurdê de bi taybetî ev di zaravên bakûr de pêş ve neçûye lê yên başûr de pêkhatiye.

a - Zaravên bakûr

KURMANCÎ

Di Kurmancî de tenê di keştiya yewmara yekan de maye, di yewmariya dudyan de hinek dever bikartîne lê gelek kêr. Di zafmariyê de tenê paşgîna piraniyê **-n** pêkhatiye. Ev di lêparîna hemû demê lêkerên netêper (nerawirî) û di dema niha ya hemû lêkeran de tê bikaranîn.

li herderê	li Behdînan	Bernavê paşgînkirî
		kevn nû
ez dikim	ez dikim	—m
tu dikî	tu dikî	—t
ew dike	ew dike	..e
em dikin		..n
hûn dikin		..n
ew dikin		..n

KIRDKÎ

Di Kirdkî de ev paşgîn di keştiyên yewmarî de bi tevhevî

wenda bûye. Tenê di zafmariya yekan de bi awayê zaravên başûr lê ne di hemû devokên de tenê di devokên bakûr de pêk hatîye. Di devokên başûr de bi kêmî be jî, awayek —an tê bikaranîn.

Di devokên bakûr de bernavên paşgînkirîyên

		kevn	nû
ez	yêna	..	—a
ti	yênê /a	..	—ê /a
o	yêno	..	—o
a	yêna	..	—a
ma	yênîmê	..	—îmê
şima	yênê		
ê	yênê		

Di devokên başûr de

ez	yêna /an	..	—a /an
ti	yênê / î	..	—ê / î
o	yêno	..	—o
a	yêna	..	—a
ma	yênê (hima bigire wek Kurmancî)		
şima	yênê		
ê	yênê		

b - Di zaravên başûr de

SORANÎ

Di yewmara yekan, dudyan de tê bikaranîn, yewmara sisyan de —y yek nû pêk aniye. Di hemû kesaniyên zafmariyê de bernavên paşgînkirî tîk bikaranîn. Bi taybetî li pey pêşgîn û dema borî de tê bikaranîn.

	Bernavên Paşgînkirî	
	kevn	nû
lêparîn		
kirdim	—m	
kirdît	—t	

kirdît	—t	
kirdî / y	..	—î / y
kirdman / kirdîman	..	—man / îman
kirdtan / kirdîtan	..	—tan
kirdyan / îyan	..	—yan

Li pêy pêşgînan
erênî

nerênî

dem kird	nem kird
det kird	net kird
dey kird	ney kird
deman kird	neman kird
detan kird	netan kird
deyan kird	neyan kird

GORANÎ

Bi tevhevî wekî Soranî bernavên kurtkirî tèn bikaranîn, tenê
di yewmara sisyan de vek Awestayê maye.

Paşgîn ev in.

Yewmarî

—m, —t, —ş,

Zafmarî

—man, —tan, —şan

lêparîn (dema borî)

Bi heyîyekî (dîtin=dîyan)

dîm	ye yanem	dî
dît	ye yanet	dî
dîş	ye yaneş	dî
dîman	ye yaneman	dî
dîtan	ye yanetan	dî
dîşan	ye yaneşan	dî

Bernavê Paşgînkirî

nû kevn

... —m

... —t

... —ş

man

tan

Di zaravên din de yanî Lurî û devokên xwe, Lakî (Kelhûrî), Ardelanî û yê din jî, wekî Soranî ne.

5 - DI LÊPARÎNA LÊKERAN DE DEMA BORIYA TÊDAYÎ (Perfectus)

Gelek kesên li ser ziman dixebitin vê û dema boriya dudar dikin navhev yan jî, li hev diqelibînin. Ev tê wateya dema bi tevhevî qediyayî (xilasbûyî) yan jî, mirov rind dizane, bi çavê xwe ev qedandin diye yan jî, jîyaye. (Li boriya dudar binêrin.)

Ji ber kû di zaravên bakûr (Kurmancî, Kirdkî) de du tewînekên bernavên kesanî hene û ev di lêparîna lêkerên têper (rawirî) teneper (nerawirî) de rolek mezin dilîzin; Bi bingeş zaravên bakûr ji zaravên başur diqetîne, lewre di zaravên başur de yek tewinekek bernavên kesanî heye û ji ber vê sedemê ewqas cûdahî di navbera lêkerên têper (rawirî) teneper (nerawirî) nemaye. Ezê berê bi mînakan zaravên bakûr bidim zelalkirin. Pêş vê de jî, cûdahiya yekem di warê bernavên kurtkiriyên paşgînkirî de bû. Ya duyemîn di warê lêparîne de ev e.

I - Zaravên Bakûr.

Di vê komê de min çawa berê jî, nirxandibû, du tewînekên bernavên kesanî hene. Yek bernavên kesaniyên radêr (rectus), duwêmin bernavên tewangî (obliquus) ne, hemû demên lêkerên teneper bi alîkariya bernavên radêr tî lêparîn. Dema niha û wêbê ya lêkerên têper bi bernavên radêr, û hemû demên wanên borî û rewayî bi alîkariya bernavên tewangî (obliquus) tî lêparîn.

a - Lêkerên teneper

KURMANCÎ

‘Bernavên radêr (netewangî)

ez	em
tu	hun
ew	ew

Bernavê tewangî

min	me
te	we
wî / wê	wan

Lêkerên têneper

dema nika

dema borî

er têm
tu tê (yi)
ew tê
em tên
hûn tên
ew tên

ez hatim
tu hatî
ew hat
em hatin
hûn hatin
ew hatin

çûyîn / çûn

ez diçim
tu diçî
ew diçe
em diçin
hûn diçin
ew diçin

ez çûm
tu çû (yî)
ew çû
em çûn
hûn çûn
ew çûn

KIRDKÎ

Bernamên kesaniyên radêr

ez	ma
ti	şima
o	ê
a	

Bernavên kesaniyên tewangî

mi / n   ma
to   şima
ê / ayê   îna

lêparîna lêkerên têneper
dema niha

ez   yêna
ti   yêne
o   yêno
a   yêna
ma   yêne / îme
şima yêne
ê   yêne

şiyayen

ez   şina / sona
ti   şine
o   şino
a   şina
ma   şine / îme
şima şine
ê   şine

Li başûrê çemê
Muradê

ma şon
şima şon / şî

b - Lêkerên Têper

KURMANCÎ

Dema niha

dema borî

ez   ama
ti   amê
o   amo
a   ama
ma   amê / îme
şima amê
ê   amê

ez   sono / şiya
ti   şiyê
o   şiyoy
a   şiya
ma   şî / mê
şima şî
ê   şî

Li bakûra çemê
Muradê

ma   şin
şima şin / şî

Dema borî

Li Dêrsim

ma   şonîmê
şima şonê

ez	dikim	min	kir
tu	dikî	te	kir
ew	dike	wî / wê	kir
em	dikin	me	kir
hûn	dikin	we	kir
ew	dikin	wan	kir

gotin

ez	dibêjim /divêjin	min	got
tu	dibêjî /divêjî	te	got
ew	dibêje /divêje	wî /wê	got
em	dibêjin /divêjin	me	got
hûn	dibêjin / divêjin	we	got
ew	dibêjin / divêjin	wan	got

KIRDKÎ

kerden

ez	kena	min	kerd
ti	kenê	to	kerd
o	keno	ê	kerd
a	kena	ayê	kerd
ma	kenê /îmê	ma	kerd
şima	kenê	şima	kerd
ê	kenê	îna	kerd

vaten

ez	vana	min	va /t
ti	vanê	to	va
o	vano	ê	va
a	vana	ayê	va
ma	vanê /îmê	ma	va
şima	vanê	şima	va
ê	vanê	îna	va

II Zaravên Başur

Di van zaravên me de, ji ber ku tenê bernavên tewangî hene. hima bigire ti cûdahî di navbera lêkerên têper (rawirî) û têneper (nerawirî) de nemaye. Tenê di çîroka dema niha de hinek xûyaye. Di vir de bi bingeîn ji zaravên bakur diqetin. Em dîsa bi mînanan pirsgirekê zelal bikin.

a - Lêkerên têneper (nerawirî)

SORANÎ*

Dema nika

ketin

min dekewim / ekewim
to dekewî /t
ew dekewê
ême dekewin
êwe dekewin
êwan dekewin

Dema borî

min kewtim
to kewtî /t
ew kewt
ême kewtin
êwe kewtin
êwan kewtin

hatin

min dehêm /eyêm
to deheyt /eyît
ew dehê /et /eyet
ême dehên /eyn
êwe dehên / ên
êwan dehên / ên

min hatim
to hatî /t
ew hat
ême hatin
êwe hatin
êwan hatin

ARDELÂNÎ(SINE)**

çûn

min eçin
to eçî

min çûm
to çûy

* Ji Pirtûka Qanatê Kurdî "Gramera Zimanê Kurdî (Kurmancî - Soranî) hatî standin.

** Ji informant Raşidyan hatî girtin.

ew eçê
eme eçîn /eçiyın
ewe eçin
awan eçîn

ew çû
eme çûyîn / m
ewe çûn
awan çûn

LAKÎ (KELHÛRÎ)*

hatin
min têm
tu tîyayt
ew teyt
îme tîyeyn
îwe tîyen
awan tîyen
çûn
min çem

min hatim
tu hatîyt
ew hat / hayt
îme hatîyn
îwe hatin
awan hatin
min çîm

LORÎ (FEYLÎ)*

men tîyem
tu tîyayt
aw tîyat
îme tîyeym
îwe tîyen
awan tîyen

men hatim
tu hatîyt
aw hat /hayt
îme hatîym
îwe hatin
awan hatin

çûn
men çêm /çîyem
îme çeym /çîyeym

men çîm
îme çîym

GORANÎ

keftan (ketin)
min mîkefû (mi ya Farsî)
to mikefî
ow mikefu

min keft /an
to keftî
ow keft

* Ji informant Rahman hatî girtin.

îma mikefîm
owa mikefdî
owan mikefan

îma keftîme
owa keftîdî
owan kefan

b - Lêkerê têper (rawirî)

Ev jî wekî lêkerên têneper e. Lê dîsa jî em çend mînakan bidin.

SORANÎ

min dekim
ême deken

min kirdim
ême kirdin /kirdiman

wuten (gotin)
min dellêm / êjim

min wutim / gotim

ARDELANÎ

wuten / bêjtin
min êjim
to êjî
ew êje
eme êjîn /êjiyn
ewe êjin
awan êjin

min wutim
to wuto
ew wutî
eme wutman
êwe wuttan
awa wutyan

LAKÎ (KELHÛRÎ)

wuten
dema nika
min ewşim
tu ewşît
aw ewşît
îme ewşîn
îwe ewşin
awan awşin

dema borî
min wutim
tu wutî /t
aw wut /î
îme wutîn / man
îwe wutin / tan
awan wutin / yan

LORÎ (FEYLÎ)

wutin

men mûşim / ewşim
tu muşît
aw muşît
îme muşîm / ewşîm
îwe muşin
awan mûşin

men wutim
tu wutît
aw wut / î
îme /a wutîm
îwe wutin
awan wutin.

kirdin

men kem
tu keyt
aw keyt
îme keym / keîm
îwe ken
awan ken

men kirdim
tu kirdit
aw kird / î
îme kirdîm
îwe kirdin
awan kirdin

6 - DI LÊPARÎNÊ DE DEMA BORİYA DUDAR (passe - simple)

Divêt em boriya têdeyî û vê demê cuda bikin. Boriya dudar karê ku qedandina wî bi mirova ne diyar e, mirov ji devê yekê din dibîhîse û ji yekî re dibêje tê gdtin.

Em bi çend mînakên zelal bikin:

- Hesên hatiye. (yê gotiye ev bîhîstiye lê bi çavê xwe nedîtiye.)
- kê got ew hatiye. (ne bawer e lema dipirse)
- Sîdar got, Hesên hatiye. (yanî yê ku ev nûçe aniye yê dudyên e.)
- Misto divêje, ez çûme . (pê ne bawer e.)
- çima tu jê bawer nakî. (yê dipirse, dizane ew ne bawer e)
- Ez heta bi çavê xwe nevînim, bawer nakim.

Bi dîtina min ev mînak rind zelal dike ku, ev demek dûdari
ango Passê - sîmple ye, ne dema perfectusê ye. Em niha jî li
zaravan binêrin.

KURMANCÎ

Lêkerên têper (rawirî)

erênî

nerênî

min kiriye

min ne kiriye

te ”

te ” ”

wî/wê ”

wî /wê ” ”

me ”

me ” ”

we ”

we ” ”

wan ”

wan ” ”

Lêkerên têneper (ne rawirî)

hatin

ez hatime

ez nehatime

tu hatiye

tu nehatiye

ew hatiye

ew nehatiye

em hatine

em nehatine

hun hatine

hun nehatine

ew hatine

ew nehatine

SORANÎ*

Lêkerên têper

min kirdûme

min nem kirdûwe

to kirdûte

to net kirdûwe

ew kirdûye

ew ney kirdûwe

ême kirdûmane

êwe neman kirdûwe

êwe kirdûtane

êwe netan kirdûwe

êwan kirdûye

êwan neyan kirdûwe

KIRDKÎ

Lêkerê têper (rawirî)

* Ji Q. Kurdo

kerden

min kerdo / aye
to kerdo
ê / aye kerdo
ma kerdo
şima kerdo
îna kerdo

min nêkerdo / aye
to nêkerdo
ê / aye „
ma „
şima „
îna „

lêkerê têneper (nerawirî)

ez amo / amaya
ti amo / amayê
o / a amo / amayo / a
ma amo / amayê
şima amo / amayê
ê amo / amayê

ez nêyamo

ARDELANÎ (SINE)

min wutayî

LAKÎ (KELHUR)

hatin

ewşîn aw hatiye = divêjin ew hatiye.

min hatime

tu hatiye

aw hatiye

îme hatine

îwe hatine

awan hatine

LORÎ (FEYLÎ)

hatin

mûşîn / ewşîn aw hatiye = divêjin ew hatîye.

men hatime

tu hatiye

aw hatiye
îma hatiyeme
îwe hatine
awan hatine

GORANÎ

Ez niha tenê bi çend hevokên mînak vê dema dudariya lêkerên zaravê Goranî bidim zelalkirin.

Du neferî şîkarwan lûwaye ve şîkar. = lûwaye (çûne)
Ye şîrazî amaye îsfahan. = amaye (hatîye)
Ye Tirkî suwarî wuştêre weş bîye. = biye (bûye)
Ye nefer lûwe ve şarî. = lûwe (çûye)
Du nefer lûwaye lo (la) yek derya. = lûwaye (çûne)

Bi Kurtî hema wek Kurmancî ye. Ango di vê dema lêparîne de hima tew dûr neketiye.

7 - ÇÎROKA DEMA NIHA (împerfecktus = boriya berdest)

Mirov dikanê jê re çîroka dema niha jî, bivêje. Ezê dîsa bi alîkariya mînakan zelal bikim.

KURMANCÎ:

Di vî zaravê me de ev dem bi alîkariya pêşgîna dema niha <di...> û partîzîpa dema borî tê virastin.

Lêkerên netêper (nerawirî)

ketin		nerênî	
erênî		ez	nediketim
ez	diketim	tu	nediketî
tu	diketî	ew	nediket
ew	diket	em	nediketin
em	diketin		

hûn diketin
ew diketin

hûn nediketin
ew nediketin

lêkerên têper (rawirî)

kirin

min dikir

te ”

wî/wê ”

me ”

we ”

wan ”

min nedikir

te ” ”

wî /wê ” ”

me ” ”

we ” ”

wan ” ”

SORANÎ*

lêkerên têneper (nerawirî)

kewtin

min dekewtim

to dekewtî/t

ew dekewt

ême dekewtin

êwe dekewtin

êwan dekewtin

min nedekewtim

to nedekewtî /t

ew nedekewt

ême nedekewtin

êwe nedekewtin

êwan nedekewtin

lêkerên têper (rawirî)

kirdin

min dem kird

to det kird

ew dey kird

ême deman kird

êwe detan kird

êwan deyan kird

min nem kird

to net kird

ew ney kird

ême neman kird

êwe netan kird

êwan neyan kird.

KIRDKÎ

Lêkerê têneper (nerawirî)

---

* Ji Q. Kurdo

ez	ameyê /amenê	ez	nîyamayê /nîyamenê
ti	ameyê /amenê		
o / a	ameyê /ameno /a		
ma	ameyê /amenîmê		
şima	ameyê /amenê		
ê	ameyê /amenê		

Lêkerên têper

kerden		vaten	
min	kerdê	vatenê	min nêkerdê nêvatenê
to	kerdê	vatenê	
ê /ay	kerdê	vatenê	
ma	kerdê	vatenê	
şima	kerdê	vatenê	
îna	kerdê	vatenê	

ARDELANÎ (SINE)*

min eçûm
min ewutim

LAKÎ (KELHÛRÎ)**

di vî zaravê me de bi alîkariya afirîndeka heda <e,a> û raya lêkerê ya dema borî ve tê çêkirin.

hatin		wutin	
min	ahatim	min	ewutim
tu	ahatîyt	tu	ewutît
aw	ahat /ahayt	aw	ewut
îme	ahatiyn (îme)		ewutîman
îwe	ahatin	(îwe)	ewutîtan
awan	ahatin	(awan)	ewutiyan

LORÎ (FEYLÎ)**

Wekî Lakî ye .

* Ji Î. Raşîdyan

** ji Î. Rahman

hatin		wutin	
men	ahatim	men	ewutim
tu	ahatîyt	tu	ewutîyt
aw	ahayt	aw	ewut
îme	ahatîym	(îwe)	ewutîyman
îwe	ahatin	(îwe)	ewutîtan
awan	ahatin	(awan)	ewutîyan

8 - LÊPARINA DEMA BORIYA CÎROKÎ (plusquamperfect)

Yan jî, dema di nav borî de qediyayî (Plusqueperfectus) Ev dema lêparîna lêkaran di hemû zaravan de wek hev tê virastin. rayê lêkerê ya dema boriya têdayî, berçav (perfect) + raya boriya têdayiya lêkera bûyînê + paşgînê kesanî = boriya çîrokî.

KURMANCÎ

Lêkerê teneper

lêkerên têper

nerênî

ez hatibûm

min gotibû

ne hatibûn

ne gotibû

tu hatibû /y

te gotibû

ew hatibû

wî/wê gotibû

em hatibûn

me gotibû

hûn hatibûn

we gotibû

ew hatibûn

wan gotibû

SORANÎ

Lêkerê teneper

erênî

nerênî

min kewtîbûm

min nekewtîbûm

to kewtîbû / t

ew kewtîbû

ême kewtîbûn

ême nekewtîbûn

êwe kewtîbûn
êwan kewtîbûn

Lêkerê têper

min	kirdîbûm	min	nem	kirdîbû
to	kirdîbût	to	net	kirdîbû
ew	kirdîbûy	ew	ney	kirdîbû
ême	kirdîbûman	ême	neman	kirdîbû
êwe	kirdîbûtan	êwe	netan	kirdîbû
êwan	kirdîbûyan	êwan	neyan	kirdîbû

KIRDKÎ

Lêkerê teneper

amayen

ez	amêvîa / vîya / bîya	nêyamê bîya
ti	amêvî / bî	
o / a	amêvî / bî	
ma	amêvîmê / bîmê	
şima	amêvîyê / bîyê	
ê	amêvîyê / bîyê	

Lêkerên têper

min	kerdivî / bî	nêkerdiv / vî / bî
to	kerdivî / bî	
ê/aye	kerdivî / bî	
ma	kerdivî / bî	
şima	kerdivî / bî	
îna	kerdivî / bî	

ARDELANÎ (SINE)

Lêkerê teneper

min çûwim

to	çûwît
ew	çûw /û
eme	çûwîn
ewe	çûwin
awan	çûwûn
Lêkerê	têper

min	wutîbûm /wum
to	wutîbût
ew	wutîbû
eme	wutîbûman
ewe	wutîbûtan
awan	wutîbûyan

LAKÎ (KELHURÎ)*

min	çîbîm	min	kirdîbîm
tu	çîbiyt	tu	kirdîbiyt
aw	çîbî	aw	kirdîbî
îme	çîbiyn	îme	kirdîbiyn
îwe	çîbîn	îwe	kirdîbîn
awan	çîbîn	awan	kirdîbîn

LOR (FEYLÎ)*

men	çîbûm	men	kirdibûm
tu	çîbûyt	tu	kirdîbûyt
aw	çîbû	aw	kirdîbûy
îme	çîbûyîm	îme	kirdîbûyîm
îwe	çîbûn	îwe	kirdîbûn
awan	çîbûn	awan	kirdîbûn

9 - DI LÊPARINA LÊKERAN DE RAWE (mode)

tu cûdahiyen mezin nav zaravan de tune. Di vê warî de wekhev in. em dîsa bi mînakan vê pirsgirêkê zelal bikin.

---

* Ji i. Rahman

KURMANCÎ
Lêkerên teneper

daxwaz (bîlane)		gerane	
(eger) ez	bikevim	eger ez	biketama
eger tu	bikevî	eger tu	biketayî
eger ew	bikeve	eger ew	biketa
eger em	bikevin	eger em	biketana
eger hûn	bikevin	eger hûn	„
eger ew	bikevin	eger ew	„

Dema wê bê	
ezê	(de) bikevim ketîbim
tuyê	bikevî / ketibî
ewê	bikeve /ketibe
emên	bikevin /ketibin
hûnên	„ „
ewên	„ „

Lêkerên teper

eger ez bikim	eger min bikira /kiriba
eger tu bikî	eger te bikira / kiriba
eger ew bike	eger wî /wê kiribe /bikira
eger em bikin	eger me kiriba /e

minê	kiriba
tê	kirîbî /kiriba
ewê	bikî wî yê kiribe
	wê yê kirîbe
meyê	kiribin /kiriba
wanê	kiriba

SORANÎ*
Lêkerên teneper

gerane

---

* Ji Q. Kurdo

eger min bikewim
 eger to bikewî
 eger ew bikewe
 eger ême bikewin
 eger êwe bikewin
 eger êwan bikewin

eger min bikewtmaye
 eger to bikewtîtaye
 eger ew bikewtaye
 eger ême bikewtînaye
 eger êwe bikewtînaye
 eger êwan bikewtînaye

daxwazî (bîlanî)

A
 eger min bikewtbam
 eger to bikewtbay
 eger ew bikewtba
 eger ême bikewtbayn
 eger êwe bikewtban
 eger êwan bikewtban

B
 bikewtbûmaya
 bikewtbûytay
 bikewtbûwaye
 bikewtbûynaye
 bikewtbûnaye
 bikewtbûnaye

KIRDKÎ

Lêkerên têneper

Dema nika

Gêl *

eger ez şora
 eger ti şorê
 eger o / a şoro / a
 eger ma şorê
 eger şima şorê
 eger ê şorê

Dersîm **

eke ez şêrîné
 eke ti şêrê
 eke o / a şêro / a
 eke ma şêrîmê
 eke sima şêrê
 eke ê şêrê

Dema borî

Gêl*

eger ez bişînî
 eger ti bişînê
 eger o / a bişîyo / a

Dêrsim**

eke ez bişîyenê
 eke ti bişîyê
 eke o / a bişîyo / a

* Ji i? Cîhan (ji Gêlê ye)

** Ji i. Uşên (ji Dersim e)

eger ma bişînê
eger şima bişînê
eger ê bişînê

eke ma bişîyenîmê
eke sima bişîyenê
eke ê bişîyenê

Siwêreg*

eger ez bişîaê /yê
eger ti „
eger o / a „
eger ma „
eger şima „
eger ê „

Lêkerên Têper Dêrsim**

eke min bikerînê
eke to bikerê
eke o / a bikero /a
eke ma bikerîmê
ekê sima bikerînê
eke îna bikerîne

Siwêreg*

eger min bidaê
eger to „
eger o / a „
eger ma „
eger şima „
eger îna „

ARDELANÎ (SINE) Hema wek Soraniye

Lêkerê netêper Rewaya gerane dema nika

Eger min biçim
eger to biçî /t
eger ew biçe
eger eme biçîyn
egre ewe biçin
eger awan biçin

dema borî

eger min biçûwaytim
eger to biçûwayt
eger ew biçûway
eger eme biçûwayîn
eger ewe biçûwayn
eger awan biçûwayn

* Ji N. Büyükkaya
* Ji Î. Uşen

Lêkerê têper

eger min	bêjim	eger min	bim	wutayî
eger to	bêjît	eger to	bit	wutayî
eger ew	bêje	eger ew	bi	wutayî
eger eme	bêjîyn	eger eme	bîman	wutayî
eger ewe	bêjin	eger ewe	bitan	wutayî
eger awan	bêjin	eger awan	bîyan	wutayî

LAKÎ (KELHÛRÎ)*

Lêkerên têneper

dema niha

eger min	biçim
eger tu	biçiyt
eger aw	biçiy /t
eger îme	biçîyn
eger îwe	biçîn
eger awan	biçîn

dema borî

eger min	biçiyam
eger to	biçiyayt
eger aw	biçiyay
eger îma	biçiyayn / yîn
eger îwe	biçîyan
eger awan	biçîyan

Lêkerên têper

eger min	bikem	eger min	bim	kirdayet
eger tu	bikeyt	eger tu	bît	kirdayet
eger aw	bikew	eger aw	biy	kirdayet
eger îme	bikewîyn /yn	eger îme	bîman	kirdayet
eger îwe	biken	eger îwe	bitan	kirdayet
eger awan	biken	eger awan	biyan	kirdayet

LORÎ (FEYLÎ)*

Lêkerê têneper

eger men	biçîm	eger men	çîbam
eger tu	biçeyt	eger tu	çîbayt
eger aw	biçet	eger aw	çîbayt
eger îme	biçîym	eger îme	çîbayîm

* Ji i. Rahman

eger îwe biçen
eger awan biçen

eger îwe çîban
eger awan çîban

Lêkerê têper

eger men bikem
eger tu bikeyt
eger aw bikeyt
eger îme bikeyîm
eger îwe biken
eger awan biken

eger men bikirdam
eger tu bikirdayt
eger aw bikirdayt
eger îma bikirdayîm
eger îwe bikirdayn
eger awan bikirdayn

GORANÎ
Wek Feylî ye

10 - DI LÊPARÎNÊ DE DEMA WÊBÊ (Futur I)

Ev dem bê Kurmancî di zaravên din de pir ne xuyaye. Di zaravê Kirdkî de tenê li Siwêrekê awayek vê demê heye, li Gêlê jî, dibe ji hîkariya Kurmancî be, wek Kurmancî tê bikaranîn. Di Kirdkiya bakûr de bi giranî dema niha (ku di awayê dema fireh de ye) tê bikaranîn. Car caran jî, bi alîkariya lêkera “wazen” tê virastin. Di zaravê başûr de jî, ev dem nîne, yan dema niha yan jî, bi alîkariya lêkerên “**amawe = xwastin**” û “**tuwan**” ê tîr virastin.

Dibe ji lêkera hatinê (li bikaranîna dema niha li Hekarî binêrin) hatibe.

Em niha jî, bi mînakên vê mijarê zelalkin.

I - Ji dema niha pê ve dema wêbê.

KURMANCÎ

Di Kurmancî de bi alîkariya <ê> û <dê> ku dibe ji lêkera “hatin” hatibe, û bi tevê lêkera di formê rewayî (konjuktîv) de ye tîr virastin.

Mînak:

hatin		kirin	
ezê (dê)	bêm	ezê (dê)	bikim
tuê (tê)	bê /yî	tuê (tê)	bikî
ewê	bê	ewê	bike
emê (dên)	bên	emê (dên)	bikin
hûnê	bên	hûnê	bikin
ewê	bên	ewê	bikin

SORANÎ

Di vî zaravê me de ev form nîne, lê mirov bixwaze di wê wateyê de tiştek bivêje, divêt lêkera alîkar “amewe” û foram rewayî (konjuktîv) bi kar bîne.

Mînak:

dema niha		Bi alîkariya “amawe”	
Ez esta	d /eçim	min amewe	biçim
to esta	eçî	to amewe	biçî
ew esta	eçe	ew amewe	biçe
êma esta	eçin	ême amewe	biçin
êwe esta	eçin	êwe amewe	biçin
êwan esta	eçin	êwan amewe	biçin

KIRDKÎ

Di nav gel de hema bigire ev form nayê bikaranîn. Dema ku mirov biryarek bê vege û bê rawestan jî da, bi alîkariya lêkera “wazen” vê formê dilêvîne . Lê di devokê Gêlê de bikaranînek wekî Kurmancî û li Siwêregê jî awayek nêzîkê Kurmancî heye. Ev di devokên bakûr de nîne.

Gêl*		Siwêreg**	
ezê şora		ez do	bida
tiyê şorê		ti do	bidê
oyo şoro		o do	bidô
aya şora		a do	bida
mayê şorê		ma do	bidê

* Ji i. Cihan

** Ji N. Büyükkaya

şimayê şorê
êyê şorê
Bakûr (Dêrsim)

şima do
ê do

bidê
bidê

ez wazena şêrî
ti wazenê „ ûwd.

ARDELANÎ (SINE)

Di vî zaravê me de jî, bi giranî dema niha ji bo dema wêbê jî, tê bikaranîn, lê mirov dikane bi alîkariya peyva “**gerekman**” vê demê bi kar bîne

min	gerekman	bêjim
to	gerekman	bêjît
ew	gerekman	bêjî
ema	gerekman	bêjiyn
ewe	gerekman	bêjin
awan	gerekman	bêjin

LAKÎ Û LÛRÎ

Di van zaravên me de jî nîne, mirov dikane tene bi alîkarîya lêkera xwastinê “**tuwan**” vê formê (eger gelek pêwîst bî) bi kar bîne.

Lakî

Lorî

min tuwam (gerek)	bikem
tu gerek	bikeyt
û hwd.	

men tuwam	bikem
tu gerek	bikeyt

11 - BIKARANÎNA DEMA PASÎV

I - Pasîva veşartî

Pasîva bi dizî yan jî ne berçaviya herî kevn ji Êraniya kevn tê û hîn di gelek zaravên me de dijî. Ev di zaravên Êranî yê din de najî, miriye. G. Morginstierne (74) wisa dinirxîne. “Di

dema boriya lêkerên têper de virastinek jê re dezgehê pasîv tê gotin, bi dewlemendî heye.”

O. Mann (75) di vî warî de nirxandinek wisa çêdike : “Li gel van paşgînên <re>, <ra> ku pêkhatinek gelek dûv re ye, virastina pêkhatina forma pasîvî ya herî kevn ya ku ta hetanê raya pasîva Êraniya kevn <ya> diçe Di zaravên Kurdî yê din de, bi taybetî di Sineyî û zaravê başûr de û devokên der dora Kermanshahê de ev forma <ya> bi tevhevî dijî” . Ev di Kurmancî û Kirdkî de bi alîkariya navgirek <îy, îyen > tê virastin. Bê vê mirov dikane lêkerên paşgîna <andin> digirin jî, di vê xalê de binirxîne. Em naha jî bi Ardelanî dest pê kin, mînakan ji zaravan bidin.

ARDELANÎ (SINE)

Dema nika

min ekujyem
to ekujyît,
ew ekujye
ema ekujyeyn
ewe ekujyen
awan ekujyen

Dema borî

kujyam
kujyayt
kujya
kujyayîn
kujyan
kujyan

FEYLÎ LAKÎ

Ev herdû zaravê di vî warî de hema wekî Ardelanî ye.

Kurdeyl e kujyeyn.

Kurdeyl e kujyen.

KÛRMANCÎ

a - Bi alîkariya <y>

Li min geriyane	= geriyân
tu jê bizdiyaye	= bizdiyân (bizdandin)
xanî herîşiyaye	= herîşiyân (herîşandin)
em jê rawirîne	= rawiryân

b - Bi alîkariya <andin>

aktîv	pasîv	
çêran	= çêrandin	pez çêrand
xemilîn	= xemilandin	xanî xemiland
westan	= westandin	wê ew westand
lerzîn	= lerzandin	Kê erd lerizand.
û hîn bi sedan.		

SORANÎ

b - Bi <andin>

aktîv	pasîv	
gerîn	= gerandinewe	
lerzîn	= lerzandine (we)	
wergerîn	= wergerandine (we)	
pekîn	= pekandin	
lewêrîn	= lewêrandin	
pisan	= dapisandin	

KIRDKÎ

a - Bi alîkariya <y>

aktîv	pasîv #	
esten	= erziyene	welat nîerziyno
kişten	= kişiyene	
vaten	= vaciyene	nîya vacîno
werden	= weriyene	non werîno

b - Bi alîkarîya <nayen>

alezîn	= alaznayen
birîn	= birnayen
ceribîn	= ceribnayen
dawasîn	= dawasnayen

helîn = helênayen (î)
nivisîn = nivisnayen (î)

Di zaravên din de jî, hima bi awayê Soranî tê virastin. Ji wê hewce nake kû mirov li ser raweste.

II - Forma pasîv ya bingehîn di Kurmancî Goranî û Kirdekî de bi alîkarîya lêkera <hatin /amayen> tê virastin. Di soranî de ev form gelek kêmtê bikaranîn. Ev di zaravên din de jî, pê raya lêkera hatinê (ê) tê virastin.

KURMANCÎ Dema nika

ez	têm	kuştin
tu	tê (yî)	kuştin
ew	tê	kuştin
em	tên	kuştin
hun	tên	kuştin
ew	tên	kuştin

Dema borî

ez hatim kuştin.
em hatin kuştin

tê xwarin, tê gotin, ûwd.

Di dema wêbê de

Ewê bê (bêt) kuştin
Navê min wê bê gotin.
Wê evê bê xwarin.

Yewmarî :

1-bêm, 2- bê /t, bê,

çîroka dema niha

ez dihatim kuştin
em dihatin kuştin.

Zafmarî:
bên

SORANÎ

Çawa ku min li jor jî, anîbû ziman ev form hema hema
miriye , lê dîsan jî hîn bi çend bikaranîna be jî , tê xûyan
Mînak:

dête nûsîn
dête birdin
dête xwardin

hate nûsîn.
hate birdin
hate xwardin.

KIRDKÎ

Dema nika

Nan êno /yêno
Qisey êno
Kurd êno
Nam êno

werdene.
vatene.
kiştene
nivisnene.(nuştin)

Dema borî

çîroka dema nika

Nan ama werdenê.
Qiseyama vatenê
Kurd ama kiştene
Nam ama nivisnene
/nuştene

Nan amêne /ye werdene
Qisey amêne vatene.
Kurd amêne kiştene
Nam amêne nivisnenê
/nuştene

ûwd.

Di dema wêbê de

Gerek nê bêrê kistene
bêrê werdene
bêrê vatenê

GORANÎ

Kurdekey	mîyon	kiştê /ey.
darekey	mîyon	wîstenê /ey.
ow (ad)	mîyo	persînê /ey.
Ce Heş	mîyon	tersenê /ey.
Tarîx	mîyon	zanenê /ey.
Ra	mîyo	lûenê /ey.
û hwd.		

Dema borî

Kurdekey amên		kiştêkê /ey
Darekey amên		wîstenê /ey.
ow amên		persînê /ey.
Ce heş amên		tersenê /ey.
Tarîx amên		zanenê /ey.
Ra amên		lûenê /ey.

ARDELANÎ (SINE)

Kurdgel e	kujîn	Kurdgel e	kujgê
Hesen e	kujin	Hesen e	kujgê
Kelîme e	witîn	Kelîme e	wutyan
ûwd.			

LAKÎ (KELHÛR)

Kurdeyl	e	kujyen.
Nan	e	xurêt.

LUR (FEYLÎ)

Kurdeyl	e	kujyeyn
Nan	e	xurêt

III - Forma tenê di Soranî de tê bikaranîn. ev bikaranîn Soranî ji hemû zaravan diqetîne. Yanî tenê di Soranî de xûyaye.

SORANÎ

Dema niha bi alîkariya <rê> û dema borî bi alîkariya <ra> tê virastin.

Lêkerê radêr	Dema nika	dema borî
gezin	gezênrê	gezênra
wûtin	wutrê	wutra
bestin	bestrê	bestra
nûsîn	nusrê	nusra
girtin	girrê	girra

12 - DÎSA AWAYEK FORMA PASÎV (dan kirin)

Ev di zimanê me de bi alîkarîya lêkera “dan” tê virastin. û hema bigire di hemû zaravan da yek e, lê ji ber ku di zaravên başûr de bernavên paşgînkiriyên kurtkirî tîen bikaranîn, ev form hinek cuda ye.

Mînak:

I - Zaravên bakûr

KURMANCÎ

Dema niha

Ez	didim	nivisandin
tu	didî	nivisandin
ew	dide	nivisandin
em	didin	nivisandin
hûn	didin	nivisandin
ew	didin	nivisandin

Dema borî

min	da	nivîsandin
te	da	nivîsandin
wî /wê	da	nivîsandin
me	da	nivîsandin
we	da	nivîsandin
wan	da	nivîsandin.

çîroka dema niha

min dida nivîsandin
çîroka dema wêbê.
minê bida nivîsandin

Dema wêbê

ezê bidim nivîsandin
çîroka dema borî
min dabû nivîsandin.

KIRDKÎ

Dema niha

ez	dana	vindernayene.
ti	dane	vindernayene
o /a	dano/a	vindernayene
ma	dane/îme	„
sima	danê	vindernayene
ê	danê	vindernayene

çîroka dema niha

ez dayê /ne vindernayene
ma dayêne /îme vindernayene

çend mînakê piratîkê:

Ez to dan efkerdenê.
Sima mordemê ma day kistenê.
Hima to ez werdû, mi dana kistenê.
A sewe îne ûza danê vindernayene.

Dema borî

mi	da (y)	kistene
	/	vindernayene
to	da	kistene
ê /ayê	da	kistenê
ma	daê	kistene
sima	daê	kistene
îna	daê	kistene.

çîroka dema borî

min davî / bî kistene
ma davî / bî kistene

O wazeno ke Mêm bido kistene.

II - Zaravên başur

SORANÎ

Dema nika

min	dem	da	benûsîn
to	det	da	benûsîn
ew	dey	da	benûsîn
ême	deman	da	benûsîn
êwe	detan	da	benûsîn
êwan	deyan	da	benûsîn

Dema borî

min	dam	benûsîn
to	dat	benûsîn
ew	day	benûsîn
ême	daman	benûsîn
êwan	dayan	benûsîn.

13 -DI KURDÎ DE FORMA TAYBETÎ (Ergetive)

Forma taybetiya di zimanê Kurdî de heye û di zimanê zimanzanînê de jê re “Ergetive konstruktion” tê gotin ; di nav gel de bi giranî tê bikaranîn. Di zaravên bakûr de tê bikaranîn. di vê formê de bernavên kesanî di awayê serve (Complément) yê de tê bikaranîn. di awayek pasîvê de tê xûyan û tenê di bikaranîna dema borîya lêkerên têper (rawirî) de ev form tê xûyan.

Mînak :

Wî ez dîtîm   = Ez bi hêla wî ve hatim dîtî, yê ku ez

dîtime ew e.

Wan em dîtin   = Em bi hêla wan ve hatin dîtin.
Te ez dîtîm   = Ez bi hêla te ve hatim dîtin .

Em niha jî, li zaravên binêrin û mînakan ji zaravan bidin. Bi vî awayî vê mijarê zelebikin. Ji ber kû di zaravên başur de bernavên radêr (rectus) nînin. Ev forma jî, bi awakî din û ji zaravên bakûr cuda tê bikaranîn. Lêker paşgîna kesanî nagire, tenê bernavê tewangî îzafê digire.

I - Zaravên bakur

KURMANCÎ

Dema borî

çîroka dema borî

Wî ez   dîtîm
Wî tu   dîtî
Kur ew   dît
wê em   dîtin
wê hun   dîtin
wê ew   dîtin

wî ez   dîtibûm
wî tu   dîtibîyî
wê ew   dîtibû
wê em   dîtibûn
wê hun   dîtibûn
wê ew   dîtibûn.

KIRDKÎ

Dema borî

çîroka dema borî

Ê ez   dîya.
ayê ti   dîye
ê o /a   dîyo /a
îna ma   dîmê
îna sima dîyê
îna ê   dîyê

ê ez   dîbîya
ayê ti   dîvî /yê
îna o /a   dîvî /yo /ya

II - Zaravên başûr

SORANÎ

Di Soranî de ev form bi rastî tune. Tenê bernav paşgîna

îzafê digire û bi awayê jêrîn tê bikaranîn.

Dema borî

çîroka dema borî

Kur minî dît
Kur toy dît
Kur ewî dît
Kur êmey dît
Kur êwey dît
Kur êwanî dît

kur minî dîtibû.
kur toy dîtibû
kur ewî dîtibû
kur êmey dîtibû.
kur êwey dîtibû.
kur êwanî dîtibû.

14 - LÊKERÊN ALÎKAR

Me çend hevên wan pêş vê mijarê bikaranî. Ezê di vê mijarê de bi tevhevî verisim. Ezê disa zaravan yek bi yek bi mînakan bidim zelalkirin. Lewrê ev lêker gelek girîngin.

KURMANCÎ

Lêkerên alîkar yên di Kurmancî de tên bikaranîn ev in.

bûn /bûyîn,
hatin,
dan /dayîn,
xistin

kanîn / şekanîn
xwastin
vîn
kirin

Mirov dikane jî bo dema wêbê “**dên**” jî, bipejirîne.

Lêparîn

bûn

Dema niha

Dema borî

Pêş dema niha

pey dengê ,
lal (dengdar)

pey dengdêran

ez im
tu î
ew e

me
yî
ye

ez bûm
tu bû /bûyî
ew bû

em in ne
hûn in ne
ew in ne

em bûn
hûn bûn
ew bûn

Dema wêbê

çîroka dema nika

ezê bibim
emên bibin

ez dibûm
em dibûn

Çîroka dema boriya rast

ez bûbûm
em bûbûn

vîn : bi giranî nayê lêparîn di awayê kesê sisyan de tê bikaranîn. Demên wê yên borî hima bigire nayên bikaranîn.

min divêm
te divêt /yî
wî /wê dive /e
bi giranî
min divê tê bikaranîn.

me divên
we divên
wan divên

Dên

tenê bi awayê paşgînî carna jî, bi awayek daçekî tê bikaranîn

yewmar

zafmar

I - ê

ên

II - dê

dên

wê = wê Kurdistan serbixwe be.

SORANÎ

Di vî zaravê me de lêkerên alîkar ev in.

tuwan	xwastin / wistin
bûn	dan
vîn	kirdin

Yek jî, ji bo dema niha (di peyva rojanî de pir kêr tê bikaranîn)
<amawe> heye.

bûn		dema borî
Dema nika		

pey tîpên	pey dengdêr		
lal (dengdar)			
min im	m (e)	min	bûm
to î (t)	t	to	bûyt / bûy
ew e	ye	ew	bû
ême î	î	eme	bûn
êwe n	n	êwe	bûn
êwan n	n	êwan	bûn

amewe:

- Min amwêt biçim / min amawe biçim.

tûwan =kanîn

min tuwanim   ême tûwanin.

KIRDKÎ

Di vî zaravê me de lêkerên alîkar ev in:

bîyen	wazen
şikîyen /besekon	amayen
dayen	kerden

û peyva <gerek> bo mecbûrîyetê di cîhê lêkera alîkar de tê bikaranîn.

bîyen

Dema nika

Dema borî

Siwêrek

pey tîpên
lal (dengdar)

Pey dengdaran

ez a
ti ê
o o
a a
ma ê
şima ê
ê ê

ya
yê
yo
ya
yê
yê
yê

ez bî /ya
ti bî /yê
o bî
a bî
ma bî
şima bî
ê bî

Dema fire

ez bena,
ti benê
a /o bena /o ê

ma bennê
şima bennê
bennê.

Dêrsim

ez a / ne ya /nê /wûne
ti a /ê wa /yê
o /a o /a yo /ya
ma me me
sima ê yê
ê ê yê

ez bi /ne /ya
ti bî /yê
o /a bî
ma bîme
sima bîyê
ê bîyê

Di pratîkê de

- Ti kot ra wa?
- Ez Qurze ra wûnê.
- çê kam ra wa?
- Tornê Usênê Mîrzalî ûnê.
- Pîyê to kot o ?
- Nêzonen ke kot o.
- Way biko ti wes a.

Se beno wa bibo = çi dibe wa (bila) bibe

ARDELANÎ (SINE)

bûyîn			
min	im	-m	bûm
to	î	-t	bûyî
ew	e	-ye	bû
eme	în	-n	bûyîn
ewe	in	-n	bûn
awan	in	-n	bûn

Çîroka dema borî

Min	dêhatî	bûgîm	= Ez gundî bûm.
To	„	bûgî	
ew	„	bûge	
eme	„	bûgîn (bûgîyn)	
ewe	„	bûgîn	
awan	„	bûgîn	

LAKÎ Û LORÎ

Lêkera bûn

Min	Kurd	im
Tu	Kurd	ît
aw	Kurd	e.
îme	Kurd	îmen
îwe	Kurd	in
awan	Kurd	in

Dema borî

Min ewime mamoste

tu ewit
aw ewbut
ême ewîmen
îwe ewin
awan ewin.

GORANÎ

emin Kurde na
eto Kurde nî
ou(ai)Kurde ne
ême Kurden me
şima Kurden ne
ouan (ayşan) Kurden ne.

Dema borî

ême	Kurd	bîyana
eto	Kurd	bîyanî
ou(ai)	Kurd	bîyane
ême	Kurd	bîyenîme
şima	Kurd	bîyenne
awan (eyşan)	Kurd	bîyenne

15 - DI KURDÎ DE LÊKERA “hebûn”

Ev lêker di zaravan de cuda cuda tê bikaranîn, di du wateyan de tê bikaranîn. Yek di wateya hebûn û jiyana kesani, ya dudyar di wateya xwedîtiyê de.

KURMANCÎ

Wateya hebûn û jiyana kesani de

Dema niha
ez heme

Dema borî
ez hebûm

tu heyî
ew heye
em hene
hûn hene
ew hene

tu hebû (y)
ew hebû
em hebûn
hûn hebûn
ew hebûn

Wateya xwedîtiyê de

Yewmari

nanê min heye
nanê we heye
nanê me heye
bizina min heye

zafmarî

nanên min hene
nanên we hene
nanên me hene
bizinên min hene

SORANÎ

wateya hebûn û jiyana kesek,

Dema niha
min hem
to heyt
ew heye
eme heyn
êwe hen
ewan hen

Dema borî
min bûm (hebûm)
to bûyt / hebûyt
ew bû
ême bûn / hebûn
êwe bûn
ewan bûn.

Wateya xwedîtiyê

Erênî

min (nan) heme
to ..... hete
ew heyetî
ême hemane
êwe hetane
ewan heyane

nayênî

min ..... nîme
to nîte
ew nîyetî
ême nîmane
êwe nîtane
ewan nîyane.

KÎRDKÎ

Wateya hebûn û jîyana kesek de

Dema nika
ez esta
ti estî (ê)
o /a esto /a
ma estê (îmê)
şima estê
ê estê

dema borî
ez bîya
ti bîyê
o /a bî (yo /ya)
ma bî (bîmê)
şima bî (yê)
ê bî (yê)

Diwateya xwedîtiyê de

yewmarî

.... ê min esto

.... a min esto

Nayênî.

çîno

zafmarî

....ê ma estê

....a ma estê

Ardelanî

Lêkere hebûn

min hem

to heyt

ew hes

eme heyîn

ewe hen

awan hen

Ardelanî

Min nan hes (t)

Kirdkî

nanê mi esto.

Lakî (kelhûrî) û Feylî (Lorî)

Di van herdû zaravên me de wek Kirdkî di dema niha de peyva „dîr“ di dema borî de jî, lêkera „bûn“ tên bikaranîn.

Dema niha

min dîrem

tu dîrîyt

aw dîrît

îme dîrîm

îwe dîrin

awan dîrin.

dema borî

min bû /m

tu bû

I - ÇEND MÎNAK JI HEVOKÊN KURDÎ HEVOKSAZÎ - SINTAX

Ev mijare bi serê xwe lêkolîneke kûr dixwaze. Ezê tenê bi çend mînanan li ser rawestim.

1 - Parên peyvê
Em bi mînakek vê vekin.
Mînak:

Ez (kiryar) ji Kurdistana gewre (serve) têm (lêker - livbazî).
I - Kiryar (xwedîyê kirinê, subjekt)
Mînak:

KURMANCÎ	KIRDKÎ	SORANÎ
Sîdar hat.	Sîdar amo.	Sîdar hat.

II - Livbazî (kirin, bûyîn, livbaziya kiryar bi cîh aniye.)

KURMANCÎ	KIRDKÎ	SORANÎ
Evîn got.	Evîn va.	Evîn wut.

III - Serve (navgîn û tiştên kiryar ji bo wan di livbaziye de ye. Yan jî nav, daçek, hoker û bernavên di hevokê de tên bikaranîn. Du serve hene. yek serva rast, ya dudyan serva nerasterast (nedîrekt).

a - Serva rast.

Dema ku di navbera kiryar û livbaziye de, yan jî, daçek û rengdêrên li pey livbaziye tên û paşgîna zayendê (îzafê) hildigire, bi temamkarê xwe ve dibe serva rast.

KURMANCÎ
Tu min nas dikî?

Merivên bi salan dinya dîtî.

KIRDKÎ

Pîyê mi Erzingan de hepis o.

Nêweşîya xo zature bîyê.

SORANÎ

To çend mindalakit hen.

Pîyawanî bi salan dinya dîte.

b - Serva li dorê re zivirî, ya nerasterast (nedîrekt).

Dema ku lêker bi tevên daçekan tê bikaranîn, yan jî lêker wek nav û rengdêran tê bikaranîn, awayê serve pêk tîne.

KURMANCÎ

Beriya pirskirina hal û xatirê me got.

KIRDKÎ

Sarwedardena şêx Seîd nêna mi vîr.

SORANÎ

Pêşî hal pirsinî (pirskirdinî) xoman wut,

2 - Hevokên hêsan : Hevokên ne bi hêthevokan zêde hatin virastin.

Mînak:

KURMANCÎ

Usiv kirîvê te ye.

KIRDKÎ

Uswo kewrayê to yo.

SORANÎ

Usiv bîraderê to ye.

I - Hevoka pirsê

a - Bi deng şidandinê û lêvkinê.

KURMANCÎ

Bavê min hat ?

KIRDKÎ

Sima sonê ?

çekê we heye ?
Lawê min tu naçî dehlê ?

çekê sima estê ?
Lazê mi /n ti nêsona birr ?

SORANÎ
Bawkim hat ?
çekêtan hen ?

b- Bi alîkariya pevgirekê pirsê.

KURMANCÎ
Gelo zerara xwe heye ?

KIRDKÎ
Aceva zerarê xo esto ?

SORANÎ
Botay heye zîyan û zerar ?

c - Bi alîkariya pêşgira (partîkel) pirsê.

KURMANCÎ
Ma tu wî nas dikî ?
Ma tu tê têyî?

KIRDKÎ
ma ti ê naskenê ?
Ma ti yêna /ê ?

SORANÎ
Qet piyawî wa dête Juanê ?

d - Bi peyvên pirsê virastina hevoka pirsê.

KURMANCÎ
Ev çi ye?
Tu ji ku yî ?
Ev Kî ye?

KIRDKÎ
Na çik a ?
Ti kot ra wa ?
No kam o?

SORANÎ
çi katî bû?
Pareket da be kamyan ?

II - Hevokên baneşan (hewarê)?

KURMANCÎ

Way li min por kurê !

Way li mino, tu bûye
Feleka min!

KIRDKÎ

Wêêy, wêêy lemin Heyder
kist, kist !

Limin wêêy ti bîya
Feleka min !

SORANÎ

Hewarim we ber ew Xulayê teq û tenya ya !
Hewarim ey Xulayê Cabbara !

3 - Hêthevok

a - Hêthevoka radêr têde delometa kiryarê hildigire.

KURMANCÎ

Xwendinê rind fêr dibim.
Dor hat, peydakirina defter û qelemê.

KIRDKÎ

Wendenê rind bimisnê.
Sira amê, peydakerdena defter û qelemê.

SORANÎ

Xwardinekey hêna, de peş mîr na.
Xwardinî wam, nêwardîewe.

b - Hêthevoka tamamkirinê,

KURMANCÎ

Ma ez zarok nînim ku tu wiha divêjî .
Ez dizanim ku tu nexweş î.

KIRDKÎ

Ma ez domon nûne kî ti hen vana.

Ez zonnena ke ti nêweşe.

Mi nîyade ke zonê (ziwanê) xo ha wo amo tever.

SORANÎ

Cîgey ke tê de rêzdar hen.

Ew baxî buhişte ke merov tê de digerin.

4 - Hevokên rewşê.

KURMANCÎ

Ta ku bikanibe vegere welatê xwe ew mêvanê me ye.

Piştê kû tu bi rê ketî, min bala xwe dayê ku te pirtûga xwe li vir bîr kiriye.

KIRDKÎ

Ma tê de rindek zonemê ke ewro zaravê Zazakî de wendenû nusnayan zehmet a. (senik a)

Tirkî ya roza ke saz bîya heta ewro, yasax no ra zonê miletê Kurd ser.

SORANÎ

Dergay tenekey jûre qorînekem kirdawa takû hawayê pak helmijim.

Cîgay ke tê de rêzdar hen, le gul û kulilk digêhên.

5 - Hevoka relatîv

KURMANCÎ

Ew gundên li jor, yên li ber qûntara çîyê, gundê Kurdan in.

Ew mêrikê kal, ewê ku di kûçê de diçe, ji ku ye ?

KIRDKÎ

Tayê herfî, ya ki hêcey kelîmû /an ra êrjîne tever.

Kirmancê ma, yê Soran kî qesa "Kirmanc" eve kar anêne.

Dînê Zerdeştîyêra gureto, ya ki binê tesîra ey de esto.

6 - Hevokên hevgîn.

KURMANCÎ

Em rastî hev hatin, me dest dan hev û ez çûm rîya xwe , ew rîya xwe.

Dema ku min li zozanê çîyapanîkê (çapanîk) pez diçêrand, herder dar û ber bûn.

KIRDKÎ

Sewa virêne ke ma vîyarnê ra bî sodir, ez ûstine ra xo ser, mi nîyadi ke hevalê min çînê.

Ez ki amûne qatê bin qewa, min kursîyê ont binê xo çay waste.

SORANÎ

Kiçekan û kurekanê xoşewîst, gwegir bin, êwe debînim û debîzim, min çi delêm, piçek rawestin.

Reng û rûyê nayab, porî serî zerd, çawekanî gewr w kal bûn.

ENCAM

Dema ku mirov vî xebatê rind hûr bikole, mirov bi hêsanî têdigêhêje ku cûdahiyek di navbera zaravên bakûr (Kurmancî, Kirdkî) û başûr (Soraniî û zaravên din) de heye. Goraniî di gelek xalan de digêhêje zaravên bakûr. Em dikanin van cûdahiyên wisa rêz bikin:

Zaravên bakûr

1 - Zayend heye.

2 - Bernavên kurtkirî tune

3 - Du awayên bernavan hene

I - Bernavên radêr (rectus)

hene

II - Bernavên tewangî (obliquus)

hene

Zaravên başûr

1 -zayend nîne

(tine, çîno)

2 - Bernavên kurtkirî

hene

3 -Awayekî bernavan

heye.

I - Bernavê radêr

tune

II- Bernavê tewangî

(obliquus) heye

Di Kurdiya başûr de tunebûna bernavê radêr û tewangî sîstema lêkerên têper û têper tevlihev dike. Ji wê di zaravayên başûr de cûdakirina lêkerên têper û teneper gelek zehmet e; tenê bi alîkariya bernavên kurtkirî tê fêmkirin.

4 - Di zaravên bakûr de tîpa

<v> heye

5- Ji tesîra zimanê Kafkasyê

di zaravên bakûr de varyantên

tîpên <ç, t, k, p> yê şidandî

pêkhatine.

6 - Di zaravên bakur de forma

pasîv bi alîkariya lêkera hatinê tê

virastin

4-Di zaravên başûr

de tîpa <v> nîne.

5- Ev varyant nîne

6- Di zarava Başûr

Soraniî de bi alîkarîya

navgîrên <re>, <ra> tê

Yên din dişibên zaravên bakûr.
7 - Forma ergatîv gelek
zelal e.

virastin

7 - Forma ergatîv ne
zelal û xuyaye.

Cudahiyên bingehîn ev in. Di warê bikaranîna daçek, hevokê û wekî din de jî, hinek cudahî hene. Ev cudahiyana gelek bi zelalî rê didin ku em zaravên Kurdî wek bakûr û başûr ji hev biqetînin. Ji ber kû lêparîna lêkeran di Kurmancî û Soranî de hima bigire wek hev in, Pir kes van herdû zaravan wek komek zaravan divînin. Zaravên Kirdkî û Soranî jî, di warê peyvan de û hinek lêkeran de pir caran jî, di bikaranîna daçekan de digêhêjin hev.

Em niha jî, di hinek waran de yekîtî û cudahiyen zaravan, yan jî têkiliyên wan bi hev re û yekîtiyên wan mêze bikin.

A - KURMANCÎ

Kurmancî û têkiliyên wê bi zaravên din re

1- Yekîtiyê Kurmancî û Kirdkî:

Di hemû xalên Me di bin zaravên bakûr de nîşan daye ev herdû zaravan digêhêjin hevdu.

I- Di herdûyan de zayend heye.

	Kurmancî	Kirdkî
Zayenda pevxistinê : Mê	a	a
nêr	ê	ê
Pey paşgînekî	mê	ê
nêr	î	î
Tewanga bangê de	mê	ê
nêr	o	o

Di Kirdkî de zayend hîn dewlementir e. Mînak Lêker jî, di

kestiya sisyan de û peyv di rewşa radêr (nomînatîv) de paşgîna zayendê digire.

II - Du awayên bernavan hene

	Kurmancî	Kirdkî
a - Bernavên radêr (rectus)	ez	ez
	tu	ti
	ew	o / a
	em	ma
	hun	sima
	ew	ê
b - Bernavên Tewangî	min	mi /n
	te	to
	wî	ê
	wê	aye
	me	ma
	we	sima
	wan	îna

III - Di herdu zaravan de Tîpa <v> bi giranî tê bikaranîn û varyantên şidandi yên tîpên <ç, k, p, t> hene.

IV - Di herdû zaravan de jî, lêkera “hatin / amayen” wek lêkera alîkar di virastina forma pasîv de tê bikaranîn.

Mînak :

Kurmancî
Nan tê xwarin

Kirdkî
Nan êno werdene.

V - Di herdu zaravan de forma ergetîv heye.

Mînak:

Kurmancî
Wî ew dîtîn

Kirdkî
Aye ê dîyê.

VI - Dema mirov li Ferhenga Malmisanij û ferhengokên

Munzur çem li paş romana wî “Hotay Sera Usivê Qurtzkizî” û N. Büyükkaya çêkirî dinêre, mirov dikane bi hêsanî bivêje ku peyvên di herdu zaravan de tê bikaranîn bi hinek lêvkerinên (telafuz) cuda ve ji sedî heştê zêdetir hevdu digirin. Tenê di Kirdkî de peyv di awayê radêr de jî, zayendê pirê caran digire.

Çend lêvkerinên cuda di navbera herdu zaravan de.

Kurmancî

av
erebe
ajne / avjenî
bes
bizin
bûyîn
jêkirin
cihê
çar
dehl / dal
didan / diran
idî / êdî
firnik
genî
gulî
gir
hêk
xewn
ka /kuda
kevir û kuç
kiras
lepik
jmar /jimartin
mêrik
mij
nav
nan

Kirdkî

aw / ow
areve
azne / ajne
besên
bize
bîyen
cêkerden
cîya
çor / çuar
dalik
didon
êndî
firne
gendî
gile
girs
hak
hewn
kata
kemer û kuç (m < v)
kuras
kapik
maren /moren
mordem
miz
name (m<v)
non

pelixandin
pir / pire
rawestan

rijandin
sal
ser
tirsîn
dever
barîn

pelexnayen
pird
rawusten (rabûna ser pê, li pê
sekinîn)
risnayen / rijnayen
sar
sare
tersayen
tever / teber
varayen / vorayen

VII. Hinek peyv û bikaranîna wan di devokên Kurmanciya Hekarî, Botî û Behdînanî de bi tev hevî wek Kirdkî ne.

Mînak:

a- Peyva pirsê <çi, çû> di van devokên Kurmancî û Kirdkî de wekî Mûkrî di wateya negatîv de tê bikaranîn.

Hak. Bot. Behdînan

çûkes
çûne

Kirdkî

çikes (tikes)
çîno

b- Lêparîna lêkera hatinê di van herêman de wek Kirdkî bê afirîndeka hedayê “di” tê çêkirin.

Hak. Bot. Behdînanî

hatin
ez êm
tu ê /êyî
ew ê
em ên
hûn ên
ew ên

Kirdkî

amayen
ez êna /yêna
ti ênê /ênî
o /a êno / a
ma ênê /ênîmê
sima ênê
ê ênê

c- Hin peyvê tenê li van herêman û Kirdkî de tê bikaranîn.

Hak. Bot. Behdînan

evro
 şiyen (kanîn / şekanîn)
 lêbelê
 lay
 lewîn / rewîn
 hînge
 têwerkirin

bîn / bîyîn
 xweyê
 hên
 serva
 werkirin
 to
 herrî
 konne
 nêzd
 qefilîn
 qeşa
 qeşirandin
 simore
 îna
 hinard
 ûwd.

Kirdkî

ewro
 şînayen
 labelê
 ley
 lewayen (r < l)
 hinge (wê demê)
 têverkerde (pêçan, nava
 hev de lurkirin)
 bîyen (bûn / bûyîn)
 weyîr / wayîr
 hên
 serva
 werkerden
 to
 herr
 konne
 nêzd
 qefilyayen
 qeşa
 qeşernayen
 simore (simbolek)
 na / no
 ard

d - Him li botan û Hekarî û him di vê zarava me de tîpa <h>
 tînin serê peyvên bi tîpekî dengdêr destpêkirî.

Li deverên din

anîn
 ew
 ûwd.

B. û Hekarî

hênan
 hewe

Kirdkî

herd / hard
 hewr / hawr

2 - Cudahiyên zarava Kurmancî û Kirdkî.

Em dikanin cudahiyên van herdu zaravên bakûr wisa rêz bikin.

I - Di Kurmancî de gava lêker di dema niha de tê lêparîn bi giranî afirîndeka hokera “heda” <di> li ber lêkeran tê bikaranîn. Di Kirdkî de tenê di devoka başûr de awayek vê heye, wekî din yan nayê bikaranîn yan jî, di hokeran û berlêkeran de bi dizî maye. (li bin sernivsa dema niha binêrin)

Bê vana ev rika (îddîa) min jî heye; çawa ku min li jêr jî, bi nivisandina tarî daye xuyan, Ev daçek di keştiya yewmara yekan û zafmara yekan ku wekî <a>, <e> xûya ye li paş lêkeran tê bikaranîn. lewre dema ku di Kirdkiya başûr de li ber lêkera tê bikaranîn ya duv lêkeran wenda dibe, ev yek, ya dudyar di Kirdkî de berlêkerên lêkerên vebirî (veqetandek) dema di dema niha de jî, lêker tê qetandin û li duv lêkeran tê bikaranîn

Mînak ; 1

rakewten = kotena ra ûwd.

Mînak:2

Kurmancî

ez **divînim**

ez **didim**

Kirdkî

ez **vînena**

ez **dana** û hwd.

II - Di Kirdkî de bi piranî daçek li pey navan, yanî bi awayê forma helbestî (poesî) tê bikaranîn, Di Kurmancî de tenê di helbestan de û di devoka Behdinî de jî, gelek caran tê bikaranîn.

Mînak:

Kurmancî

ser seran, ser çavan.

nayê bîra min

Kirdkî

serê min sero,çimûnê min sero

nêna mi vîr.

ber çavê min

çimunê mi ver.

Botî Behdînî

Erê lawê min te çend dost hene.

=Erê lawê min çend dostê te hene.

Babo min gelek hene.

min pê çênabît

=Pê min çê nabî.

III-Di zarava Kirdkî de hinek dengên kevn neguherîne wek xwe mane , lê dîftonga “xw” tipek xwe wenda kiriye. (li bin sernivsa veguhestina dengan binêrin.)

3- Hin tegînen cuda xuyadikin lê bi bingehîn ne cuda nin

I - Hinek peyvên di Kirdkî de cuda xuya dikin, lê dema mirov li hêla semantîk û virastina peyvê ve lê binêre tên fêmkirin. Vaciyê wê jî, wisa ye, em tenê çend mînakan bidin.

Kirdkî

adaşt, adeş (alî, hêl, hêt)
arey (aş)
arîye (xurnî,)

az, aj kerden (lul kirin)
ban akerden (derva kirin)
berbayan, bervayen,
(bermayen)

bêvind (bê rawestan)
cayê xwî (xo) dîyen
çiriyayen (çirî=nûça xirav)

deverdayen (berjêrkirin)
dexerîyayen (xevra çûyîn)

Di Kurmancî de tê fêmkirin (h. semantiki ve)

=Ji peyva tenîştê;“tenîştê min”
= ji peyva ard, arvan afirîye.
= Xwarinak li ser nigan tê xwarin, reyî.

= aj kirin, daran aj kirin.
= ban (banê xanî) vekirin
= (girîn) ber da way û wax kirin, berketin“Wer ber dikeve hesrê çavan naskine”

=bê bîhn, bê behna xwe bigire.
= ciyê xwe dîyîn (dîn, dîtin)
= ji “çiriya te were” tê fêmkirin.

= daberdan, berjêr berdan
= xericîn, daxericîn, de + xeriqî> xerî

dery rî decayen (dêjayen)	= ey re > wey re > we re eşan (dejan)
doman (zarok)	= li pey man, nivşê li du hatî hîştin, dûnde jî peyva dûv + man =dûman.
era, êra (xw-e + ra)	=“e (ê)”kestîya sisyan ya veşartî ye
ra	=“ra” navgira tewangê ye.
era vîr kerden	= xwe re (ra) bîr ketin.
era dest kewten	= xwe re (ra) dest ketin.
ero ci pîyayen	= xwe re (ra) lê payîn
fek (dev)	= ji peyva vekirinê “vek” tê fêmkirin
gala bere kerden	= pê re galmê kirin, galmê pê re kirin.
gerey xwi (xo) bere kerden	= giliyên xwe pê re kirin.
gurenayen (gûrenayen)	= di gorina (karina) xwe de bûyîn, karandin.
het >hêt (hêl, alî)	= Hêta rastê, yanê aliyê rastê.
hembaz >embaz >imbaz	= yanê kesên bi hev re ne, bi hev re baz didin, ango hevaltî dikin, hem taş.
hemilnayen	= hemilandin
hesi piro anten	= hezkirina xwe pê re anin.
hetiknayen	= hetika wi kir cîh, ango, rezil kirin.
hayî ro ci biyayen	= haya xwe jê bûyin, wateya semantiki yeke
hewn ra sayene	= xew (n) ra çûyîn.
Hîrê (sisê)	= Di gelek zaravên Êraniya bakûra rojava de “tr” xwe guheziye “f” “k” û “h” Mînak: Putra > Kur , tri >hirê >fer ûwd. Birastî hejmara sisyan di Kurmancî de “fer”e. pesva

“sê” ji Farisî tê (ev rika min e)
ji yeki re “fer” nayê gotin
“tek” (tenê yek) tê gotin. çend
peyvên wisa hene.

Mînak:

Kirdkî	Kurmancî
hêr (hira)	fire
hîrê	fer

hure (hev)

= wateya “hev”ê dide .

Mînak :

Kirdkî	Kurmancî
hure arden	hev anîn
hure kewten	hev ketin
hure nayan	(li) hev dayîn

= karkirin, karîn.

karîten

kelaverden (So: keleşîr=dik) = beranberdan, mantiq yek e.

kist (kişt)

= ji peyva “tenîşt”ê tê fêm
kîrin.

ko , kue

= wek “kox” Mina koxê

Bîhngulê

Kose xemilnayan (gaxend)

= li hinek deverên Serhedê jî

Kosegelî tê gotin ango piro

ziya newrozê (serê salê)

Kuşad (henek, yarî)

= ji “ku” + “şad” pêk hatiye û
tê fêmkîrin.

lemat (lepat, M >v >b >p)

= bi hesanî tê fêmkîrin.

lew pi ra nayan

= lêv pê re dayîn, ango

maçkîrin.

lêr kerden

= glêr kîrin.

lew verra dayen

= lêv berdan

leyrek (So: roley, roleyr)

= levrek : nerm teze, çêlik

(tejik) jî teze ne.

Ma (maykî)

= mak, wek “bermak”

masayan (qelew, perçivin)

= peyva “masî” bi mecazîti bo

	qelewbunê
	tê bikaranîn. Minak: Wer xurt e wek masî ye. bi vê hêlê ve bi hesanî tê fêmkirin.
Misnayen (m >v)	= hevisandin (li Garzan û Botan) hînbûn, fêrbûn
namiten (nimiten)	= Ji nimandinê tê fêmkirin.
nayen	= nan, nayin (pirnayê bikaranîn.)
panayen	= pê ve nayen, pê ve kirin
pawiten	= payîn (li yekî)
pade (pêde) şîyayen	= pê de, pê ve çûyîn
ravêrnayen	= rawirandin (derbazbûn)
rawisten (rausten, rawurzen)	= rabûna ser nigan, peyva "rawestan" hêla wateyîva ev peyv bi xwe ye.
rasnayen (restnayen)	= Gîhandina derek, rasthatin, rastêbûn
(ra) romerdayen	= ramedyan
sînayen (hezkerden)	= girtina sînê, di sîna xwe de hewandin, hez kirin. Mirov dikana vê tim bi kar bîne. sînê sînê sînemê , gelo ? ne di wateya êvîndarê de ye ?
şanayen (dan ber)	= Di nav gelê me yê Kurmanc de bi pirani di peyvîna hin deverê Serhedê de ji bo beran, nerî, gayên dikin rik, nig didin erdê û tu tande jî, naçe, tê bi karanîn.
	Mînak:
	"Ga nig şa da." ev ji vê lêkerê tê.
tadayen (badayîn)	= têdayen, badan
tepişyayen (girtin)	= Dema serê xaniyek tê girtin ev lêker tê bikaranîn.

tever (der)	Mînak: “hima wer tepişand”, yanê rind negirt. = der, dever û teber ji yek rayekî ne.
vecîyayen (vejîyayen, veten)	= vejenîn, jê vekirin, jê derxistin.
vêsayen	= sotin (vesotin), sojin (vesojin)
vindayen (vîn = bîn)	= bîhnek dayîn (bîndayen)
virasten (çêkirin)	Mînak: Lo lo em westiyan hela bînek bide. = ristin, rastin >verastin.
viz (s)nayen (viz=biz)	= bizdandin.
vîyartin (vîyar = bihur)	= bihurandin, buhurîn
wedayayen (xo dano we)	= vetelandin, xwe vedanîn.
weçînayen	= veçinîn
welî bi to ra	= xwelî bi te ra (li te be)
wenaye (waha)	= wanakê
waternayen	= wêrandin
wêca (wî cî yî)	= li wî cîh wîcî
zeydnayen	= zêde kirin.
zigar	= zixar
zurî (derew)	= peyva “direw (derew)” ji du + rî (rê) hatiye afirandin. “Zo (zu)” di Kurmancî de tê wateya “cot (çift)” ango wateya “dudyan”dide. zu + rî ango du + rî bi hesanî tê fêmkirin.

II - Di vî zaravê me de gelek peyv tînen kurtkirin, ez li vir çend peyvên biyanî wek mînak bidim, da ku em kanibin yekîtiyên wek cudahî xuya dikin, fêmkirin.

Kirdkî

melmeket
 meslet
 mesore
 movet
 saden
 welcax
 sala, sola (Kurm: şala)
 îsû
 û hwd.

Biyani

memleket
 musallat
 meşverete, muşaverede
 muhabet
 şahîtlîk
 olacak
 inşallah
 insan

4 - Yekîtiyên Kurmancî û Soranî

Her çiqas di warê rêzmani ve cudahiyên Soranî û Kurmancî hebin, yekîtiyên wan jî, gelek in.

I - Di lêparîna lêkerên dema niha de di herdu zaravan de jî afirîndeka hokera “heda” <di, e> dihê bikaranîn û hima bigire lêparîna lêkeran wekî hev in. çudayiyên hene jî, ji ber bernavên kurtkirî û bernavên radêr tên.

Mînak :

Kurmancî

Ez diçim
 ez dikenim

Soranî

min deçim /eçim.
 min dekenim /ekenim

Hema bigire piraniya lêkeran yek in. (Li bin sernivsa lêkeran binêrin)

II - Bi giranî peyvên tê bikaranîn wekî hev in. Yan jî raya wan yek e.

III - Bernavê tewangî wek hev in.

IV- Piraniya daçek û bikaranîna wan wekî hev in.

V - Virastin û bilêvkirina hevokan hima bigire wekî hev in. Dema ku mirov Kurmancî rind bizane û gohê xwe rind bidiyê gelek têdigêhêje.

5 - Cudahiyên Kurmancî û Soranî

Hemû cudahiyên di navbera zaravên bakûr û başûr de di navbera herdu zaravan de hene. Em dîsa jî, bi kurtî rêz bikin.

Kurmancî

- I - zayend heye.
- II- Du awayê bernavan hene.
- III-Forma pasîv bi alîkar çêdibe.
- IV - Forma ergetîv gelek zelal e.
- V - Dem wêbê heye.
- VI - Bernavên paşgînkirî tune.
- VII - Daçeka <jî, jê> heye.
- VIII - Formê “ewe”, “awa” tune

Soranî

- I - Zayend nîne.
- II - Awayekî bernavan heye.
- III - Bi alîkarîya Pa: <re,ra> çêdibe.
- IV- Ev form ne zelal e.
- V - Dema wêbê nîne.
- VI - Ev bernav hene.
- VII - Ev daçek tune.
- VIII- Ev form heye.

Lê her çiqas ev cudahî hebin jî, dîsa ewqas ne durê hev in.

6 - Wekhevîyên Kurmancî û Goranî:

Goranî bi gelek taybetiyên xwe ve digêhêje zaravên bakûr. Û gelek yekîtiyên wî û Kurmancî heye. Em hin xalên girîng wisa rêz bikin.

I - Di herdu zaravan de jî, <î> bi serê xwe di wateya <ev>, <va> de tê bikaranîn. Di zaravên başûra rojava (Feylî, Lakî û wd.) de jî, ev xûya dike.

Mînak :

Kurmancî
ev, va, vê

Goranî
î

vî nêçîrvanî
îsal
îşev
îroj
îcar

î şîkarwanî
îsal / îmsal
îşew / îmşew
îruj / îmruj
îmcar

II - Di herdu zaravan de jî, daçeka <jî> tê bikaranîn. Û ev bi taybetî di van herdu zaravan de heye, di zaravên Feylî û Lakî de jî xûya dike, her çûqas di Kirdkî de awayek vê <ci, cê> hebe jî, wekî bikaranîna di van herdu zaravan de nîne.

Mînak:

Kurmancî

ji nav xanî
ji Amedê
ji nav bazarê Mêrdîn.

Goranî

(ce) je dilî yanne
(ce) je Amedê
(ce) je dilî bazarî Mêrdîn.

III - Di herduyan de jî, dengê <v> heye û bi firehî tê bikaranîn.

IV - Hin peyv hene hema bigire tenê di Goranî (Hewremî, Kendûlay) û Kurmancî de xûyadikin û tînen bikaranîn. çend peyv ji wan :

Kurmancî

gup (perçivî, gupa dev)
gun
gîsk
keşk
kulîmek
kun
kut
met
mist

Goranî

gup
gun (hêlik)
gîsk
keşk
kulîmek
kune
kut
metî (Soranî : pûre)
mist / mişt

pir

pizî

sinc

dêl

zarû

xewirandin

xewirî

pir (Sorani û Kirckî de
di wateya tijî de ye.)

pizî (piziya derpê)

sincaz

dêl

zarû

awiryan

awirya

b- Wekî din jî bê peyvên Farisî û Erebî hema bigire giraniya
peyvên hevdu digire.

Çend mînak.

Kurmancî

carê

cil

cihê

co

çalav

çavkanî

çepal

da (çunkî)

demrû

diz

dûbare

durust

gerdan

gi / gişt

gîya / gîha

gezik

hewar

hevsan (bo tujkirinê)

heşyar

kevanî/kebanî

kilît

Goranî

carê

cil

ciya

cû

çalaw

çawhanî

çepal

da

demrû

diz

dubare

durus

gerdan

gi

gîyaw

gîze /geze

hewar

hêsan

huşyar

keywanû

kilît

kitik (pisîka nêr)
ku
kuçe
laş
mam (ap)
masîgir
nêzîk
noker
nîk (nîka teşîyê)
pişt
pîre peya/pîrewer
pîrejin
post
rê
rû
ron
sivik
şûn
ta ku
tarîk
tenê
tuj
tu /te
zire zir
jar
gerew girtin
ûwd.

kitî
ku
kuçe
leş / laş
mamû
masîgir
nêzîk
noker
nuk
peşt
pîre peya
pîrejin
pust
ra
rû
ruen
suwuk
şûn
ta ku
tarîk
tenya
tîj
tu /te
zire zir
jar
gir amaden

V - Di herdu zaravan de jî, lêkera hatinê (amayen) bo virastina forma pasîv wek lêkerê alîkar tê bikaranîn.

Mînak

Kurmancî

Kurd tên kuştin

Goranî

Kurdekey mîyon kiştayî.

VI - Di herdu zaravan de hîna lêparîna lêkeran di gelek ciyan de hevdû digirin.

Mînak :

Kirmancî

Goranî

Tu dikevî
ew dikevin

tu /tou mîkefî
awan mîkefan

Di demê borî û rewayî de jî, gelek cî hevdu digirin.

VII - Tewanga navan hema bigire wekî hev in. (Li bin sernivsa “tewanga navan” binêrin)

VIII - Di herdu zaravan de zayend heye, lê zayenda di zarava Goranî de hema bigire nayê bikaranîn. Hîn gelek yekîtiyên van herdu zaravan hene.

7 - Cudahiyên Kurmancî û Goranî

I - Di Kurmancî de bo dema niha afirîndeka hokera kevn “heda” tê bikaranîn, Di goranî de ji hîkariya Zimanê Farisî daçeka kevn ya “hemi” tê bikaranîn.

Mînak:

Kurmancî

Goranî

dikevî
divêje

mîkefî
maçu

II - Di Goranî de Bernavên kurtkirî yên paşgînkirî hene, di Kurmancî de tenê di keştiya yekan û cîh bi cîh di keştiya dudyan de maye.

III - Di Kurmancî de du awayên bernavan (rectus, obliquus)

heye di Goranî de tenê yê tewangî hene.

IV - Goranî gelek dengên kevn parastîyê hinekên wan di Kurmancî de guherîne.

8 - Yekîtiyên Kurmancî û Lorî (Feylî)

Ev zaravê me jî, gelek di bin hîkarîya zimanê Farisî de maye, lê dîsa yekîtiyên wî û zaravê Kurmancî gelek maye. Ez dikanim nola derfetê di destê xwe de wisa rêz bikim.

I - Radêriya lêkeran û piraniya lêkeran bê guhertin wekî hev in.

Mînak : Hatin, çûn, keftin ûwd.

Ev di warê dema borî de jî, wisa ye.

II - Telafûza axaftinê nola zaravên din gelek nêzîk hev in.

III - Di keştiya dudyan de hîn bernava radêr û tewangî xuya ye.

Mînak:

-zi tey bî = ji te bû.

-tu bîyayî = tu bibya / bibuyayî/bibayî

IV - Di vî zaravî me de hîn afirandeka hokera “heda” li ber navan tê bikaranîn, “li” dîv re ketiye ziman nayê bikaranîn.

Mînak :

- di Platan = di Platan de / li Platanê

- Di şîkarî ahû bî = Di nêçîra ahûyê de bû.
/ li nêçîra xezalê bû.

V - Di Lorî de jî, wek Kurmancî daçeka “ji” bi awayê “zi” tê bikaranîn.

Mînak:

Zi canê xuş (xwuş)	= ji canê xweş
zi kuca ey /tîya	= ji ku têy
ci re gut.	= jê re got.

VI - Gelek peyvên bi giranî tenê di Kurmancî û Lûrî de tên bikaranîn, hene.

Mînak:

Kurmancî

tule (se,kuçik)
saq (çîp, ji qorê berjêr)
serad
qey /key
bimire
ta
dak /dayîk
pizik
şujin
genî
derpê
çît
kurtan

Lorî (Feylî)

tile / tule
saqe
seran /serand
key
bimire (fermana mirinê)
ta
dak
pize
suze /size
gen /genî
derpê
çît
kurta

Bê van dîsa piraniya peyvan hevdu digirin.

Mînak:

dêlik	dêl /dalik
tepe	tepe
zîrek	zîrîn
çê ye.	çê ya
firsend nebî / nevî	firset nevî
serezîr	serejêr
kuro	kuro

çend sal	çen sal
birrîn	bûrrîn
xak bi (li) serî	xak ve serî
jehra mar	jehra mar
mêl	mêl
tay (tay min xebitî)	tay / tey
canê minî	canê minî
hemdemê min	hemdemonim
tu bimînî	tu bimênî
bayê xem	bayê xem
ser kêşim	ser kêşim
tajî	tazu
xonçe	xonçe û hwd.

VII - Forma pasîv ya Feylî hima bigire wek Kurmancî tê virastin.

9 - Cudahiyên Kurmancî û Lorî (Feylî)

I - Di Kurmancî de afirîndeka “heda” di dema nika de li ber lêkeran tê bikaranîn. Di lorî ya gundan de ev xêr ji çîroka dema niha tew nayê bikaranîn. Ya bajaran di bin hîkariya Farsî de maye.

II - Di Kurmancî de du tewînekên bernavan hene di Feylî de bê kestîya dudyan ev nîne.

III - Di Kurmancî de bernavên kurtkirî nîne, di Feylî de heye.

IV - Di zaravê Feylî keştiya zafmara yekan de paşgîna wek Kirdkî <îm> tê bikaranîn lê ev di Kurmancî de nîne.

10- Zarava Lakî (Kelhûrî) jî hema bigire wek Lorî (Feylî) ye

Ji wê têtikiliyên wî û zaravê Kurmancî jî, wek têtikiliyên van hedu zaravan e. Lê mirov dikane bivêjê Lakî (Kelhûrî) nola Lorî hîn bêtir nêzîkê zaravê Kurmancî ye. Mînak:

Kestiya zafmariya dema niha yekan ya Lakî wek Kurmancî, ya Feylî wek ya Kirdkî ye.

11- Ardelanî di awayek navbera Soranî û Lorî de ye

Têtikiliyên wî û Kurmancî wek têtikiliyên Kurmancî û Soranî û di hin formên rêzimanî de jî, wek têtikiliyên Kurmancî û Lorî ye.

B- KIRDKÎ

1 - Têtikiliyên Kirdkî û Kurmancî

Fermo li bin sernivsên “yekîtîyên Kurmancî û Kirdkî, Cudahiyên Kurmancî û Kirdkî “ binêrin.

2 - Têtikiliyên Kirdkî û zaravê Soranî

Di warê bikaranin gelek rengdêran, hin daçek û lêkerên hevgin (hevdudanî) de, bi taybetî di warê peyvan de digêhêjin hevdu. Bi taybetî devokê Mukrî bêtir nêzê Kirdkî dibe.

I - Rengdêrên herdu zaravan yek in.

Kirdkî

sîya
sur
barîk
wurde
zerd
vila
berz

Soranî

sîyaw
sur
barîk
wurd
zerd
awala
berz

sard	sard
asan	asan
kon	kon
pir	pir (tijî)
bon	bon (bêhn)
teysan	teynû
bêgan	bêgîyan
ley	ley / lay

II- Piraniya lêkerên hevgîn wek hev in.
çend mînak:

Kirdkî

Soranî

we kerdên	we kirdin
ar kerdên	ar kirdin
Pîyanayên	pîyanusan
pir kerdên	pir kirdin (tijîkirin)
têra kerdên	têro kirdin
dirnayên	dadirîn
kay kerdên	kay kirdin
pirodayên	pirîdayîn (pirîdaye)

Dîsa bê van çend mînakên me li jor dane, virastina gelek
lêkerên din wek hev in.

Mînak :

Kirdkî

Soranî

kerden	kirdin
merden	mirdin
nayên	nan (lêkerek alîkare)
nam ra nayên	naw lê nan
kewten	kewtin
berden	birdin
û hîn wek din.	

III - Hîn di herdu zaravan de tîpa <d> ya li paş peyvên wek xwe mane, di Kurmancî de ev ketiye.

Kirdkî	Soranî	Kurmancî
zerd	zerd	zer
kerden	kirdin	kirin
sard / serd	sard	sar
pirde	pirde	pir / pire
ûwd.		

IV - Bê wan peyvên me li jor nivisandîne, hîn gelek peyvên din bi lêvkirina (telafuz) xwe ve wek hev in.

Kirdkî	Soranî
bazine	bazine
herdiş	ereşî / reşî
ko /kuwe	koî / kuwe
henge / mêşe	henge
engustane	engustîla
kulî	kulle
şuwane	şuwan
hengemîn	hengu
şane	şane
lêw	lêw
keynek	keyjek
kerdi	kerde
mil	mil
kam	kam (kî)
koçike	keuçik /koçik
merd	merg / merd
meyman	meywan
tay	hintay / hindaye
têverver	dêwerber
tîj	tîj /tijk

vaten	wutin
vînen	bînîn
bestin	bestin
simore	simore (simbolek)
rawan	rawend
şemşer	şemşer
xo	xo
ewro	ewro /emro
asin	asin
roşt	roşn /roşnayî
wazen/wayştin	wistin
mang	mang
taştin	taştin
ariq	areq (xweydan)
boyen	bogen
arwêş	karwêş
goşare	goşare /guşare
dufişk	dufişk
verg	gurg /gweg
dewe	de /dew
Mestê (sive)	esta (ji naha û pêve)
hêga / hêlga	kêlîga (zevîya acotî)

V - Bi negatîvî bikaranîna peyva pirsê <çi>

Kirdkî

Soranî (Mukrî)

çîno
çi kes

çi nebû
çikes

Di warê hevokzanînê, dema borî, çîroka dema borî, rewayê de digêhêjin hevdû.

3 - Cûdahiyên Kirdkî û Soranî;

I - Hemu cûdahiyên di navbera Kurmancî û Soranî de di

navbera Kirdkî û Soranî de jî hene (Li bin sernivsa cûdahîyên Kurmancî û Soranî binêrin.)

II - Daçeka <li> ku duv re ketîye ziman di Kirdkî de nîne, di Soranî de heye. Di Kirdkî de awakî afirîndeka heda <da> tê bikaranîn.

III - Di Soranî de berlêkera <de,e> heye, di Kirdkî de bi giranî nayê bikaranîn.

4 - Yekîtiyên Kirdkî û Lor (Feylî)

I - Di herdu zaravan de jî di zafmariya yekan de bernavê paşgînkiriya Kurtkirî tê bikaranîn.

Mînak:

Kirdkî	Lur (Feylî)
Ma ênîme	îma tiyeyîm
Ma vanîme	îma ewşîm
ma kewtîme	îma keftîm ûwd.

II - Di herdu zaravan de jî, afirîndeka daçeka “heda” bigiranî nayê bikaranîn.

Mînak:

Kirdkî	Lur (Feylî)
ez dana	min dêm
ti kewta	tu keyt û hwd.

III - Di herdû zaravan de jî daçek gelek caran li pey navan tê bikaranîn.

IV - Gelek peyvên herdû zaravan hema bigire wekî hevin.
Mînak :

Kirdkî

ma bîyarêm
uca
ci re va
wurza

Her kes degera cengê
xo nêkenê.

ca
bîyarê
name
resayen
herdiş
loqme nun bîyarê.
pize
seva çi oma
teyşan bî
sine
ziwan / zuon
serd
vir kerdin
meyman
nal kerdin
ver
veten
game
lay / lew
ded / dedza (pismam)
nayen

Lur (Feylî)

îme bîyarêm / bîayêm
ucî
cîri wu / gut
virîsa

her kes buha cengê xu
nêkenê.

ca
bîyarê
num
resîn
rîş
luqme nun bîyarê.
pize
sî çi omay / hatîy ?
tuşan / tuşnam bî.
sîne
zevon
serd
virkirdin
mehmun
nal kerdin / kirdin
vir
vezêne
gum
la.
tata / dada (mam / ap)
nîyan

V - Di Kirdkî de carcaran <n> zafmariyê dikeve û li paşîyê
<o> yan jî <u> bo zafmariyê dihê bikaranîn. Ev rewş di Feylî
de jî heye.

Mînak :

Kirdkî

Forma bingehîn   forma bi o

Alan   Alon > Alo > Alu
Demenan   Demenon > Demeno > Demenu
daran   daron > daro > daru

Lur (Feylî)

Bingehîn   forma bi <o> û bi <u>

Kuran/kurekan/yel   kuro
Liristan   Luîsu û hwd.

VI - Di Luî de jî wekî Kirdkî daçeka <bi> bi awayê <ve, eve> tê bikaranîn. Ev herdû zaravana divir de jî digêhêjin hev.

Kirdkî

Lorî

ve   ve
eve   eve

VII - Di herdu zaravan de jî dengê <v> bi giranî dihê bikaranîn.

VIII - Di herdu zaravan de lêkera hebûn di dema niha de bi alikariya peyvek tê virastin, lê dema borî de tenê lêkera "bûn" tê bikaranîn.

Kirdkî

Feylî

Deme nika   Min nanim dîrem.
Nanê mi esto   yek dustim bî
Dema borî
Tavî dostê ma bî

5- Cudahîyên Kirdkî û Lorî (feylî)

I - Di Kirdkî de zayend heye, lê di Lorî de wenda bûye.

II - Di Kirdkî de bernavên kurtkirî tenê di zafmariya yekan de heye, lê di Lorî (feylî) de wek zaravên başûr bi giranî tê bikaranîn.

III - Cudahî di çîroka dema niha de heye.

IV - Di Kirdkî de du awayên bernavan hene, di Lorî de tenê yewmariya dudyan de xuya ye.

6 - Kirdkî û Lakî (Helhurî).

Bê bernava kurtkiriya zafmariya yekan Lakî jî, wek Lorî (Feylî) ye. Yanî yekê Feylî bizanibe bi hesanî Lakî (Kelhurî) diaxive . Ji wê mirov dikane bi zelalî bivêje yekîtî û cûdahiyê Kirdkî û Lorî ji bo Kirdkî û Lakî jî, derbaz dibin.

7 - Kirdkî û Ardelanî (Sine).

Me di pêş de jî, gotibû ev zarav di navbera Soranî û Lorî de ye. Ji wê hewce nake em bi giranî li ser vê mijarê rawestin. Lê em dîsa jî dikanin çend mînakên bidin, ji ber ku gelek girîngin.

Kirdkî

a-
vore (berf /befr)
vore varena
alinçe
engîştane
nîm
game
zimistan

Ardelanî

êware (dibare, varena)
befr (wefr) êware.
halûçe
enguştar
nîm
qam
zimisan

zama (zava)
sîne
vêsayen
se (sed)
herrî
sodir
veyv

zamawend (dewet, veyv)
sîne
esuzen / esuzayen
se (sed)
herik
sozî û hwd.
weyvî

b- Di ardelanî de jî gava di dema niha de lêker tê lêparîn, zafmariya yekan tim dengê <î> digire Di devokê Kirdkî ya bakûr de ev <îme>

Kirdkî

ma ênîme
sima ênê
ma amayîme
sima amê

Ardelanî

eme eçîn (eçîyn)
ewe eçin
eme çûyîm
ewe çûn

c- Bikaranîna lêkera şînayeyên /şîkayen ê

Ardelanî

Min eşa biçimaw malan. = Ez şîkena ûwd.

Kirdkî

8 - Kirdkî û Goranî û yekîtiyên wan.

Herkes ji ber hinek peyv û lêkeran, deng û bermayiyên kevn van herdu zaravan nezê hev divînin, yan jî, dinirxînin. Lê bi rastî yekîtiyên Feylî, Kelhûrî û Goranî hîn zêdetirin, heta mirov dikane van di komek de binirxîne. Em niha yekîtiyên Goranî û Kirdkî ruberên hev bikin.

I - Kirdkî û Goranî di warê dengên kevn parastinê de digêhêjin hev.

Mînak:

Kirdkî**Goranî**

a - Dengê <m> neguheziye.

dimê	dimê
game	hengam
zama	zama
name	namî

b - Dengê <v> neguheziye

va	va
verg	verya
vaten	vaten
varan	varan
ver	ver

II - Dîftonga kevn <XW< dengik wenda kiriye.

war	war
weş	weş
xo	wî /we

III - Gelek peyvên herdû zaravan wek hev tên bilêvkin.
Mînak:

Kirdkî**Goranî**

a / o (ew)	a / ou
engûrî	angurî
awro /ewro	arû
asin	asin
teber	ber
mil	mil
eşkucî	eşkuçî
cor	cur

çîye	çûy
heş	heş
xoz	xu
hêne	hane /hanî
her	her
kêrga	kerya
leyrik	leyre
milîçik	milî
nîm	nîm
simer	semer
ve (bi)	ve
zimistan	zimisan
ziwan	zuan
vore /vaure	waure
zerence	jereç

IV - Gelek lêker hema bigire wekî hev in.

Çend mînak:

Kirdkî

Goranî

amayen	ameyan
kewten	keftan
vîsten	vîstan
huwayen	xûayîn
werden	wardan
eşnawiten	şinaftan
kerden	kerden
vaten	vatan
merden	merden
nîyan	nîyan

V - Bikaranîna daçekan jî nêzîkê hev in.

9- Cuahiyên Kirdkî û Goranî

I - Her çiqas di Goranî de zayend hebe jî, zêde nayê bikaranîn. Di kirdkî de Bê zayend nabe.

II - Di Goranî de ji hîkariya Farisî di lêparîna dema niha de <mi> ya farisî tê bikaranîn, Di Kirdkî de hema bigire berlêkera dema niha nayê bikaranîn. Paşgînên lêparîna dema niha jî, hevdu nagirin.

Mînak :

Kirdkî

ez yêna
ti yênê
a /o yêna /o
ma yênê /yênîme
sima yênê
ê yênê

Goranî

emin milû
tu milûî /milî
ou milû (ad, adê)
îma milûîme (yek in)
şima milûîdî
auşan milûyan

III- Di Kirdkî de du tewangê navan (rectus, obliquus) hene, di Goranî de wek zaravên başûr tenê bernava tewangî heye.

IV - Di Goranî de bernavên paşgînkiriyên kurtkirî hene, ev di Kirdkî de tune.

V - Di Goranî de wek Kurmancî daçeka <ci, ji> bi giranî tê bikaranîn, di Kirdkî de wezîfa wê jî <ra> yê hilgirtiye.

VI - Di Goranî de paşgirên <awa, ere> wateya dubariyê li lêkeran bar dike bi giranî tê bikaranîn, ev Kirdkî de nîne. Tenê bi awayê <era>, <ero> li pêş lêkeran bikaranînek heye ew wateya lêkeran xurt dike.

VII - Di Goranî de wek Kurmancî ablatîva kevn dijî, ev di Kirdkî de nîne.

C- SORANÎ

1- Yekîti û cudahiyên Soranî û Kurmancî

Min bi bingehîn di bin sernivsa “yekîtiyên Kurmancî û Soranî û Cudahiyên Soranî û Kurmancî” de dane zelalkirin, fermo lê binêrin.

2- Soranî û Kirdkî

Fermo li bin sernivîsa Kirdkî binêrin.

3- Yekîtiyên Soranî û zaravên başûr yên din

Ez dikanim bivêjim ku Soranî wek zimanê nivisandinê bikar tê hîkariya wê li hemû zaravên başûr bûye. Bê vê gelê me yên zaravên başûrên din diaxive jî, Soranî wek zimanê nivisandinê pejirandiye (bigiranî). Ez dîsa jî, çend yekîtiyên wan li vir diyar bikim.

I - Di hemûyan de bernavên Kurtkirî hene.

II - Di giştan de paşgirên dubarkirinê <ewe> tên bikaranîn.

III - Di hemûyan de tenê bernavên Tewangî hene.

IV - Bi giranî peyvên wan hevdû digirin.

4 - Cudahiyên wan

I - Di Feylî Goranî û Lakî de dengê <V> hîn bi giranî dijî, ev deng di Soranî de wenda bûye.

II - Forma pasîv di Goranî de wek zaravên bakûr, Di Feylî Lakî û Ardelanî de bi alîkariya raya lêkera “hatinê” <e> û forma kevn tên virastin. Di Soranî de bi alîkariya paşgirên <re, ra> tên virastin.

III - Gelek peyvên zaravên din telafuza xwe wek telafuza zaravên bakûr in.

D- ZARAVÊN BAŞÛRA ROJHILAT Û GORANÎ

Ev zarav ev in; Lorî (bi taybetî devokê Feylî), Lakî (Kelhûrî), Kermansahî , devokên Goranî û zaravên navînên biçûk.

Ev zaravan ger ji hêla lêvkirin de be, di hêla bikaranîna lêkeran, daçekan , rengdêran de digêhêjin hev. Kesên van zaravan hema bigire ji sedî heştê hevdû fêmkirin. Goranî jî, di pir xalan de digêhêje van zaravan, Mirov dikane bêşik bivêje Goranî zaravek di nabera, Zaravên Bakûr û zaravên başûrê rojava de ye.

Cudahiyên van zaravan yên herî giring, kîjan zêdetir di bin hîkariya Farisî û zaravê Soranî de mayîne.

1- Yekîtiyên Z. B. Rojhilat û Zaravên bakûr

I - Di herdû koman de jî, dengê <V> bi giranî tê bikaranîn. û tev dengê <b> gelek caran vedilîze.

II - Forma pasîv gelek nêzê hev e, di Z. B. Rojhilat de forma kevn û rayê lêkera <hatinê> bi hev re tê bikaranîn. Di koma bakûr de herdu bi serê xwe ne.

III - Peyvên wan bi giranî wekî hev in, lêvkirin (telafuz) hema bigire yek e. Eger mirov hîkariya Farisî ji ser bavêje. Bi tevhevî tê fêmkirin.

IV - Di herdu Koman de jî, daçekên <Ji, ci, zi> û <re, ra, erê> di wateya xwe ya bingehîn de tê bikaranîn. Bê van bi giranî, di cîhê daçeka nû <li> de bi giranî afirîndeka daçeka kevn <di, dil> tê bikaranîn.

V - Formên lêkeran di awayê partîzîp de, û di lêparîne de

wekî hev in. Bê van rengdêr û bikaranîna wan, û virastina hevokan nêzîkê hev in.

2 - Cudahiyên van zaravan

I - Di zaravên bakûr de du awayên bernavan hene. di Z. B. Rojhilat de tenê çend nîşanê wan mane.

Mînak:

Feylî

Goranî

Kestiya dudyan de
tu te /y

Kestiya sisyan de
ou ad /ade

II - Di zaravên Bakûr de forma ergetîv gelek zelal e. Di Z. B. Rohilat de ev ewqas ne zelal e.

III - Di Z. B. Rojhelat de Bernavên Kurtkirî hene û tên bikaranîn. Lê di zaravên bakûr de tenê çend paşmayî hene.

IV - Di zaravên Bakûr de zayand hene û di peyvînê de tê bikaranîn, Di Z. B. Rojhilat de her çiqas xuyake jî, bi giranî nayê bikaranîn.

GOTINA DAWIYÊ

A-Dema mirov vê xebatê hûr bikole, gelek bi hêsan dikane klasifikationa zaravan bike. Ezê bi nola materyalê di destê xwe û zanîna xwe wisa tasnîf bikim.

1 - Zaravên Bakûr : Kurmancî û Kirdkî

2 - Zaravên Başûr : Soranî bi devokên xwe wek Mukrî û Suleymanî.

3 - Zaravên Başûrê Rojhilat : Lorî (Feylî û devokên din),

Lakî (Kelhurî û devokên din) û zaravên derdora Kermansahê.

Goranî zaravek di navbera Zaravên Bakûr û Z. B. Rojhilat de ye. Hela giramatîkî ve bi giranî mêla xwe li ser Zaravên Bakûr e.

Ardelanî (Sine) : Di hinek xalan de digêhêje Zaravên Başûrê Rojhilat. Lê bi giranî digêhêje devokên Soranî, yanî wek devokek Soranî xuya dike. Ji wê gelek kes vê wek devokek Soranî dinirxînin.

B- Dema mirov vê xebatê yan jî zaravan rind lêbikole, Mirov bi hêsanî têdigêhêje ku zaravê Kurmancî hem bi aliyê rêzimanî dewlemendiya xwe ve, him karakterê hemû zaravan di nav xwe de hilgirtîne ve û hem jî, bi hêla hemû Karakterên Zimanê Kurdî û cudahiyên di naber a zimanê Kurdî û zimanê Êraniyên din de di nav xwe de parastîne ve zaravê herî dewlemend e. Eger em minak bidin.

1- Di Kurmancî de Hemû demên wêbê (çîroka dema wêbê, dema wêbê, dema wêbê ya di pêşeroja de diqede.) hene, lê di zaravên din de ev dem nayê bikaranîn.

2 - Forma vokatîv gelek zelal e, Hem di yewmarî û hem jî, di zafmariyê de bi dewlemendî tê bikaranîn. Ev di zaravên din de xuyake jî, ne wek Kurmancî dewlemend e.

3 - Forma Ergetîv jî wisa ye.

4 - Hema bigire karakterên hemû zaravan di nav xwe de hildigire. Mirov dikane hemû zaravan, yan jî nîşanên wan di Kurmancî de gelek bi zelali bivîne. Hete ez dikanim bi hêsanî bivêjim, Kurmancî zaravek hemû zaravan bi hev ve giredide, ye.

K- FERHENGOK Û TÊGÎN

Ezê di vê mijarê de hin peyvên min di vê xebatê de bi kar aniye, jî bo xwendewan bi hesanî têbigêhêjin, Ferhengek biçûk û Mijara têtîgînên Rêzimanî bigirim destê xwe. Min berê jî* li ser vê mijarê hinek tişt nivisandibû. Ezê li vir hîn bi firehî li ser rawestim. Daxwaza min, terminolojiyek hêsan, bi aheng û di hemû zaravan de bê egerek tê bikaranîn, e.

Îroj terminolojiya Latînî ya rêzimanî navnetewî û bi taybetî di nav netewên Îndo- Ewropî de hatiye pejirandin. Pirkes ev bi qismî wergerandine zimanê xwe. Ezê di vê mijarê de jî li ser wateya van têtîgînan (terminus) di Latînî de bi Kurdî şirovebikim, bersivên wan di Kurdî de bidim, û kî di rêziman de çi bikaraniye û rûberê hev bikim. ezê li ser vê rawestim, ma gelo mirov dikane van têtîgînan tîk bikaranîn di hemû zaravan de bê têtîgîhîştinekê xelet yan vacî bikarbîne.

Afirîndek : Tiştên li ser rayê tiştên din pêkhatine, ji rayek afirîn, pêkhatin, ji rayek (kokek) derketin, (türeme) Mînak: daçeka <di> ji daçeka <heda> derketiye.

Radeng (Artikulatorî) : Peyva Latînî bi Kurdî tê wateya, cîhê deng jê derdikevin, kaniya dengan ku devê mirova ne.

Nasdar (Attrîbût): Peyva latînî tê wateya tiştên pê re, li gel, pê ve kirî drûv (durf), nasandar, tamamkarê peyvê. Yan jî drufkirin, nîşankirin, sombolkirin û fermandayînek dide xuyan. Dr. K. Bedirxan navê vê têtîgîne <xuyadar> danîye Mirov dikane jêre <drûv> <drufîn> jî bivêje. Hin jêre danasîn dibêjin.

Awa (Variant) : Peyva variant Latînî ye, tê wateya awa û

---

* Di "Rewşen" a li Almaniyayê de hat weşandin.

rengên tiştan. Mînak varyantên Tîpan ûwd.

Berlêker : Daçek, peyv û pêşgînên li ber lêkeran tên bikaranîn, bi latînî Praefix yan jî, partîkel tê gotin.

Bernav : Ez di vir de di wateya pronomen de bi kar tînin. Yanî peyvên di cîhên navan de tên bikaranîn. Min çima ev bikaranî, dikanim wisa zelal bikim. Ji ber ku di zaravê me yê Kirdkî de tîpa <g> carcaran xwe diguhezîne tîpa <c> ew ji <gû> re <cî> divêjin. Dema mirov ji vê têgînê re <cînav> bivêje, kesên vî zaravî dipeyîvin wê awakî din fêm bikin. Piraniya kesên li ser vê zaravê dinivîsin ji ber vê egerê <bernav> ê bi kar tînin. (Lerzan Jandil) Û ev peyv bersiva vê têgînê yanî bersiva <pronomê> dide. Li hêla din divêt dema em têgînek dipejirînin wateya wana di zaravan de jî, bigirin ber çav. Dr. K. Bedirxan ji vê têgînê re <Pronav> gotiye, lê ev niv Latînî û niv Kurdî ye. Kurdên Soran ji vê têgînê re <ranaw> dibêjin, lê pêşgîna <ra> wateya <ber û cîh> li peyvan bar nake, ji wê ev jî bersiva pronomîna nade.

Bernavên Radêr (rectus) : Ev tê wateya bernavên hîn nehatine tewandin û tu paşgîn û pêşgîn negirtî yanî di awayê nomînativ de ne. Soran di cîhê <radêr> de peyva <cawk> bi kar tînin. ji ber ku ev awayê bernav di vî zaravê me de nîne, nav jî, lê nekirine. Ev bernav ev in: Ez, tu ûwd.

Bernavên Tewangî (obliquus) : Bernavên hetine tewandin, yanî di awayê tewangî de ne. Di Kurdî de ev bernav him di awayê xwedîtî de ye him jî, dema borî yê lêkerên têper bi alîkariya van bernavan tên lêparîn. Ev bernav ev in: min te/ to ûwd.

Bernavên Kurtkirî (awayek Kopula) : Bernavên kesaniyên kurtkirî û wek paşgîn tên bikaranîn. Mînak : ..m, ...t, ...y, ...man, ...tan, ...yan. Ev di zaravên bakûr de bi piranî wenda bûye. Lê di zaravên başûr de bi giranî tên bikaranîn.

Bernavên şandek (demostrativ) : Bernavên mirov bi alîkariya wan tişt û heyiyan zindî nişan dike. Mînak : ev /na, ew / no. ûwd.

Bernavên nenas (indefinita) : Bernavên veşartî ne û ne xuya ne. Mînak : Min gotê, dey ra va.

Bernavên peywendî (possesiv) : Bernavên xwedîtiya heyyek dinirxîne, yê kê ye, aîde kê ye dide xuyan. Mînak : yê min, ya, hîn ûwd.

Bernavên Serbixwe : Bernavên girêdayiyê tu heyyê nîne, li ber hemû heyyan tê bikaranîn. Mînak : xwe, jê, ci û hwd.

Bernavên hevgin (contracte) : Di nav hev de helîn daçek û bernavan van bernavên hevgin diafirîne, mînak: jê, lê, pê ûwd. Dr. K. Bedirxan navê vê têgînê “Pronavê lihevxiştî” daniye. Ev peyv him giran û him jî bersiva vê têgînê bi tevhevî nade. Mirov bi hesanî dikane jê re bivêje “ **Bernava Hevgin**”. Ev peyv afirandinek nû nine, di nava gel de jî tê bikaranîn (mînak: dema du kes ji hevûdû hez bikin mirov divêje “Xwedê we hevgin e). Mînak : hevdu, yektir, yewbîn ûwd.

Bernavên Pirsê (Interrogara) : Cînavên ji pirsan hatiye virastin. Mînak: kî, kam, kîjan ûwd.

Bernavên nexuya : Ew bernavên gelekîyek bê hêjmar dinirxîne, wek peyvên serbixwe xuya ye. Mînak : çend, hin, tay ûwd.

Bûgin : Ev ji zaravê Ardelanî ye, tê wateya <bûyînek>, hebûnek, bi Tirkî <olgu> dibêjin. Mirov dikane di warê felsefê û ramiyê de bi kar bîne.

Daçek (praeposition): Peyva Latînî ji du peyvên hatîye virastin yek “prae” tê wateya ber, pêş, li ber, li pêş. Mînak; li ber derî. Yê dudyan “Position” di wateya druv, tevger û rewşê de ye. Praeposition : tê wateya peyvên bi serê xwe bi giranî bê wate ye û li ber peyvên tê bikaranîn re tê gotin. Dr. K. Bedirxan navê vê têgînê “daçek” daniye û ev hema bigire rûniştîye. Kurdên Soran jê re “amraz” dibêjin.

Dengzan (Phonetik) : Bi nav netewîtiya peyva Phonetîk tê bikaranîn û “Phon” di wateya deng de ye. Mînak dengê di zimanê Kurdî de.

TÊGÎNÊN CÎHÊ DERKETINA DENGAN,

Lêvî (labîal) : Ji dengên (tîpên) bi alîkariya herdû lêvan tên derxistin re dengên lêvî tên gotin. Mînak: b, p ûwd.

Lêv û didanî (labiodental) : Cîhên dengên bi alîkariya lêv

û didanan tên derxistin. Mînak: v, f.

Didanî (dental) : Dengên bi alîkariya didanan tên derxistin.
Mînak : d, t, z.

Paşpidî (alveolar) : Dengên li paşpidîyên didanan derdikevin. Mînak : ç, c.

Ezmanê stûr (Praepaletal) : Di asûmanê dev de cîhên hinek dengên stûr (hişk) derdikeve û ev deng, ber û pey ezmanê stûr jî hene. Mînak : k, s,

Ezmanê nerm (velar) : Li paşiya asûmanê dev de jî hinek deng derdikevin, ji van re jî, dengê velar tê gotin.

Mînak : g, q.

Zimanê Biçuk (uvular): Ev deng di zimanê me de nîne, tenê çend dengê Erebî hene.

Qirikî (pharingal) : Ji dengê ji qirikê derdikeve re dengê qirikî tê gotin, di zimanê me de tenê tîpa “h” heye.

Fîtikî (plosiv) : Dengên di derketinê de bi fîtikî derdikevin re tê gotin. Tevhevên dangan ya bi fîtikî ye yan jî bê fîtik in. (li dengzanîne binêre.)

Lêgerî (Frikativ) : ji dengên dema derketinê de li nav dev û didan de diçe û tê re lêgerî tê gotin. Mînak : v, z,

Pozî : Hinek deng bi alîkariya poz derdikevin mîna <n> , ev dengên pozî ne.

Layêre (lateral) : Dengên di ber re derdikeve.

Fijiqî (vibrantin) : dengên ji dev bi fijiqînê derdikevin, yan jî, ji dev difijiqe.

Fonem : Di wateya deng de ye lê bo jûbînek jî, tê bikaranîn.

Kombînekirî : Mirov dikane jê re hevhatî bêje, tiştên li hev tînan.

Fakultatîv. : Di wateya divêtî, mecal, derfetên cûr bi cûr, îmkanên din de ye.

Delomet : di wateya wezîfe de ye,

Dem : wext, zaman, di vir de di wateya awayên lêparîna lêkeran de tê bikaranîn. Mînak : Dema niha.

Dema niha (Praesens): gava livbaziyeke tê kirin û mirov yan jî heyî di nav livbaziye û çalakiye de ye û hîn neqediyaye. Mînak Ez tîm, tu diçî.

Dema borî (Praeterîtum). Ji hemû demên derbazbûye, buhurî û rawiriye re tê gotin, çend awayên vê demê hene.

Dema borîya têdayî (perfectus) :Bê kêmasî qedandin, xilaskirin, û karê niha bi tevhevî qedyaye, mirov bi xwe ev bûgîn jiyaye û qedandina wê dîtiye. Mînak : Sîdar do hat.(min bi çavên xwe dît.) Dr. K. Bedirxan navê vê têngînê <Boriya têdayî> daniye. Qanatê Kurdo jê re <wexta berê buhurî> lê boriya têdayî hima bigire runiştîye.

Dema Boriya dudar (passe sîmple, indirekt). Ev tê wateya tiştên cûda, bi hev re nehatine danîn. Dema ku mirov ne raste rast di dorê re bîfitile, yan jî ji devê yekê din bibîhîse û bivêje. Di rêziman de jê re passe simple divêjin. Mînak : Sîdar do hatiye. (Yê ku ev gotiye, bi çavên xwe nedîtiye, ji yekî bihîstiye. yan jî wisa bawer dike.) Dr. K. Bedirxan jê re <boriya dudar> gotiye Qanatê Kurdo navê vê têngînê. <Wexta berê niha> daniye. Bi dîtina min û rastî <Boriya Dudar> him rast û him jê çêtir e.

Çîroka dema borî (Plus-quam-perfect) :Peyva Latînî tê vî wateyî ; Plus: Piranî, zêdeyî û rindiya erênî. Quam : Dema ku wekî û mîna. Perfect : Bê kêmasî bi cîh anîn. Di rêziman de dema bûyînek yan kirinek di nav dema borî de bê qedandin û di çîrokê de bimîne, Jêre Plus quam perfect tê gotin.

Mînak : Sîdar pêr hati bû,

Sîdar par hatibû. (gelek dem di ser re derbaz bûye, êdî bûye çîrok.)

Çîroka dema niha (imperfect) : Dema bûyînek yan jî kirinek di dema borî de bidomê, yanî di vegotina çîrokê de bikaranîna dema niha re çîroka “Dema Niha” tê gotin. Dr. K. Bedirxan navê vê têngînê “çîroka dema niha” daniye, û ev di ziman de rûniştîye.

Dêndem (futur 1): Dema hîn li ber kirinek û bûyînekî, li pêş e. Dema mirov bixwaze tawayek (tiştêk) bê zivirandin bike û bi cîh bîne, ev dem tê bikaranîn. Dr. K. Bedirxan jê re “Dema wêbê”, Qanatê Kurdo “Paşwext” gotiye. Mirov dikane. Bi kurtî “ Dêndem” bivêje.

Di vir de zimanzanên me ji hev diqetin û tukes “dên” wek

lêker napejirîne. Dema em li Farisî mêze dikin, Lêkera “şûden” kû ji lêkera “bûyînê” afirîye tê bikaranîn. Dîsa di gelek zimanê Îndo - Germanî de bi awayê Farisî ji lêkera “bûyînê” lêkerên alîkar ji bo dema nika afirîne. Di zaravên me yên Feylî Kelhûrî û Ardelanî de bo forma pasîv jî awayek vê lêkerê tê bikaranîn. Bikaranîna wê ya di dema wêbê ya Kurmancî de nîşana lêkerik serbixwebûyîna vê lêkerê tesdîq dike. Ji wê ez dibêjim. Lêkera “dên” lêkerik serbixwe ye û bi dîtina min mirov dikane navê vê têgînê “dema dên” yan jî, “dêndem” lêke.

Dêndema duduyan (Futur II): Ev jî, dema mirov bê şik bawer bike ku mirov dikane kirinek yan jî, karekî bi cîh bîne, yan jî demak mirov bi berad, çalm, quretî û pozbilindî bivêje ez dikanim filan karî bi cîh bînim, vê formê bikartîne. Ev bê zaravê Kurmancî di zaravên din de ne xuya û zelal e.

Drûv : şikil, xesyet, wesf.

Evolution : Pêvajoka pêkhetinê, di pêvajokek kur û dirêj de guhertin û veguhezîn, dem û domdariya pêkhatin û veguhezînê.

Êlat : Eşîr, komekî malbatên ji yek rîçalek, yan jî xwe ji yek rîçalek dihesibîne.

Fermî : Resmî, bi nasnameyî.

Hevgîn : Yekbûnek, di nav hev de helîna çend tiştan, hevdudanî, bargiranî, tiştên gîhîştine hevdû.

Hevok : Cumle, bi Soranî “rist”, Komek peyvên jê dîtin û hestek tê fêmkirin.

Hêthevok : “Hêt” bi Kirdkî ye û tê wateya alî, hêl û gel tişteki. Yanê hevokên alîkar yên hevoka bingehîn tamam û têr dike.

Hoker (Adverb): Tiştên ji bo der û dorê tînin gotin. Peyvên dûrî, der, cîh, dem, rewşek, erênî, nayênî, piranî û kêmiyek dinirxîne re Hoker tê gotin. Dr. K. Bedirxan navê vê têgînê “Hoker” , Qanatê Kurdo jî fêlnîş lêkiriye. Di zimanê me de “hoker” rûniştîye. Soran “hokar” divêjin.

Jîyana Komaleyî : Jîyan û heyata miletek, yan jî komek mirovan bihev re dijîn û jiyanê dajon. Jiyana civakî.

Jûbîn : Peyvek Kirdkî ye, di wateya komikek, tevheviyek biçûk. Bi Tirkî : Bîrim. Mirov dikane di wateya fonem de jî bi kar bîne.

kargûzarî : Delomet, wazîfe.

Kiryar: Xwediyê livbaziye, kesêk karek kiriye, Subjekt.

Komaleya ziman : Malbata ziman, Mînak:Kurdî Komaleyek ziman e. yan jî malbatek ziman e.

Kontînent : Reşbelek, Qita.

Lêker (verba) : Ji livbaziyek, çalakiyek, tevgerek, guhertinek, rewşek bikaranîn û armancekî di naveroka xwe de şanî dide; yan jî peyvên demê re lêker tê gotin. Mînak : Hatin, gotin, ketin û hwd. Dr. K. Bedirxan navê vê lêker lêkirîye û ev peyv di zimanê me de cîh girtîye.

Lêkerê radêr (Infinitiv) (Infinitivus modus) :Rewşa lêker ya hîmî û hîn neguherîye. di awayek bingehîn de ye û ti paşgîn û pêşgîn negirtîye. (li bin sernivîsa lêkeran binêrin. Dr. K. Bedirxan navê vê “radêr” lêkiriye, Qanatê Kurdo jê re “fêl” gotiye. Bi giranî peyva “radêr” tê bikaranîn.

Lêkerê aktîv (Verbes activ) : Lêker bi du awayan tê bikaranîn, yek biawayek aktîv, yanê bê navgîn dîrekt. Mînak :Ez diçim . Ew tê. ûwd. Dr. K. Bedirxan navê vê “lebatî” lêkiriye. Lê bi dîtina min mirov dikane bi hêsanî peyva “aktîv” bi kar bîne.

Lêkerê pasîv (Verba la pasîvum): Peyva pasîv di wateya serî danîn, daxwarin, bê dengî, bê livbazî û bi tirs tevgerandinê de ye. Di rêziman de dema livbaziyek ne raste rast bi hêla kiryar de bê kirin, jê re forma pasîv tê gotin. Mînak : Nan ji min tê xwastin.

Celebên lêkeran di hêla virastinê de:

I- Lêkerên alîkar (Auxiliar, Modal verba) : Di rêziman de hin lêker hene delomet û karguzariyek alîkariyê hilgirtine ser xwe. (Li bin sernivîsa lêkerên alîkar binêrin.) ji van re lêkerên alîkar tê gotin.

II- Lêkerên hêsan (Verba la delikat): Ji lêkerên hêsan û xwerû û tu paşgîn yan jî berlêker negirtî re tê gotin.

III-Lêkerên hevgîn (Verba Composuit): Lêkerên bihev ve hatine bestin, berlêker yan jî, bi lêkerên alîkar hatine afirandin re tê gotin. Dr. K. Bedirxan jê re “lêkerên hevdudanî” Qanatê Kurdo jî “fêlên bargiranî” gotiye, lê ev peyv hem giran û hem jî bersiva “Composuit” nadin.

IV-Lêkerên bê kesanî (Impersonal): navê xwe li sere, lêkerên bê kesek, bi serê xwe tê bikaranîn. Mînak : Berf datê.

Celebên lêkeran di hêla kargînî (fonction) de :

I - Lêkerên têper (transitîv) : Dema tişteke yan jî navgînek bê rawestan seranser derbazbe jê re transitiv tê gotin. Di rêziman de dema ku lêker xwe di nav hevokê de bide temamkirin jêra lêkerên transitiv tên gotin. Dr. K. Bedirxan navê vê “lêkerên geranî” daniye. Qanatê Kurdo berê jê re “fêl derbaz” dûre jê “têper” gotiye. Hinek kes peyva “derbaz” û hinek “rawirî” bi kar tînin. Bi dîtina min çewak di Kovara Lêkolîn de jî hatiye bikaranîn peyva “têper” him hêsane û him jî pratîke.

II - Lêkerên teneper (Intransitiv) . Lêkerên xwe di rewşa tewangî de nede temamkirin re lêkerên teneper tên gotin.

III- Lêkerên Bernavî (Verba la prominal) : Lêkerên di rewşa tewangî de xwe bi bernavan bide temamkirin re tê gotin. Mînak: xwe şuştin.

Celebên lêkeran ji hêla druvî:

I - Lêkerên Rêzgîn (regulier) : Lêkerên di lêparîne de ne guherbar in, bi hoye, bi sazuman û li ser rêzekî ne.

II - Lêkerên ne rêzgîn (iregulier) : Lêkerên di lêparîne de tên guhertin, ne bi merc û sazuman in, ne li ser rêzekî diçin.

Lêparîn (Konjugation) : Tewandina lêkeran, kişandin û ontana lêkeran. Nav tên tewandin, lêker tên lêparîn. (li bin dema lêkeran binêrin.)

Lêvkirin: telafuz kirin, anîna ziman. awayê derxistina dangan.

Mînak : Nimûne, mîsal, wekok.

Navgirêk : tejên (pirtik, kîte, birge) yan jî partîkilên di navenda peyvan de cîh digire. hêceyên navîn.

Nijad: Cins, irq, kok û rîcala miletek.

Paşgîn (Suffix) : tej û parçên bi paş ve xwe digêhêjîne peyvan û pê ve tên girêdan, paş ve gîhîştin Dr. K. Bedirxan jê re “dawînî” gotiye, ev vê bersivê nade û di wateyên din de tê bikaranîn. Qanatê Kurdo jê re “paşpirtik” gotiye, ev jî, bersiva “sufixê” nade. Hinek jî “qertav” divêjin. ev gelek bîyaniye. Selîm Piçuk jî bi peyva “paş” ve paşgîna <dank> (ev paşgîn wateyek calî, kurahî û cîhek girtî li peyvan bardike. Ji we mirov nikane di afirandina têgînek wisa de bikarbîne.) girêdaye û “paşdank” afirandiye. Kurdê Soran “paşgir” divêjin, ev jî hima bigire di wateya rast de ye. Lê peyva **paşgîn** xweş e û wateya Sufixê dide.

Pêşgîn (praefix) : Li ser zêde rawestan ne hewceye, lewrê min ditina xwe di Paşgînê de bi zelalî vekiriye. tê wateya tejên pêş ve digêhêje peyvan.

Peyv : Ji lêkera peyvandinê tê, di wateya Gotin, kelîme de ye. Kurdên Soran jê re “wuşe” dibêjin. Hinek kes jî çekû divêjin. Dr. K. Bedirxan jê re “bêje” gotiye. Lê <peyv> him pratîk, hêsan û wateya kelîmê dide.

Pêdivî : hewcetî, ihtîyac, tiştê gerek dike û lazim e.

Perwerdeyi : Karê fêkirinî, hînkirinî.

Pejirandin : Qebûl kirin, taw kirin.

Peykar : Izafe,

Pîşe : Meslek, senet û delometa hatiye fêrbûn.

Radêr : Rewşa bingehîn, hîn neguherîye, nehatî tewandin û lêparîn.

Rengdêr (Adiectivum) : Ji Komên peyvan, yên rewş, reng, drûv, dem û hêjmara navan dinirxine re rengdêr tê gotin. Dr. K. Bedirxan navê vê rengdêr daniye û vî peyvî di zimanê me de cîhê xwe girtiye.

Rengdêrên şandek (demonstrativ): Tiştêk nîşankirin, rava yekî kirinê de rengdêr û bernavên şandekên tên bikaranîn re tê gotin.

Rengdêrên nexuya: Mînak : filan kes, bêvan kes , ango

rengdêriya ne xuya re tê goti.

Rengdêrên pirsê : Rengdêrên ji pirsan tèn.

Rengdêrên Hêjmerî : hemû hêjmarên di nav hevokan de tèn bikaranîn.

Rengdêrên wesfîn(Qualitatîv) : Di nava gelê me de jî ev peyv bi awayê “qalîte” tê bikaranîn. Di wateya wesf, çêtirîn de ye. Du celebên wê hene, yek Hûrgîn (hûredar) ya dudyan Berhemîn e.

Rewa (mode, Konjunktiv, conditional): Mode te wateya nola (gora) demê guhertina çeşt û hewesa derûnî (hundirîn) û dervayî. Konjunktiv tê wateya vegotin û îfada divê (îhtîmale) bibe. bi merc û hoyî, tiştêk dive di nava merc û hoyek de bibe. Dema em bi tevhevî bivêjin, ango îfade û vegotinên daxwazek, dîtinek, nêrînek dinirxîne, dîve ev di rastiya jiyane de neyên cih jî. Ji van forman re “rewa” tê gotin.

Rewaya heke (bi egerî) : Ev daxwazek divêt hatiba kirin lê bicîh nehatî dinirxîne. Mînak: Heke Sîdar dê hatiba (Sîdar hatîba.)

Rewaya Fermanî (Imperatîv) : Ev di wateya forma fermanî de ye. Mînak : Sîdar were (bê). Sîdarino werin (bên).

Rewaya pêşkerî (indikativ): Di wateya dema niha de ye.

Rewaya Radêr (infinitiv) : Awayê hîmî, di awayê bingeîn de bûyîna lêkeran.

Rewaya Daxwazî : Daxwazek anîna ziman. Mînak: Sîdar bihata.

Rewaya berkar (partizip) : Lêkerên wek nav û rengdêr tèn bikaranîn.

Rewaya Xwezî : Xwastina bi lavatî. Mînak : Xwezila Sîdar hatîbûya.

Rûberkirin (Contrantive): Dayîna berhev beramber kirin, du heyîyan anîna berhev.

Serve (Complementum) : Qedandin, serrast kirin. Di rêziman de peyvên wateya hevokan sererast dikin, wateya hevokan bê kêmasî temam dike; bi kûrtî ser ve bûn: Serve (tümleç). Du tovên serveyê hene.

I - Serva serrast : Serveya gelek zelal xûya dike.

II - Serva fitilî : serveya nexuya ye.

Têgîn (Termînîs) : Peyva Latînî <Term> di wateya kevirê tixûb, encam û rêz de ye. “Terminieren“ tê wateya di nava çarçovek û tixûbek de dîtîne. “Termînus” tê wateya têgîhîştînen di heş de, ne di rastiya bercavî de, peyva zanistiya tofek û têgîhîştînek dide xuyan. Hinek miletan ev peyv pejirandine, û hinekan jî, ji lêkera têgîhîştîne afirandine. Alman jê re “begriff” (ji lêkera begreifen tê), Tirkan jî jê re “kavram” (ji lêkera kavramak tê) gotine. Di zimanê me de Mirov dikane ji lêkera “têgîhîştîne” bi afirîne. Yanî “têgîn”.

Tej (syllaba) :Piraniya zimanên Indo - Ewropî peyva “**Syllaba**” pejirandine û hinek jî, li zimanê xwe anîne. Ev peyvek Grêkî ye. Di wateya bi hev ve girtin û parek (perçek) tevheviyê de ye. Di Girêkiya kevn de di wateya tejê de jî, hatiye bikaranîn. Di rêziman de tê wateya par û parçê peyvê, piraniya wan bi serê xwe bê wate ne. Di zimanê me de tenê peyva “**tej**” bersiva vê têgînê dide. Li Tirkîyê jê re “hêce” tê gotin. Dr. K. Bedirxan jê re “**kîte**”. Ev ji kîjan peyv û lêkerê afirîye ne zelal e. Bikaranîna vê peyvê gelek giran e. Mînak : Bikîteyê (kîte bike), dikîteyê (kîte dike) bi kurtî li rêzimanê me nayê. Qanatê Kurdo jê re “pirtik” gotiye. Ji peyva pûrtê, pirtik û yan pirtikandinê tê. Gelek mirovên me yên dinivîsînînan vê bikartînin. Lê ne rast e û di rêziman de bikaranîna wê gelek dijwar e. Mînak : Ez dipirtikim (dipirtikînim), bipirtike (bi pirtikîne). bi kurtî li rêzimanê me nayê û di awayek peyva pêkenîyê de ye.

Kurdên Soran jê re “**birge**” divêjin, ev jî di nîv wateyî de ye ,yanî wateya Syllaba bi tevhevî nade . Peyva “**tej**” him hêsan him bersiva Syllaba dide û him jî di rêziman de bikaranîna wê hêsane. Hêla wateyî de. Mînak : Kon tevheviyekî ye ji tejan pêktê ; tejê kon. Fîstan tevhevîyekî ye ; Fîstanê te çend tejî ye?. ûwd. Di rêziman de bikaranîn gelek hesan e; Mînak : bitejê, ditejê, zarok peyvê ditejînin, min tejand ûwd.

Têkilî : Alaqe, peywendî

Temamkar (Attribût) : Peyvên drûvên navan dinirxîne, danasîn, nasnama peyvan, tewawkarê xwedîtiyê.

Tewang (Declination) : Peyva Latînî di wateya xwe ya bingehîn de vetewina bizmar û tiştên hesinî ye, çiva di nabera stêrkê Hurcî û Ekvatora asuman de ye. Di rêziman de jî, tê wateya veguhestin, vetewîn ango tewanga nav, bernav, û rengdêran. Dr. K. Bedirxan navê vê “tewang” daniye û ev bersiva vê peyva latînî dide û di ziman de cîhê xwe girtiye.

Tewinek (casus) : Tê wateya zanyariya rewşek (halekî) tewandin û veguhestinê. Kesî navê vê têgînê daneniye. Mirov dikane bi hêsanî “tewinek” bivêje. Hemû zanyarên zimanê Îndo - Ewropî bi bingehîn behsa 8 tewinekan dikin. Prof. Hans Krahe (76) wusa rêzdike : 1- Nominativ (radêr), 2- Akkusativ (Tewangî), 3- Dativ (Jêre), 4- Genitiv (xwedîtî), 5- Ablatîv (jêve), 6-Lokativ(Cîgehî),7- Vokativ (bangî), 8- Instrumentalis (hogirtî) û ji gelek zimanan mînan dide.

Tewîneka Radêr : Di wateya peyvên hîn nehatine guheztin de ye, yanî rewşa xwe ya bingehîn diparêze. Bersiva kî ? û çi ? dide.

Tewîneka Tewangî : Di wateya objeyên nêz, berî dayîyênêk yan jî rasthatinekî dinirxîne. Bersiva pirsên kê çi û ku? dide.

Tewîneka Jêre : Ev objeyên dûr û armançek dinirxîne. Yan jî kirinek ji bo objeyek, bo yekî bicîhanînê dinirxîne. Bersiva; (ji) kê re, (ji) çi re, dide.

Tewîneka Xwedîtî : Tê wateya tewîneka nav û dengdêran di nav warekî de bikaranînê. Xwedîtî û girêdayiyê dinirxîne. Bersiva ; yê (ya) kê, ê (a) çi dide.

Tewîneka Cîgehî : Ev tewînek cîh û rawestinek di nava dem û warek de dide xuyan. Bersiva pirsên; (di) ku de, (di) çi de, li ku, li çi, dide.

Tewîneka Jêve : Ev tewîneka cîh, rîçal û serê destpêkê ye. Cîh û xala jê hatiye rawirtin û derketinê dide xuyan. Bersiva pirsên ; ku ve, çi ve, ji ku, ji çi, dide.

Tewîneka Bangî : Ev dema bangkirinê de tê bikaranîn.

Mînak : Lo Heso, lê Fatê, Gundino.

Tewîneka Hogirtî : Ev bi objeyek û kesek re hevaltî kirin, bi objek ve hilkişîyan, yan jî pêveçûyînê dinirxîne. Bersiva pirsên ; bi kê ve; bi çi ve, bi kê re, bi çi re dide.

Vebirî : Lêkerên veqetandek, objeyên ji hev hatine vebirîn û qetandin. Di Kurdî de hima bigire hemû lêkerên hevgîn vebirîne, ev karekterek zimanê Kurdî ye. Di zarava Kurmancî de, vebirîn bi alîkariya daçek û berlêkerran xuya dike. Mînak : Vekirin = vedibe, vebibe, venebe. Di zarava Kirdkî de berlêker ji lêkerê diqete û li pey tê bikaranîn. Mînak : Rakewten = ez kewt ra, ez kuna ra û hwd. Di Soranî de û di zaravên başûr yên din de gelek berlêker wek peylêker bikartên. Mînak: xwardinewe û peylêkerên “ere, ewe” ûwd. Bikaranîna li herêma “Torê”, Torîkî : dirabim, dirunim ûwd.

Velîstin : Cîh guhertina dangan, nerm yan jî stûrbûna dangan (tîpan).

Veristin : Jihev qetandin, ji nav hev derxistin, analîzkirin. gelek caran jî diwateya çareserkirinê de tê bikaranîn.

Virasten (virastin) : Ristina peyvan, dezgeh û avayiya peyvan, Struktura rêzimanî. Ji zaravê Kirdkî hatî girtin.

Wate : Naveroka peyv, bûgîn û objeyek, mana. Mînak: Ev tê çi wateyê?

Wêje : Edebîyat, lîteratûr . Wêjeyî: Edebî, lîteratûrî.

Yewmar : Peyvek zaravê Kirdkî ye. Ji peyva yew(yek) û raya lêkera marenê (jimartin, jimarî, hêjmartin) ye. Wateya yekhêjmarê (singular) de ye. Peyva yekhêjmar gelek dirêj û giran e. Bikaranîna peyva “yewmar” him hesan, him kurt û him jî bo nêzîk kirina zaravan gavekî ye. Ev peyv berê di hêla Lerzan Jandil ve hatiye bikaranîn.

Zafmar : Ev jî payvek zarava Kirdkî ye. Ji payva <zaf> û raya lêkera <maren> hatiye virastin û wateya pîranî (gelhêjmarê, plural) dide. Mirov nikane peyva “pîranî” bikarbîne, lewrê bê zaravê Kurmancî û Goranî ev di zaravên din de tê wateya “tijî”. Peyva gelekhêjmar (gelhêjmar) jî him dirêj û him jî giran e. Peyva zafmar him hêsan, him pratîk û

gavek ji bo nêzîkirina zaravan e. Ev peyv jî berê di aliyê Lerzan Jandil ve hatiye bikaranîn.

Zarava: Devokê herêmek mezin, Lehçe, dialekt.

Zayend : Nêrî û mêtiya peyvvan, yan jî pêşgînên nêrî û mêtiyê dinirxîne.

ÇAVKANIYÊN VÊ XEBATÊ

- 1—Heidrun Pelz, (kritische Wissenschaft) Linguistik für Anfänger , (Weşanxana Hofmann û Campe.)
Rûpel : 198
- 2-Guchmann, Allgemeine Sprachwissenschaft Band :1
Berlin 1975, Rûpel : 412
- 3-M.D. Stepanova, I.I.çernyûeva; Leksikologie der deutschen Gegenwartssprache (weşanxana Moskau „Hochschule,“) 1975, Rûpel :191
- 4-Walter Porzig , Das Wunder der Sprache (Probleme, Methoden und Ergebnisse der Sprachwissenschaft) (Francke Verlag) München 1971, Rûpel : 218
- 5- Kovara P.M. (Peter Moosleitners Interessates Magazin) hejmar =8 -1992 Rûpel: 30
- 6-Max Müller, Lectures on the science of language, London 1861 (ji pirtûka Walter Porzig W.S.) Rûpel : 296
- 7-N.J. Marr , Die Entstehung der Sprache, (Ji pirtûka W. Porzig) Rû: 296
- 8-Kovara P.M. 8-1992 Rû : 30
- 9-W.D.Whitney Language and Study of Language, New York (ji pitûga W.Porzig) Rû:298
- 10-Mielliet, Allgemeine Sprachwissenschaft , bend 1 Akademie Verlag Berlin 1975 Rû:394
- 11-Walter Porzig Das Wunder der Sprache . Di bin sernivîsa „çima ziman diguhere” de.
- 12-G-Morgenstierne, Handbuch der Orientalistik- Iranistik Leiden , Köln 1958, Rû: 155
- 13-F.Justi, Kurdische Grammatik , Rû: xxv
- 14-Şerefname ya Şerefxanê Betlîsî , di bin sernivîsa „Mîrîtiya Hekarî û Dimbilî,, de
- 15- Mielliet, Li hêjmara 10 an binêre.
- 16-Hinek kopîyên ku, Birêz Cimşid Bender ji Arkologê

- muza Xarpêtê Suha Bulut girtî û daye min.
 18-W. D. Whitney, Li hêjmara 9 an binêre.
 19-O.Jespersen, „Language its Nature development and
 Origin,, London 1922 (ji pirtûka W.Porzig) Rû: 300
 20-W.Porzig Rû: 302
 21-P.M. 8-1992 Rû :31
 22-W.Havers, „Handbuch der Erklärende Syntax,,
 Heidelberg 1931, Rû :156
 23-Kemal Fuat, „ Kurdische Handschriften,, Berlin 1970,
 Rû : XV
 24-Kovara P M 8- 1992 Rû :30
 25-Ji Informantek
 26- Ji pirtûka Handbûch der Orientalistik, Iranistik.
 27- E. Xemgîn, İslamiyeten Osmanlılara kadar Kurdistan
 Tarihi 5000 Köln 30 1989, Rû : 53
 28-Prof. H. Jensen „ Neue Persische Grammatik,,Heidelberg
 1931, Rû: 2
 29-Karl Hoffmann, “Handbuch der Orientalistik- Iranistik”
 Rû :1
 30-Ji pirtuka Handbuch der Orientalistik, Iranistik.
 31-O.Mann, Kurdische und Persische Forschungen; Tacik
 Mundarten in Provinz Fars. Berlin 1909, Rû: XIV
 32-Li hêjmara 28 an binêrin.
 33-Li hêjmara 29 an binêrin.
 34-W.B.Henning, Handbuch der Orientalistik- Iranistik,
 Rû: 90-93
 35-H. Jensen Neupersische Grammatik Rû ;3
 36-Li hêjmara 12 an binêrin. Rû: 167
 37-Pierre Lecoq, wergerandina Mamo Cumî ya di rojnama
 Azadî 2-8 gulan 1993 an. Rû : 5
 38-Li hêjmara 12 an binêrin . Rû : 159.
 39- Li hêjmara 12 an binêrin . Rû : 159
 40-41- Li hêjmara 37 binêrin. 25.4-1.5 1993
 42- Rojnama Azadî ya 18- 24 Nîsanê 1993 an Rû : 5
 43- R. Azadî 25.4, 1.5.1993 Rû : 5
 44-Necmetin Büyükkaya, Kaleminden Sayfalar,Spanga,

- Swêd 1992, Rû :461-467
- 45-Li hêjmara 12 an binêrin, Rû:166
- 45-li hêjmara 23 an binêrin.
- 46- Mîr Celadet Bedirxan û Roger Lescot; Kûrtçe Gramer, (weşanê Doz) Istanbûl Rû: 13-14
- 47- Rojnama Azadî ya 18- 24.4.1993 Rû : 5.
- 48- G. Morgenstierne, Handbuch der Orientalistik, Iranistik Rû : 158.
- 49- G. M. Rû : 158
- 50- Karl Hoffmann H.O.Î Rû : 8
- 51 -W. B. Henning, Handbuch der Orientalistik, Iranistik Rû: 78.
- 52 -Karl Hoffmann, Handbuch der Orientalistik, Iranistik Rû : 11-12
- 53- G. Morgenstierne, H.O.Î Rû : 159
- 54- Pierre Lecoq, Ji Rojnama Azadî ya 18 - 24. 4. 1993 Rû : 5.
- 55- Oscar Mann, Kurdisch- Persische Forschungen, Tacik Mundarten in Provinze Farsî, Rû :XXI.
- 56- P. Lecoq, Ji Rojnama Azadî ya 18-24. 4. 1993. Rû :5
- 57- G. Morgenstierne, Handbuch der Orientalistik, Iranistik Rû : 158.
- 58- P . Lecoq ji rojnama Azadî ya 18- 24. 4. 1993. Rû : 5.
- 59- Karl Hoffmann, Handbuch der Orientalistik, Iranistik Rû : 2
- 60- Li hêjmara 57 an binêre.
- 61- Karl Hoffman, Handbuch der Orientalistik, Iranistik Rû :5 - 10
- 62- W. B. Hennîng, H. O .Î Rû : 91.
- 63- F. Justî, Kurdische Grammer di benda ABC de
- 64- K. Hoffmann, H. d. O. Iranistik Rû : 16.
- 65- H. Jensen, Neupersische Grammatik Rû: 74
- 66 -H. Jensen, N. P. G Rû: 75.
- 67- Lerzan Jandil, Kovara Lêkolîn, Weşanê Institutiya Kurdi, Berlîn Rû : 141
- 68- Lerzan jandil, Kovara Lêkolîn Rû : 141.

- 69- P. Lecoq, ji Rojnama Azadî ya 25.4- 1.5.1993 an Rû:5.
 70- G. Morgenstierne H. d. O. Iranistik Rû :165.
 71- Necmettin Büyükkaya Kaleminden Sayfalar .
 Hazirlayan ve Derleyen : Şerwan Büyükkaya Spanga 1992. Rû
 : 461.
 72- Li hejmara 65 û 66 an binêrin.
 73- G. Morgenstierne, H. d. O. Iranistik Rû : 164.
 74- G. Morgenstierne, H. d. O. Iranistik Rû : 166.
 75- Oskar Mann, Kurdisch-Persische Forschungen Mundart
 der Mukri Rû : XCVIII.
 76- Hans Krahe, Indogermanische Sprachwissenschaft.

Çavkaniyên Zaravan;

A-Çavkaniyên Kirdkî,

- 1-Xebata Lerzan Jandil ya li ser, bernav, zafmarî û tewangê.
 2-Xebata Lerzan Jandil ya di Rewşen Hejmar 10 sibat 1993
 an de.
 3-Karl Hadank, Mundarten der Zaza, Hauptsaechlich aus
 Siwerek und Kor Berlin 1932.
 4-Romana Munzur çem „Hotay Serra Usivê Qurzkizî,,
 Stokholm 1992
 5-Malmisanij, Ferhenga Dimilkî - Tirkî , Jîna Nû yayinlari :
 Upsala 1987
 6-Berhevkirinên min yên ji Informantên, Dersîm, Palo,
 Gimgim, Çêrmîk û Çewligê.
 7-Informant, Cîhan Ji Gêlê.
 8-Informant Usên ji Dêrsim.

B- Çavkaniyên Devokê Sinê,

- 1-Infomant Raşidyan û zarokên wê, ji nava bajarê Sinê
 (Sanandaj) ne.
 2-Informant Mohamed ji gundekî bajarê Sinê ye.

3-O. Mann, K. P. F. Mundart der Mukrî.

C-Çavkaniyên Goranî,

- 1- Karl Hadank, „Mundart der Gûraen besonders das Kendûlûî, Aûramanî und Badschûlanî,, Berlin 1930
- 2- Informant, Ji Kurdistana Başûr, Eziz
- 3- Dr. Yosef Sand
- 4- Informant Rahman

D- Çavkaniyên Soranî û Mukrî,

- 1-Oskar Mann, die Mundarten der Mukri Kurden teil: I , II (Grammatische Skizze, Texte in Phonethischer und Persischer Umschrift) Berlin 1906
- 2- Qanatê Kurdo „Gramera Zimanê Kurdî, Kurmancî - Soranî „, Weşanên Roja Nû.
- 3-Newzad Mohamad, Ferhengoga Almanî - Kurdî, Darmstadt, 1988.
- 4-Zimanî Yekgirtuy Kurd, Cemal Nebez Weşanê NUKSE.
- 5-Informant ji Hewlêr û Silêmanî

E- Çavkaniyên Kurmancî,

- 1-Kovara Rewşen (hemû Hêjmar)
- 2-Rojnama Welat
- 3-Hêvî, (Kovara çandîya Giştî) hêjmar 1, Îlon 1983
- 4-J. Blau, Kürtçe - Türkçe sözlük , Sosyal yayinlari 1991,
- 5-Emîr Celadet Bedirxan û Roger Lescot , Kürtçe Giramer, Doz yayinlari.
- 6-D.Îzolî, Ferheng, Tirkî , Kurdî.
- 7-Qanatê Kurdo, Zimanê Kurdî, Rêziman , 1981
- 8-Mele Muhamed Dêrşewî, Miştaxa çiya Gotinên Pêşiya, Stockholm, 1989
- 9-Xebat û berhevkinên min.

F-Çavkaniyên Lor (Feylî) û Lakî. û Gundên Kalûn û Ebdu.

- 1- Oskar Mann, K-P-F. Dî Mundarten der Lur- Staemme im Sudwestlichen Persien. Berlîn 1910.

2- Oskar Mann, K. P. F. Die Tajik Munartin der Provinz Fars. Berlin 1909.

3- Informant Rahman (bi xwe Lakî ye)

Çavkaniyên din;

1-Duden 7; Herkunftswörterbuch. Duden Verlag / Mannheim, Zürich, Wien. 1989

2 - Richard Von Kienle, Fremdwörterbuch Lexikon Den Keyserschen Verlagsbuchhandlung München. 1964.

3-Ars Graeca, Griechische Sprachlehre. Ferdinand Schöningh - Paderborn 1968.

4 - Indo - Germanische Sprachwissenschaft Dr. Hans Krahe, Unî - Tübingen (Zanyariya Zimanê Îndo - Germanî)

5 - Karl - Dieter Bönting, Einführung in die Linguistik. Fischer Athenaeum Taschenbücher Verlag Frankfurt /am Main 1973.

6-Grammatik der Deutschen Gegenwartssprache. O. Moskalskaja, Verlag Hochschule Moskau 1975.

Pirtûk, li ser gelek zaravên Kurdî ji hemû parçeyên Kurdistanê radiweste, bi rûberîneke xurtepeyv dixwaze zelalî di navbera zaravan de ava bike. Carcaran cîgirtina hin peyvên devokan, bi taybetî devokên herdu zaravên Bakur wek mînakên alîkar naverokê xurt dikin, Rûberîn ne tenê di warê peyv û hevoksazî de, di warê rêziman û dengzanistî de jî, dihêle ku mirav bi gelemperî çavekî li ser form û naveroka zaravan bigerîne. Bi vî awayî pirtûk, ne tenê ji bo pispor û zanbaran lê ji bo xwendevanan hemû balkêşiyek tîne pêş...”

Înstîtûta Kurdî
ji bo Lêkolîn û Zanist

15,-DM

© **ÎNSTÎTÛTA KURDÎ**
ISBN: 3-930943-10-7